

Aan: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO DuurzaamDoor)
T.a.v.: Mw. Irma Straathof (Participatietafel Energie)
Verzonden per email:
irma.straathof@rvo.nl; ServiceDRS@rvo.nl

Datum: 1+11 augustus 2019

Eindrapportage PT Energie - “Gebiedsgerichte Systemtransitie via de Regionale Energie Strategie” (fase 1)

Beste Irma,

We zijn verheugd je aan te bieden de rapportage “**Gebiedsgerichte Systemtransitie via de Regionale Energie Strategie**” voor de ParticipatieTafel Energie, met nog enkele aangevulde bijlagen.

Ten aanzien van deze indiening: De praktijk komt niet altijd overeen met de **offerte** die met alle goede bedoelingen in het verleden is gemaakt. Er is **wendbaarheid** nodig en vereist om recente ontwikkelingen te incorporeren in de praktijk waar mensenwerk centraal staat. Sociale Innovatie is dé uitdaging om de maatschappelijke opgaven op te pakken.

De ‘**gestandaardiseerde presentatie**’ is nu in bijlage 7 opgenomen; na inhoudelijke afstemming zullen we deze ook in elektronisch format beschikbaar stellen. Als bijlage 7b zijn de slides opgenomen van de AmuZe-lunch van 3 juni, tevens betiteld als **Doordenkbijeenkomst** PT Energie. Deze beide presentaties nemen we graag nog een keer met je door. We kunnen dan meteen het vervolg bespreken, inclusief de oplevering van de beoogde offerte voor **vervolgfase 2**.

Met hartelijke groet,

Mr. R.E.G. (Eduard) Ravenhorst (voorzitter)
De Coöperatieve Samenleving
M - 06-4213 4212
eduard.ravenhorst@decooperatievesamenleving.nl
p/a Van Herlaerstraat 1, 5324 EA Ammerzoden,
KvK 63025140, IBAN NL73 TRIO 0390 9421 89

Rapportage RVO ParticipatieTafel Energie: “Gebiedsgerichte Systemtransitie via de Regionale Energie Strategie”

1 augustus 2019

Mr. Eduard Ravenhorst
Mr. Eef Spronck
Dr. ir. Onno van Bekkum

*De Coöperatieve Samenleving
(BGO/TSG Broncodeteam)*

Correspondentie: eduard.ravenhorst@decooperatievesamenleving.nl

Dit resultaat maakt onderdeel uit van de Rijnlandse Structured Civil Society™ les/onderwijs methode. Het resultaat wordt ter beschikking gesteld door TSG Netwerk en BGO Gebruikslicenties en Onderwijsbegeleiding (De Coöperatieve Samenleving, Coöperatie “Het Gebied is de K(l)as” i.o. en Leren voor Morgen) onder de voorwaarden van integer gebruik én expliciete schriftelijke toestemming via info@decooperatievesamenleving.nl. De PT Energie van DuurzaamDoor is prioritair toegelaten tot deze kennis. Bij gebruik dient de bronvermelding en eigendomsbescherming van TSG Netwerk en BGO Gebruikslicenties en Onderwijsbegeleiding en (De Coöperatieve Samenleving, Coöperatie “Het Gebied is de K(l)as” (i.o.) en Leren voor Morgen) te worden vermeld.

Projectdoorlooptijd van 1 december 2018 tot en met 1 augustus 2019.

Rapportage RVO ParticipatieTafel Energie: “Gebiedsgerichte Systemtransitie via de Regionale Energie Strategie”

1.1 Introductie: Intervenieren op grote opgaven

De Coöperatieve Samenleving (DCS) heeft in de ruim vier jaar van haar formele bestaan (en individuele oprichtende leden al vele jaren daarvoor) gewerkt aan de contouren van een nieuw model, “**het Rijnlands Gebiedsmodel**”, met het Rijnlands Gebiedsarrangement als een belangrijk gebiedsontwikkelingskader dat wordt ingebed en geïmplementeerd vanuit een gebiedsleerprogramma “**Het Gebied is de K(I)as**”. Een aanzienlijk deel van dit model werd de afgelopen ruim drie jaar ontwikkeld binnen of in samenhang met het RVO Duurzaam Doorprogramma (zie Bijlage 1 voor de diverse deelproducten).

Door de recente historie, de momentopname van nu en de wettelijke korte en lange termijn ontwikkelingen in dit rapport samen te brengen, krijgt dit rapport - voor wie het wil en kan zien - het karakter van en beknopt **synthesedocument**, met **scenarioverkenning en -planning**, aanbevelingen annex aankondiging – DCS slaat immers die wegen al in vanuit haar gidsfunctie en rol, **zoekrichtingen** te helpen bepalen teneinde de **vindplaatsen** voor gemeenschappelijke grote opgaven in gezamenlijkheid en zo tijdig mogelijk te kunnen lokaliseren, analyseren en starten met oplossen.

1.2 Gebiedsgericht de RES versnellen: Uitvoering in een gefaseerde aanpak

Dit project is **uitgevoerd** in de periode 17 december 2018 tot en met 1 augustus 2019, met een aanloop met besprekingen sinds 25 september en indiening van een eerste conceptvoorstel op 25 oktober. Het betreft de **eerste fase van drie**: Procesinrichting. Beoogd is dat hierna volgen Ontwikkeling (fase 2) en Implementatie (fase 3). Voor deze eerste fase is gewerkt vanuit een overzicht van beoogde/geplande samenhangende activiteiten in **twee gebieden** waar het leren over het Rijnlands Gebiedsmodel vooroploopt: de Bommelerwaard/Regio Rivierenland en het IJsseldal.

Aan het begin van de werkzaamheden is daarbij aangegeven dat het niet mogelijk zou zijn te werken: “in een rigide structuur” maar dat de werkwijze “deels ook **organisch** [zou] zijn, inspelend op nieuwe ontwikkelingen, opdat tijdig, passend en kloppend de oplossing kan worden aangebracht, in samenspel met de ‘coalition of the willing’”. Van tevoren weet je niet precies wat je zult aantreffen, omstandigheden wijzigen, kansen doen zich (wel of niet) voor; je wilt daar op kunnen reageren. Het was oriënterend.

Het doel/ de hoofdvraag voor fase 1 (Procesinrichting) van dit project “Gebiedsgerichte Systemtransitie via de RES” luidt: “in genoemde deelgebieden **bewustwording te creëren** op de kans om de energietransitie en gebiedsontwikkeling op publiek-*burgerlijk*-private wijze te versnellen, middels een interventiestrategie gebruik makend van de volledige toolset van het Rijnlandse Gebiedsmodel; daarnaast om **commitment** op te halen bij relevante spelers in deze gebieden voor hun actieve deelname in de twee navolgende fasen (Ontwikkeling en Implementatie) om binnen deze interventiestrategie samen aan de slag te gaan”.

Met oog op deze bewustwording en het commitment (of niet!) is lokaal met verschillende relevante partijen/gremia verbinding gezocht om (kennismakings)gesprekken te voeren, **leerbijeenkomsten** te verzorgen over ‘coöperatieve gebiedsontwikkeling en Het Rijnlands Gebiedsarrangement’ en ruimte te creëren voor het opstarten van gezamenlijke vervolgactiviteiten. En om daarbij nadrukkelijk

verbinding te maken met andere onderdelen van de programmatische activiteiten die De Coöperatieve Samenleving ontwikkelt of nauw bij betrokken is, binnen het RVO DuurzaamDoor-programma en daarbuiten, en daarin de versterking van de **samenhang** te zoeken. In Bijlage 1 is een overzicht te vinden van sessies, besprekingen en workshops.

Ook van belang bij de bewustwording is het zichtbaar maken van **actuele ontwikkelingen in de rechtspraak**. Deze zijn immers een voorbode van hoe er over enkele jaren breeduit gekeken zal worden naar de vraagstukken waar we het hier over hebben: integraliteit, participatie, functietoedeling en belangafweging – alle gericht op een gebiedsgerichte energietransitie waartoe de Regionale Energiestrategie de versneller dient te worden.

1.3 Gebiedsgerichte energietransitie als opmaat naar systeemtransitie

Er wordt op steeds meer plekken in het land (en wereldwijd) hard gewerkt aan de **energietransitie**. Dat is niet vanuit luxe: de urgentie van milieuvervuiling (samenhangend met gezondheidseffecten en verlies aan biodiversiteit), eindigheid van fossiele voorraden en de opwarming van de aarde worden steeds sterker beleefd. Van overheid tot bedrijven, van bewoners tot maatschappelijke organisaties en buitenlandse investeerders: iedereen doet mee. Toch gaat het nog niet zoals je dat zou willen. Er zijn grote beleidsdoelen, (top-down) beleidsagenda's en er zijn tal van experimenten en goede voorbeelden. Er worden grote investeringen gedaan en er wordt geld verdiend. **Het wezenlijke belang, dat van de mensen (en hun 'commons'), lijkt niet gediend te worden.** 'Burgerparticipatie' wordt weliswaar uitgebreid met de mond beleden, maar achterliggend is men gewoon op zoek naar legitimiteit voor oude top-down oplossingen. En daardoor ontstaat er weerstand en ontstaat er niet voldoende snelheid. De krachten die de 'fossiel'-gerelateerde problemen veroorzaakten, lijken niet voor een gewenste oplossing te zullen zorgen.

Kan het anders (en kan het sneller)? Kan het daadwerkelijk inclusief, democratisch, duurzaam? Kan de energietransitie de overstap inluiden naar een nieuwe manier van samenwerking, samenleving en economie op gebiedsniveau, waar de behoeften en opgaven van mensen, op de plek waar ze wonen, zich thuis en verantwoordelijk voelen, deel uitmaken van een gemeenschap – 'het gebied' – centraal mogen staan. Een **gebiedsgerichte** energietransitie die voor lokale waardeontwikkeling zorgt terwijl gebiedsopgaven in hun onderlinge samenhang worden aangepakt ('**Gebiedswaarde**'), die geleidelijk aan terrein wint van een keteneconomie en leidt tot een **transitie op het niveau van economisch systeem** (zie Bijlage 2). Dit tegenover het huidige systeem dat waarde onttrekt aan gebieden en laat 'toezuigen' naar waar het investerend vermogen is geconcentreerd ('aandeelhouderswaarde') en, terwijl deze waarde onttrokken wordt, ecologische en sociale problemen achterlaat en financiële afhankelijkheden creëert.

Kan het beleidsinstrument van de **Regionale Energie Strategie** (in samenhang met andere beleids/wetsvernieuwingen zoals de Omgevingswet) hier een dynamiserende rol vervullen, juist omdat de RES tot een gebiedsgerichte aanpak 'dwingt'?

Naar een dubbelslag in de opgaaf RES - Omgevingswet

Juist de combinatie van de Regionale Energie Strategie (RES) met de Omgevingswet biedt een goede kans om de energietransitie in te zetten voor **de transitie naar een systeem** dat ecologisch, economisch en sociaal duurzaam is. De opkomst van **het publiek-burgerlijk-private tijdperk**, dienend aan het gebiedsbelang en in de optelsom van gebieden aan het algemeen belang.

1.4 Verkenning Interventiestrategie voor de gebiedsgerichte RESsen

Theorie- en modelontwikkeling voor de toegepaste praktijk van de RESsen is voor de coöperatieve achterban en de samenleving als geheel bitter noodzakelijk. Dát is **de motivatie** van De Coöperatieve Samenleving.

Er is sprake van een fundamentele **stroomtransitie** van keteneconomie ('A') naar gebiedseconomie ('B'), met bijlopende sturingstransitie, geborgd in Nederlandse en Europese wet- en regelgeving en geflankeerd met steeds meer 'nieuwe' toekomstbestendige beleidsontwikkeling en -arrangementen.

De effectiviteit van deze beleidsontwikkelingen/-arrangementen is afhankelijk van het vermogen van alle partijen in de samenleving (stroomwereld en leefwereld) om hierop vitaal te reageren.

Daarvoor is nodig een **gedragstransitie** met nieuwe kennisontwikkeling.

Daarvoor is nodig het **ontketenen** van oude verbanden en **opnieuw verbinden** in nieuwe arrangementen.

Daarvoor is nodig een **inhaalslag in en mobilisatie** van alle geledingen van de samenleving.

Het Rijnlands Gebiedsarrangement en Het Gebied is de Klas bieden daarbij **praktisch houvast** om naar een rechtmatige en toekomstbestendige inbedding van Regionale Gebied Ontwikkeling te geraken, in lijn met het Europees Recht van de Regio's en gehoorzaam aan de Omgevingswet en de essentie van het NBW 1987 (hoofdbeginsel van goed doen en niet schaden) en aan recente RvS uitspraken over de juiste naleving en uitvoering van het Omgevingsrecht en van relevante Stikstofregelgeving uit Europa, waarbinnen de RESsen zodoende een welkome aanvulling en geen adering hoeven te zijn voor volhoudbaar klimaatadaptief ruimtelijk economisch beleid.

Het Rijk kiest voor een modulair-organische en vooral **lerende aanpak**. Beleid wordt gevolgd door wetgeving, wordt gevolgd door ontwikkelruimte en door communicatieruimte en finaal door ontwikkelingen in de rechtspraak, die paal en perk stellen aan vrijblijvendheid en de bedoeling van de nieuwe wet en regelgeving borgen.

Derhalve is ten behoeve van de transities en de ondersteunende interventies behoefte aan **gebiedsgerichte curriculumontwikkeling, monitoring en reporting**, waarbij binnen de curriculumvorming parallel gezien moeten worden de ontwikkelingen in context, focus, samenhang en de coherente next step(s).*

Problematisch is daarbij het grote verschil in **aanvangskennis en -vaardigheden** van en tussen alle partijen, mede door de hoge mate van fragmentatie en specialisatie van kennis en kunde, in door kwaliteitscirkels gesloten beroepsnetwerken. Daarnaast is van belang oog te hebben voor een breed aanwezige menselijke angst voor het niet weten en voor het niet overzien van de situatie en het niet hebben van een volhoudbaar toekomstperspectief, maar het formeel wel verantwoordelijk zijn voor de goede voortgang. De *'fight, flight, freeze or face'*-respons verschilt hierbij per persoon en formele functionaris. Derhalve is dringend behoefte aan **nieuwe competenties en autorisaties** om de transitie(s) in goede banen te geleiden; eerst en vooral als kanaliserend interventiegereedschap, vervolgens als beheer- en ontwikkelinstrument.

* **Het maken van een systeem-overstap vraagt heel veel in termen van het leren. Zowel afleren als aanleren. Onze aanpak kent daarbij vier hoekstenen: Context - Focus - Samenhang – Oog-hand coördinatie. Dit tegenover de gebruikelijke insteek waarbij vooral op de focus wordt ingestoken en met name de context (o.a. Omgevingswet) goeddeels buiten beeld/ onderschat blijft en daarmee de samenhang ontbreekt.**

2. De juridische actualiteit van de systeemtransitie

2.1 Inleiding

Voorliggend is de vraag hoe een systeemtransitie te versnellen, daarbij gebruik makend van het instrumentarium van de **Regionale Energie Strategieën** en de (voorbereiding op implementatie van de) Omgevingswet. Als het gaat over systeemtransitie, dan is helder: zowel de situatie 'oud' als de situatie 'nieuw' zal een **juridische basis** hebben. Deze basis dient consistent te zijn op alle samenhangende onderdelen en is niet statisch. In dit korte hoofdstuk kijken we daarom naar recente/actuele ontwikkelingen in de rechtspraak die beginnen zichtbaar te maken hoe de nieuwe realiteit straks zal zijn: gebiedsgericht, participatief, met een zorgvuldige afweging van gebiedsfuncties en aanwezige belangen. Voor de ontwikkeling van de RESsen van groot belang hier zicht op te houden.

Met ingang van 1 januari 2021 treedt de **Omgevingswet** (Ow) in werking. In december 2017 organiseerden we een Raad van State Oefenrechtbank waar we het gebiedsontwikkelingsproces toetsten aan de Omgevingswet met als gespeelde situatie Notter-Zuna 2023.

Deze uitspraak leidde tot fundamenteel inzicht in de wijze waarop de Raad van State oordeelt over

1. Participatie: wanneer is het goed genoeg?
2. Integraliteit: worden de verschillende gebiedsfuncties goed afgewogen?
3. Evenwichtige belangenafweging: schade zichtbaar en aantoonbaar maken, belangenafweging en recht op compensatie¹

Notter Zuna

1. Notter Zuna maakt eigen Omgevingsvisie en Omgevingsplan
2. Ontwerp wordt onderdeel van Wierdense Omgevingsvisie en –plan dat de gemeenteraad vaststelt
3. 5 bewoners maken bezwaar omdat ze schade verwachten van negatieve gezondheidsaspecten:
  - a. Van windmolen (slagschaduw), biovergister (stank), zonnepanelen (schittering)
  - b. Zonder dat ze op positieve aspecten mogen rekenen

Uitspraak:

1. De bedoeling van de wet: iedereen verantwoordelijk voor eigen omgeving in het gebiedsbelang in afstemming en samenwerking inclusief proces gebiedspartijen;
2. Het recht van iedere burger: iedereen mag omgevingsvisie & -plan starten én tegen het plan opkomen;
3. De taak van de raad: moet evenwichtige functie toedelen en belangen afwegen
4. De bevoegdheid van de rechter: de rechter toetst of het plan in lijn is met het recht en de raad een evenwichtige toedeling heeft toegepast

---

¹ Rijnlands Gebiedsarrangement De Coöperatieve Samenleving september 2018, blz. 32-36

2.2 Status quo: juridische ontwikkelingen 2019

1. PAS en stop bouw-, landbouw- en infrastructuurprojecten²

Het Nederlandse beleid om vergunningen te verlenen voor projecten met de mogelijkheid om de negatieve effecten voor kwetsbare natuurgebieden³ in de toekomst te compenseren is door de Raad van State (op basis van een advies van het Europese Hof⁴) afgewezen. Vergunningen mogen alleen afgegeven worden als wetenschappelijk vaststaat dat het geen grotere milieuschade oplevert. Daarbij moeten de negatieve én positieve gevolgen van het project vooraf vaststaan. Alleen dan mag de overheid een vergunning afgeven. Ook maatregelen in natuurgebieden ter voorkoming van achteruitgang van gebieden mag niet Uitzondering is mogelijk als er geen alternatieven zijn of het openbaar belang een dwingende reden is. De bewijslast om dat aan te tonen is groot.

Het effect van deze uitspraak is dat er meer dan 1500 projecten stilliggen:

1. Er mogen geen vergunningen voor veehouderijen worden afgegeven;
2. Het weiden en bemesten van grond mag niet;
3. Meer dan 1500 bouwprojecten liggen stil
4. Vliegveld Lelystad, verbreding A27 en A12, herinrichting voormalige vliegbasis Twente en uitbreiding industrieterrein Oosterwold bij Delfzijl.

2. Brouwerseiland⁵

Brouwerseiland is een project van 13 kunstmatige eilanden voor de kust in Zeeland waar 300 vakantiewoningen, horeca en een nieuwe jachthaven met aanlegsteigers moet komen. Tegen het bestemmingsplan is bezwaar gemaakt door surf en zeilclubs en natuurorganisaties. Zij zijn bang dat de aanleg van de eilanden de natuur en het windsurfgebied aantast. Het bestemmingsplan is vernietigd en de omgevingsvergunning en natuurvergunning zijn ingetrokken omdat geen onderzoek is gedaan naar de gevolgen voor het surf/zeilgebied en de toegankelijkheid voor de bestaande surf- en zeilclub, voor zeehonden en niet-broedvogels⁶. Het project is stilgelegd.

3. Kempenbaan Veldhoven⁷

De wegverbreding kan doorgaan omdat de gemeente Veldhoven eind 2018 een zogenoemde ADC-toets voor het project heeft uitgevoerd. De gemeente heeft onderbouwd dat er geen alternatieven zijn voor de gekozen aanpak, dat er dwingende redenen zijn om het project uit te voeren, en dat er compensatie in het plaatsvindt voor de schade aan de natuur. De compensatie is verplicht gesteld in het bestemmingsplan.

4. Veiligheidsclaim Groningers (Raad van State)⁸ en strijd met mensenrechten (VN)⁹

Het gaswinningsbesluit van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat is op 3 juli 2019 vernietigd omdat de minister beter moet motiveren waarom de gaswinning ná 2018-2019 niet sneller kan worden afgebouwd. De zaak was aangespannen door 19 gemeenten, de provincie Groningen, de Veiligheidsregio en 2 waterschappen. De toezichthouder op de mijnen (SodM) adviseerde de maatschappelijke ontwrichting en versterking van de huizen in Groningen mee te nemen in het besluit. Er moet een duidelijk plan van aanpak met een tijdlijn voor de afbouw naar nul komen.

---

² <https://www.raadvanstate.nl/@115651/pas-mag/>

³ Natura 2000 en Europese Habitatrictlijn

⁴ <https://www.raadvanstate.nl/@112576/arrest-europees-hof/>

⁵ <https://www.raadvanstate.nl/@115182/brouwerseiland/>

⁶ Natura 2000

⁷ <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/@116690/verbreding/>

⁸ <https://www.raadvanstate.nl/gaswinning-groningen/>

⁹ Mensenrechtenrapport VN 2019

Het mensenrechtencomité van de Verenigde Naties (juli 2019) vindt dat Nederland maatregelen moet nemen voor de gevolgen van gaswinning op de mentale gezondheid en fysieke veiligheid van de bewoners van Groningen. Slachtoffers horen schadevergoeding te krijgen en de inwoners van het gebied moeten worden betrokken bij het overleg over het afbouwplan.

5. Aansprakelijkheid voor schade Groningers¹⁰

In antwoord op prejudiciële vragen over de aansprakelijkheid voor schade die ontstaat door gaswinning heeft de Hoge Raad bepaald dat de NAM en de Staat (via EBN) het economisch belang delen bij de gaswinning. Zij zijn beide risicoaansprakelijk (aansprakelijk zonder verwijtbaarheid) voor schade die ontstaat door beweging van de bodem als gevolg van gaswinning. De Staat is met terugwerkende kracht volgens de Hoge Raad vanaf 1 januari 2005 op de hoogte of had dat moeten zijn van de reële kans op ernstige schade door aardbevingen.

De omvang van de schade kan onder andere zijn:

- Waardedaling van de woning voor het risico op toekomstige aardbevingen bij verkoop van het huis;
- Indien het huis niet wordt verkocht kan de eigenaar van de woning een voorschot voor deze schade krijgen;
- Gemis van woongenot (moet worden geschat);
- Smartengeld (onder omstandigheden);
- Het is mogelijk om de bewoners van een specifiek getroffen gebied een bepaald bedrag aan smartengeld toe te wijzen

6. Pulsvisserij

Nederlandse vissers hebben miljoenen geïnvesteerd in het pulsvissen, waarbij vissen met elektrische schokjes een net in worden gedreven. De technologie is een alternatief voor het zogeheten boomkorvissen, waarbij een net over de bodem van de zee wordt gesleept. Bij deze werkwijze wordt de bodem beschadigd. Pulsvisserij zou daarom duurzamer zijn en minder schadelijk voor de zeebodem. Nederland heeft deze uitvinding gesubsidieerd en onvoldoende gedeeld met andere landen. De gevolgen:

- Geen draagvlak andere landen: Sterke Franse lobby en noodzaak voor meer wetenschappelijk onderzoek naar duurzaamheid;
- Mogelijke aanklacht Europese Commissie omdat er te veel vergunningen voor pulsvissen werden uitgegeven;
- Mogelijke aanklacht vanwege staatsteun bij verstrekken subsidies.

2.3. Conclusie

De (**vertragings**)schade is enorm en had voorkomen kunnen worden:

1. Effecten van een project goed door te rekenen en een evenwichtige belangenafweging toe te passen op basis van een zorgvuldig en aantoonbaar publiek burgerlijk privaat participatief proces;
2. (Toekomstige) Schade te voorkomen én ontstane schade te compenseren;
3. Europese ontwikkel- en distributiestrategie voor nieuwe ontwikkelingen ten behoeve van maatschappelijke opgaven en het algemeen belang met alle stakeholders die een juridisch correct kader geven¹¹ om en niet in strijd zijn met mededingingsregels en verboden staatssteun.

¹⁰ <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Hoge-Raad-der-Nederlanden/Nieuws/Paginas/Hoge-Raad-geeft-antwoord-op-prejudiciële-vragen-over-aardbevingsschade-Groningen.aspx>

¹¹ Rijnlands Gebiedsarrangement De Coöperatieve Samenleving september 2018, blz. 19-23

Vooruitlopend op de Omgevingswet is de grote vraag of de Nederlandse programma's/ projecten/ RESsen **Omgevingswet- en mededingsrecht-proof** zijn:

1.6 Ow: Zorgplicht van iedereen voor de fysieke leefomgeving. Reden: alles mobiliseren, want anders komen we te laat;

1.7 Ow: Voorkomen van schade;

Met deze eisen:

1. Participatief
2. Integraal
3. Evenwichtige functietoedeling aan locaties
4. Evenwichtige belangenafweging

In het gesprek met lokale partijen die betrokken zijn bij de RES is het van vitaal belang om deze juridische realiteit voldoende tegen het voetlicht te houden, opdat op het juiste moment op de juiste wijze geschakeld kan worden teneinde vertragingsschade te voorkomen.

3. Analyse IJsseldal/Transform

3.1 Context: Transform 1.0

In 2018 adviseerde DCS RVO over een Omgevingswetproof gebiedsgerichte aanpak voor Transform, een programma om 4 wijken in de steden Apeldoorn, Deventer, Zwolle en Zutphen energieneutraal te krijgen waar het gebied zelf (bewoners, lokale ondernemers, maatschappelijke organisaties en onderwijs) haar eigen wijk zou ontwikkelen¹².

1. Onvolkomen zelfbeeld – het RVO Transform-team ziet zichzelf als één-oog in het land der blinden;
2. Veldoverzicht onvoldoende – er was een beeld van een nieuwe samenhang beoordeeld door de bril van het al bekende; daardoor werden de echte voor het proces relevante issues niet gezien;
3. Borging ontbreekt – het organisch ontwikkelde Transform is onvoldoende geborgd in de governance van de vier steden en RVO;
4. Babylon syndroom – behoefte aan meer gedeelde denkwijzen en eenduidig vocabulaire;
5. Pilot paradox – pilots staan vaak geïsoleerd van de praktijk van het bestaande beleid, waardoor de nieuw ontwikkelde kennis een eiland is en blijft;
6. Schuivende panelen - er is nog onvoldoende besef van de impact van de aardverschuivingen die zich aftekenen op beleidsdossiers, die van vitaal belang zijn voor de voortgang van TRANSFORM;
7. Van ignorance naar awareness – het RVO Transform-team is meegenomen in een proces van patroonherkenning en richtingsgevoel; van focus naar context en samenhang en doorlooptijd en de asymmetrie van zowel problemen en oplossingen;
8. Gold de intrinsieke motivatie voor verkrijging van de Juncker gelden in 2019 met focus op een financial close of op een transformatief proces met en door de bewoners met focus op een social close?¹³

3.2 Advies 2018

Geadviseerd werd in een lerend proces (met onderwijskundige en juridische borging) werkelijk de wijken in te gaan¹⁴:

1. Regionale/wijk aanpak in coöperatieve vorm: maatschappelijk, bestuurlijk en bedrijfskundig;
2. Cruciaal is evenwicht krijgen in en tussen individuele en alle soorten belangen;
3. Het organiseren van het gebied (boeren, burgers, ZZP'ers, MKB'ers, etc) in één of meer gebiedscoöperaties;
4. Gezamenlijk gebiedsbelang beschermen in een gebiedsarrangement (samenwerking overheid, markt en burgerij);
5. Met en binnen de kaders van de Omgevingswet (met haar 26 thema's) en structuurversterking van de regio (DG Regio's EU);
6. Alle belangen en klimaatopgave op tafel;
7. Oplossingsrichtingen en -projecten formuleren, ontwikkelen en uitvoeren;
8. Investeren door combineren van publieke, burgerlijke en private geldstromen in het gebied, (bijvoorbeeld) 5% toekomstige schade investeren in klimaatadaptieve oplossing via

---

¹² Transform 1.0 'Hoe krijgen we bewoners mee', De Coöperatieve Samenleving juni 2018, blz. 9-10

¹³ Idem, blz. 11

¹⁴ Idem, blz. 18

- coöperatief financieringsmodel in een circulair gebiedsfonds met waardering van water en energie (en andere vraagstukken);
9. “Het gebied is de klas en het gebied is de kas”
  10. Model toepasbaar voor combinatie met andere gebiedsopgaven en gebieden.

3.3 Status 2019

Transform is nu een samenwerking van vier steden (Apeldoorn, Zutphen, Deventer en Zwolle), RVO, twee provincies (Gelderland en Overijssel), woningcorporaties netbedrijven en waterschappen met financiering van de Europese Unie. Transform zit in de onderzoeksfase van financiering, techniek en regelgeving. Focus ligt op het financieringsmodel. Daar brainstormen deze partijen¹⁵:

- om de energietransitie te koppelen aan de leefomgeving;
- om meerdere opgaven te bundelen van de verschillende belanghebbenden;
- over opwek, opslag, distributie en woninggebonden maatregelen;
- over financieringsmodellen

Doel is de bewoners in 2020 een concreet en collectief arrangement voor te leggen waar ze kunnen kiezen uit meerdere mogelijkheden. Transform ziet de kracht vooral in het feit dat de bewoners zelf gericht kunnen kiezen zonder dat de energierekening stijgt.

Opvallend is dat in het huidige proces het gebied zelf niet meedoet. Sterker nog bewoners komen in opstand. Wijkvereniging Berkum is in 2017 gevraagd actief te participeren in het pilotproject “Berkum Energieneutraal”. Berkum doet mee op voorwaarde dat het meerpartijen project onafhankelijk wordt aangestuurd en de inwoners geen spijt krijgen om voorop te lopen. Het project is goed gestart (bewoners doen mee op vrijwillige basis) waarbij op het gebied van participatie, analyses, te nemen keuzes en realisatie strategieën hebben geleid tot een wijktransitieplan met een onderbouwd proces budget van € 1.000.000. In mei van dit jaar blijkt € 60.000 beschikbaar te zijn. De wijkvereniging zegt het vertrouwen op in mei 2019 en dient een brief met het wijktransitieplan in bij de statengriffie van de provincie¹⁶.

3.4 Gebiedscoöperatie IJsseldal i.o.

Na een leerbijeenkomst op 7 september met initiatiefnemers van de Gebiedscoöperatie IJsseldal en intensieve bilaterale contacten sindsdien, organiseerden De Coöperatieve Samenleving en een viertal lokale initiatiefnemers op 22 januari een vervolgbijeenkomst in de Gasfabriek te Deventer. Tijdens deze leerbijeenkomst over het Rijnlands Gebiedsmodel en de Gebiedscoöperatie werden ruim 20 deelnemers geïnformeerd en betrokken bij de oprichting van Gebiedscoöperatie IJsseldal. De bijeenkomst leverde veel vragen en enthousiasme; met een team van negen personen ging men -met ondersteuning vanuit DCS- aan de slag om de preambule te schrijven voor de Gebiedscoöperatie IJsseldal. In de daaropvolgende bijeenkomsten kwamen er nog vele vragen en werd de nodige kennis en ervaring met DCS uitgewisseld om samen een goed beeld te krijgen van de gezamenlijke doelstellingen en het Gebiedsmodel. Inmiddels is de preambule op een haar na klaar, heeft DCS de statuten opgeleverd (volgens het model ‘flitscoöperatie’) en heeft zich een oprichtingsbestuur gevormd van vier (mogelijk vijf) personen. De anderen blijven betrokken vanuit hun eigen kennisdomein; de groep van 22 januari en een aantal anderen zijn op 11 juli opnieuw bijeen geweest. Daar werden ook concrete cases ingebracht om op te pakken. Gebiedscoöperatie IJsseldal gaat zich

¹⁵ <https://www.cleantechregio.nl/nieuws/575-transform-4-steden-40-000-woningen-versneld-aardgasvrij>

¹⁶ <https://www.rtvooost.nl/nieuws/312899/Brandbrief-naar-provincie-over-project-aardgasvrij-wonen-in-Zwolse-wijk-Berkum>

in eerste instantie richten op drie domeinen te weten: agri-food, energie en sociale cohesie. Maar altijd met het bewustzijn van de samenhang met vele andere domeinen. De oprichting staat gepland voor begin september.

De Gebiedscoöperatie (in oprichting) richt zich inmiddels op volgende activiteiten:

- Er is contact gelegd met provincie Overijssel om het thema bestuurlijke vernieuwing samen op te pakken en te kijken of GC IJsseldal daar een rol in kan spelen. Dit met als case de inrichting van 3,5 hectare met 60 potentiële bewoners en de gemeente Olst-Wijhe;
- Met LTO Noord en stichting IJssellandschap zijn er gesprekken gepland over het probleem kavelruil in een specifiek gebied tussen Deventer en Bathmen en met een aantal MKB-ers en een huisarts;
- In de armste wijk van Deventer is er een plan opgepakt om in de zorgsector een vernieuwende aanpak te onderzoeken;
- Daarnaast wordt op het agri-food domein met De Ulebelt in Deventer samengewerkt aan het opzetten en professionaliseren van voedselcoöperaties;
- In de wijk Platvoet te Deventer wordt gewerkt aan een platform om de inwoners te verbinden en samen te onderzoeken wat het betekent om van het gas af te gaan;
- In Gelderland is één van de beoogde bestuursleden bezig met de nodige contacten in kaart te brengen en volgt een gesprek eind augustus over de mogelijkheden van een gebiedsfonds.

3.5 Conclusie: Is er bewustzijn en commitment voor fase 2?

De **Gebiedscoöperatie IJsseldal** zit qua ‘mindset’ helemaal op de lijn van het Rijnlandse Gebiedsmodel. Via de Provincie Overijssel verbindt men momenteel aan de **RES** West-Overijssel (inclusief *Deventer*, *Zwolle*). Met Cleantech Regio (waaronder *Apeldoorn* en *Zutphen*) wordt de verbinding nog gezocht. Of verbonden kan worden met Transform (de vier *curatief* gedrukte steden/gemeenten) is nog de vraag.

De focus van **Transform** lag/ligt op de financial close. De gebiedsgerichte aanpak was vooral bedoeld om schaal te creëren, zodat de opgaven financierbaar en investeringen terug te verdienen zijn voor de deelnemende partijen. Een **sociaal proces** waar het gebied zelf haar gebied inricht en als gelijkwaardige partner meedoet in het proces, is/was niet ingericht. In feite is/likt Transform nu gestructureerd te zijn op –in terminologie van De Coöperatieve Samenleving– het tweepartijen speelveld (zie bijlage 2). De ontwikkelingen van de Raad van State en borging in de **Omgevingswet** is daarmee niet toegepast. Bovendien kan sprake zijn van **verboden staatssteun** en strijd met **mededinging** voor de marktpartijen die deelnemen aan Transform. Dit alles maakt het twijfelachtig of een echte verbinding met het gebied kan plaatsvinden.

4. Analyse Bommelerwaard / RES Regio Rivierenland

4.1 Context: Coöperatie Bommelerwaard als werkend demo annex rolmodel

De Gebiedscoöperatie “Bommelerwaard” is sinds oprichting met ondersteuning vanuit De Coöperatieve Samenleving op 28 juni 2016 ontwikkeld als een **prototype** voor een nieuwe, fundamentele aanpak van het klimaatprobleem in de Bommelerwaard (Regio Rivierenland, Provincie Gelderland), en in de toepassing voor het IJsseldal voor de Provincies Gelderland en Overijssel, aansluitend bij het DuurzaamDoor-programma. Er is daar, met ondersteuning vanuit **De Coöperatieve Samenleving** in de periode november 2018 – juli 2019 enorm veel gebeurd, waarover hieronder meer.

In lijn met Omgevingswet, RES/ Klimaatakkoord en gemeentelijke bestuursakkoorden biedt Bommelerwaard **burgerparticipatie** aan op een presenteerblaadje. De gebiedscoöperatieve wijze waarop de Coöperatie zich inzet voor de actuele grote gebiedsopgaven, met aandacht voor een lerende inbedding in openbaar bestuur, samenleving en markt, wordt vanuit het landelijke transitiebeleid wel met veel belangstelling bekeken.

4.2. RES-Rivierenland & de Omgevingswet

In de Regio Rivierenland is men actief bezig met het voorbereiden van de Regionale Energie Strategie. Er zijn diverse thematische Energieateliers gehouden; een Stuurgroep vertegenwoordigt de belangrijke gebiedsspelers (inclusief de Gebiedscoöperatie Rivierenland, één van de oprichtende leden van De Coöperatieve Samenleving); berekeningen zijn gemaakt van de gemeentelijke opgaven tezamen met scenarioschetsen voor de mogelijke ‘oplossingen’, gebiedsgerichte Ruimteateliers zijn in voorbereiding.

De afgelopen maanden is in twee sessies met de projectleiders van de RES Rivierenland de voortgang van het RES-proces en de inpasbaarheid van de gebiedsgerichte Omgevingswetproof aanpak van De Coöperatieve Samenleving besproken. Samenvattend¹⁷:

1. Het proces/project dat in **opdracht van RVO** wordt gedaan [door De Coöperatieve Samenleving] richt zich op ‘toetsing Omgevingswet vooraf’, waarbij “Het Gebied is de K(l)as” dus real-life en real-time laat oefenen en ontwikkelen. Waarbij uitgangspunt is dat de Omgevingswet van betekenis is, ook (of juist) vanuit participatief oogpunt, voor iedere inwoner.
2. Het **RES-proces** gaat uit van een lange periode, maar kent ook een korte termijnplanning. Dat laatste komt terug in de (bij ondertekening van Klimaatakkoord pas echt) formele opdracht om een RES-bod op te stellen met inhoudelijke + organisatorische + procesmatige eisen.
3. We delen het beeld dat **Omgevingswet** (vooral hoe daar in praktijk mee zou kunnen/moeten worden omgegaan) van invloed/bepalend zou moeten zijn op de invulling en uitvoering van grote maatschappelijke opgaven. De energietransitie is daarin actueel voorbeeld. In de praktijk is deze samenhang/wisselwerking nog lang niet vanzelfsprekend.
4. Via de twee processen/projecten in de regio rivierengebied zouden stappen kunnen worden gezet om deze **samenhang/wisselwerking in de toekomst vanzelfsprekender te maken**. We willen de mogelijkheden op wederzijdse versterking in beeld brengen en waar mogelijk in lopende processen benutten.

---

¹⁷ Op basis van verslag U. van Erp, Projectleider RES Rivierenland d.d. 29-03-2019 en d.d. 10-04-2019.

5. Daarbij hebben we wel opgemerkt dat het RES-proces en de RVO- opdracht gewoon parallel aan elkaar blijven lopen en hun **eigen doelstellingen, planning en aanpak** houden. We streven kansen te benutten, maar zijn elkaar niets verplicht.

En over de tweede bijeenkomst:

1. De Coöperatieve Samenleving schetst de waargenomen tendens bij grote investeringsmaatschappijen zoals verzekeraars en pensioenfondsen: in de overweging om te investeren in een gebouw/object speelt in toenemende mate de **omgeving/het gebied** waarin het object zich bevindt een rol. Het gaat daarbij om zowel de relatie van een object met de fysieke omgeving als om de relatie met de organisatie van een gebied. Met het laatste wordt de strategische samenwerking bedoeld, waarin een nadrukkelijke rol voor de inwoners, gebruikers, 'eigenaars', organisaties, etc. van een gebied. Visie van De Coöperatieve Samenleving is dat hierdoor **ruimte en klimaat ontstaan** om gebiedsontwikkeling en –financiering op basis van de gebiedseigen vraag, uitgangspunten, uitvoeringskracht, organisatievermogen etc. te ontwikkelen in plaats van op vaststaande corporatieve structuren en principes.
2. Aanvullend ten aanzien van de eerder besproken wisselwerking tussen het RES-proces en de visie van De Coöperatieve Samenleving (en daarbij de positie van de Omgevingswet daarin) die kansen biedt voor versterking: Het RES-proces biedt mogelijk kansen om, vanuit deze visie, **gericht praktijkkennis en -ervaring op te doen**. We hebben gesproken over waar, op welk schaalniveau, en wanneer dat aan de orde zou kunnen zijn. Daaruit: Er moet sprake zijn van een duidelijk en niet te omvangrijk te definiëren gebied (fysiek én m.b.t. inwoners/gebruikers). In het gebied spelen diverse ontwikkelingen of vraagstukken (gezien de RES-koppeling dus ook een energievraagstuk). Dit vraagt dus een integrale aanpak. Concreet zijn er nu twee gebieden (Oensel en Hoenzadriel) die vanuit Coöperatieve Samenleving worden gezien als kansrijk om t.z.t. mee aan de slag te gaan.
3. Het centrale RES-proces heeft een sterke regionale en vrij abstracte karakter en vindt onder grote tijdsdruk plaats. Dit proces alleen al vraagt veel van (de bestuurders van) de RES-partners, zowel op inhoud en integraliteit als op vlak van bestuurlijke samenwerking. We gaan deze organisaties op dit moment dan ook niet vragen om de genoemde visie en de mogelijke consequenties voor (toekomstig) RES-proces volledig te begrijpen en te integreren. Wat we wel kunnen doen, is het vraagstuk van ontwikkeling van uitvoering/**gebiedsontwikkeling in het RES-proces** opnemen. Bijvoorbeeld door het belang van en de ruimte voor een 'living-lab' aanpak op te nemen en vast te leggen. Dus naast de 'wat-vraag' ook de 'hoe-vraag' onderdeel van de RES maken.
4. Indien deze of andere gebiedsprocessen straks werkelijk aan het RES-proces worden gekoppeld, betekent het wel dat dit **gedragen** wordt door de partners RES (Stuurgroep RES) maar ook de betreffende gemeente. Duidelijk is ook dat het RES-bod dat in 2019 wordt opgesteld en de RES 1.0 (2020) nog niet op het benodigde detailniveau liggen.
5. We hebben ook gesproken over andere ideeën en organisaties/personen op vlak van gebiedsontwikkeling en -financiering. Conclusie daarbij was dat het waardevol lijkt om deze **denkkracht op (boven)regionaal niveau te organiseren**. Bijvoorbeeld als een kennis- en leernetwerk waaruit ook toekomstige praktijkoefeningen kunnen ontstaan. Waarbij het benutten, behouden, versterken van waarde van een gebied (met fysieke samenhang en strategische samenwerking als pijlers) steeds het gedeelde uitgangspunt is.

Afgesproken werd dat we de lijnen kort zouden houden en periodiek bezien waar en hoe verbindingen tussen de RVO-opdracht en het RES-proces mogelijk zijn.

4.3 Ontwikkelingen Bommelerwaard

In de Bommelerwaard zijn het afgelopen halfjaar weer diverse stappen genomen voor de implementatie van het Rijnlands Gebiedsmodel. Op diverse fronten is daarbij systeemweerstand ontmoet en is ook een interne snelheidsaanpassing nodig gebleken. Een beknopte analyse van daarmee een uiterst boeiend proces:

1. Een GebiedsEnergieStrategie voor Duurzaamheidsplatform Bommelerwaard

Coöperatie Bommelerwaar is vóór de **gebiedsgewijze aanpak** vanuit het Rijnlands Gebiedsmodel met een gezamenlijke, integrale aanpak: bewoners, de lokaal prominente glastuinbouw en andere bedrijfssectoren, de gemeenten en overige gebiedspartijen/ stakeholders. Insteek van de gebiedscoöperatie is om met de energietransitie als startmotor de duurzame gebiedsontwikkeling van de Bommelerwaard in de volle breedte op te pakken. Bommelerwaar is één van de deelnemers in het **Duurzaamheidsplatform Bommelerwaard**. Daar is sinds december 2016 een GebiedsEnergieStrategie in voorbereiding. Na radiostilte sinds de gemeenteverkiezingen (maart 2018) werd door de georganiseerde tuinbouwsector en gemeenten bilateraal besloten een voorgenomen strategiestudie (inmiddels nog 'slechts' over warmte, een belangrijk tuindersvraagstuk, maar met tal van verbindingsopties naar de burgers toe) in tweeën te splitsen. Eerst een 'technische' studie om daarna het vraagstuk van 'draagvlak' op te pakken. De coöperatie reageerde daar schriftelijk op, waar procedureel en ontwijkend op werd gereageerd. Bommelerwaar stelde: "we wijzen er met nadruk op dat de voorgestane aanpak niet in lijn is met de procesvereisten van de Omgevingswet en daarom onder de werking van die wet (juridisch) volhoudbaar noch uitvoerbaar is".¹⁸ De bereidheid om langs 'nieuwe' lijnen te denken over de energietransitie in relatie tot de Omgevingswet en de gebiedsontwikkeling in brede zin blijkt tot nu tot erg beperkt.

2. Deal voor Duurzaamheid (gemeente Zaltbommel)

Sinds januari is enkele keren overleg gevoerd met de wethouder duurzaamheid van Zaltbommel over een 'Deal voor Duurzaamheid'; een instrument dat in het Bestuursakkoord was aangekondigd om vanuit de duurzaamheidsstrategie van de gemeente met verschillende geledingen van (vooral) het bedrijfsleven **afzonderlijk afspraken** te maken voor de versnelling van de lokale energietransitie. Door afzonderlijke afspraken te maken vindt die afweging slechts op het niveau van de gemeente plaats en leidt dat niet tot versnelling en samenwerking zoals de Omgevingswet dat beoogt. Waar Bommelerwaar nadrukkelijk inzet op **integraliteit** en verbinding van alle **gebiedsbelangen**, is de wethouder standvastig in het willen maken van bilaterale afspraken die bovendien op jaarbasis concreet en meetbaar te evalueren waren (aantal collectieve zonnedaken enz.). Geen intenties vastleggen waar je niet aan gehouden kunt/wilt worden. Ook geen "exclusieve afspraken" met of voorkeuren/ voorrechten voor een lokale coöperatie die vanuit het algemeen gebiedsbelang juist "**inclusieve afspraken**" wilde maken. De ruimte voor een 'deal' in de sfeer van 'systeemtransitie' bleef uiterst beperkt; de 'Deal voor Duurzaamheid' is nog niet rond.

Ten aanzien van **Omgevingsvisie**: men is nog niet zo ver (in Zaltbommel, maar daarmee ook in Maasdriel, want beide gemeenten trekken hierin samen op). De duurzaamheidswethouder van Zaltbommel wenst (daarom en met oog op complexiteitsreductie en daarmee behoud van snelheid) vanuit de opgaven van de energietransitie nu niet de verbinding te maken met de implementatie van de Omgevingswet: "Dat komt later wel." Zelfs middels een haakje de verbinding van de Zaltbommel-Bommelerwaarse Deal voor Duurzaamheid met de **RES Rivierenland** te maken ging de wethouder (tevens RES-Stuurgroeplid) te ver. Zijn redenatie was: "Niet de dingen groot maken: wat we hier aan tafel bespreken is wat we hier met elkaar kunnen besluiten. Maar niet de dingen allemaal aan elkaar

---

¹⁸ De brief van de Coöperatie aan het Duurzaamheidsplatform is opgenomen in bijlage 2***.

koppelen. De Omgevingsvisie is de verantwoordelijkheid van zijn collega-wethouder en een verbinding daarmee te maken binnen de Deal is niet nodig.”

3. Windontwikkeling in Maasdriel Omgevingswet-bestendig maken

Coöperatie Bommelerwaard raakte in september 2016 betrokken bij de laatste fase van de ontwikkeling van het **Windpark Zaltbommel-A2**. Dat plan werd na veel lokale commotie door de Provincie (Gelderland) doorgedrukt. Dit was zoals je het gebiedsgericht ‘niet’ wilde doen. Vlak voor de stemming in Zaltbommel (26 januari 2017) werd Bommelerwaard benaderd voor een alternatief plan, **Windpark Hoenzadriel** (Gemeente Maasdriel). Na lange voorbereiding sindsdien en inschatting van het juiste moment van ‘launch’ was het Hoenzadriel-principeverzoek op 30 januari 2019 ingekomen post bij de Commissie Ruimte. Op 28 maart stemde de gemeenteraad unaniem vóór een motie die het College dwong het Bestuursakkoord open te breken en een positief advies ter stemming voor te leggen. Het had de snelheid van een geslaagde ‘goocheltruc’. Op 20 juni stemde de gemeenteraad Maasdriel, inmiddels ook verwickeld in een partijpolitiek proces, met 10-9 formeel vóór het principeverzoek.¹⁹

Binnen het kader van de voorliggende rapportage is het van belang de link te expliciteren met de **Omgevingswet**. Die link liep via De Coöperatieve Samenleving en **“Het Gebied is de K(l)as”**. Onzeker is namelijk of vergunning vóór 1 januari 2021 (datum invoering Omgevingswet) zou lukken. Twijfelachtig is of de op dit implementatietraject samenwerkende gemeenten (Zaltbommel en Maasdriel) vanaf dat moment klaar zullen zijn om nieuwe vergunningen Omgevingswet-bestendig te kunnen verlenen. Dat zou dus een groot probleem kunnen worden en er was een back-up nodig. **“Het Gebied is de K(l)as”** leek de oplossing. En dus werd op de middag van 25 februari de **“Verklaring van wederzijds vertrouwen en gedeelde overtuigingen”** getekend met De Coöperatieve Samenleving - het entreeticket voor Bommelerwaard tot **“Het Gebied is de K(l)as”**. Zo kon die avond tijdens een ingelaste Raadsinformatieavond positie worden ingenomen voor een Omgevingswet-bestendig Windpark, een belangrijke troef.²⁰

Op 27 maart, de dag vóór de besluitvorming over de motie, dienden de initiatiefnemers van het Windpark -inmiddels- Bommelerwaard-A2 een **concurrerend principeverzoek** in (overigens zonder invulling van burgerparticipatie). Men had door dat de stemming in deze gemeente, die fel tegen windontwikkeling was, volledig was omgeslagen. Met de indiening van het principeverzoek, gevolgd door inspreken in de eerst navolgende Commissie Ruimte, was de **‘botsing’** tussen lokale commercie, lokale coöperatie vanuit het algemene gebiedsbelang, en de partijpolitieke belangenstrijd (feitelijk een botsing van systemische benaderingen) even tamelijk compleet.

4. Betrokkenheid bij de RES Rivierenland vanuit het lokale

Er werd vanuit Bommelerwaard deelgenomen aan twee regionale bijeenkomsten in het kader van de RES Rivierenland, één op initiatief van de Regio Rivierenland (7 mei, Gemeentehuis Asperen) en één gezamenlijk georganiseerd door de Gelderse Natuur- en Milieu Federatie en de Gebiedscoöperatie Rivierenland (20 mei, Geldermalsen), een DCS-lidcoöperatie waarin Bommelerwaard ook als (informeel) lid participeert. Tijdens deze twee bijeenkomsten leverde DCS en Bommelerwaard-bestuurder Onno van Bekkum enkele strategische bijdragen om de RES, in de combinatie met de Omgevingswet écht gebiedsgericht te kunnen maken. Niet dat de RES op een hoog bestuurlijk niveau

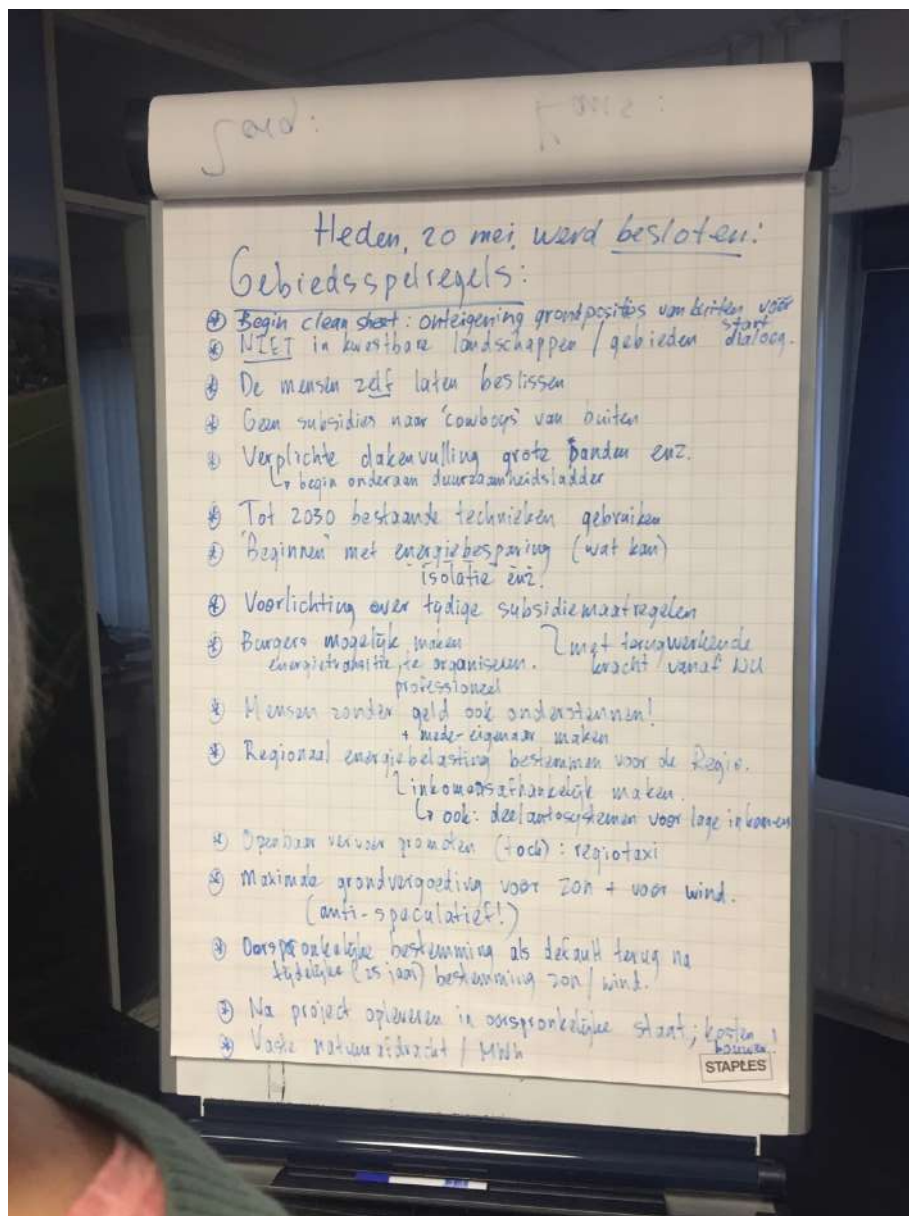
¹⁹ Het gebiedscoöperatieve plan en de argumentatie erachter is uitgebreid beschreven in de rapportage **“ParticipatieProeftuinen Bommelerwaard: Bottom-up energietransitie binnen de Omgevingswet”** (DD2201853).

²⁰ Twee Bommelerwaard-bestuursnotities, zijn vanwege het begrip over de lokale relevantie van **“Het Gebied is de K(l)as”** als bijlage toegevoegd. De rapportage **“Ontwikkeling leergang Het Gebied is de K(l)as”** (DDO2201858) vermeldt meer details. Een bijlage uit dat document met de leerervaring van DCS/Bommelerwaard-bestuurder Onno van Bekkum als ‘Change agent’ in de Bommelerwaard is in de voorliggende rapportage ook als bijlage opgenomen.

wordt vastgesteld en het gebied overvalt, maar zo dat je door zorgvuldige keuze van een aantal uitgangspunten de RES hoe dan ook in het algemeen gebiedsbelang positioneert.

De Bommelerwaard/DCS-inbreng betrof de daadwerkelijke vormgeving van het **economisch en financieel gebiedsbelang** bij de energietransitie én op een geborgde participatieve wijze: maak de burgers als energieafnemers (en dat zijn ze allemaal) deelnemers (als afnemers én eigenaren/investeerders in één!) in het regionale energiesysteem, desgewenst in een getraptd gedecentraliseerd stelsel waar volgens het subsidiariteitsbeginsel het 'local-for-local' karakter zoveel mogelijk wordt bevorderd. Dit kan door op regionaal niveau te borgen dat de 50% lokaal eigendom van het Klimaatakkoord binnen een **regionale burgerparticipatiemaatschappij** wordt vormgegeven, waarbinnen alle afnemers van regionaal opgewekte stroom 'aandeelhouder' worden naar rato van de omvang en voor de duur van hun stroomafname. Het creëren van een paraplu-constructie kan de druk wegnemen van ontwikkelaars van zon- en windparken 'van buiten' de gemeenten met principeverzoeken overvallen die het gebiedscoöperatieve proces frustreren. Ook werd een handreiking gedaan in één van de workshops om (als vingeroefening in eerste concept) **Gebiedsspelregels** op te stellen, wat veel enthousiasme en bijval opriep. Bijgaande poster-foto toont het resultaat van die exercitie.

5. Bommelerwaar: Bestuurlijk-strategische herijking?

Na een zeer inspannende en enerverende kwartiermakersperiode bij Coöperatie Bommelerwaar volgde een **bestuurlijk intensieve periode** als gevolg waarvan medeoprichter en kwartiermaker Onno van Bekkum (tevens bestuurder De Coöperatieve Samenleving) op 30 mei besloot per 1 augustus terug te treden **uit het bestuur**. Het blijkt niet gemakkelijk voor een burgerinitiatief om langdurig koers te houden op systeemtransitie én tegelijkertijd operationeel voldoende snelheid te houden, terwijl middelen daartoe zeer beperkt zijn en je tal van ‘systeemweerstand’ ontmoet. Binnen het bestuur was hierover de spanning opgelopen en het leek goed duidelijkheid uit te nodigen. Met het terugtreden van Van Bekkum is een bijzondere situatie ontstaan, omdat daarmee de **borging** binnen het Bommelerwaar-bestuur van de constantie voeding met het Rijnlandse Gebiedsmodel **loskwam**. Een kritiek moment in de ontwikkeling van de organisatie. Tegelijkertijd een moment waarop, met het groene licht op het windpark-principeverzoek, er enorme kansen liggen juist om dit windpark binnen het Rijnlands Gebiedsmodel te structureren en daarmee de weg te openen naar verbinding niet alleen met de Omgevingswet/Omgevingsvisie maar ook de doorontwikkeling binnen de RES.

Het is nu even afwachten hoe het (resterende) Bommelerwaar-bestuur dit appèl zal oppakken dat de scheidend bestuurder deed. De vraag die nu feitelijk voorligt bij het Bommelerwaar-bestuur is of zij ‘het verschuiven van de focus’ naar het werken aan de praktische realisatie van lokale energieprojecten zal willen combineren met het **uitbesteden** aan De Coöperatieve Samenleving van het benodigde ontwikkelwerk om het nieuwe windpark te kunnen laten landen binnen het **Rijnlands Gebiedsmodel**. Na de bestuurlijke ontvlechting vraagt het om een spoedige herverbinding. Na een bestuurlijk-intensieve periode is het een graadmeter voor drie jaar leren over Rijnlands-coöperatieve gebiedsontwikkeling: is men in staat de stap maken in de systeemtransitie van ‘A’ naar ‘B’?

4.4 Conclusie: Voldoende bewustzijn en commitment voor fase 2?

Coöperatie Bommelerwaar is, zoals eerder aangegeven, sinds drie jaar heel bewust bezig zich te ontwikkelen binnen het kader van het Rijnlands Gebiedsmodel van De Coöperatieve Samenleving. Na de oprichting zelf, was de Gebiedsconferentie van december 2016 daarbij een belangrijk markeringsmoment. De ontwikkeling van Bommelerwaar-Stroom was een belangrijke stap om de vervolgentwikkeling mogelijk te maken. Zo ook de ParticipatieProeftuin Hoenzadriel voor de beoogde realisatie van een lokaal windpark aansluitend bij het algemeen gebiedsbelang van de Bommelerwaard/ gemeente Maasdriel. Er is daar ook het afgelopen jaar veel (goeds) gebeurd in een periode dat er bestuurlijke vermoeidheid begon op te treden in de combinatie van grote ambities en hoge (operationele) werkbelasting met schaars beschikbare middelen.

Kijken we naar de ontwikkelingen in de Bommelerwaard (en de Regio Rivierenland) van het laatste halfjaar, dan is die als volgt samen te vatten:

- Een **gemeente** (Zaltbommel) die -vanuit de duurzaamheidsagenda en die verbinding met de RES-Rivierenland- niet klaar is voor ‘een systeemtransitie’;
- Een **Duurzaamheidsplatform** dat niet gericht is op integrale belangenafweging noch geïnteresseerd lijkt in actieve burgerbetrokkenheid;
- Een **tweede gemeente** (Maasdriel), die zichzelf en heel Gelderland (ze waren de laatste die het Gelders Energie Akkoord – GEA ondertekenden) verbaasde door in no-time met een ‘full swing’ het coöperatieve wind-principeverzoek te accorderen, waar er nu (maar voor hoe lang?) een enorme ‘window of opportunity’ lijkt voor een akkoord op systeemtransitie, vanuit een sterke lokale wens op behoud van regie in een eigenbelang dat zich laat vertalen naar het gebiedsniveau;

- Een **lokale coöperatie** (Bommelerwaard) die de kans heeft uit een bestuurlijk moeilijke situatie, met hulp van De Coöperatieve Samenleving waar ze vanuit haar oprichting en kwartiermakersperiode enthousiast lid van is, nu de voorvechter van het Rijnlands Gebiedsmodel ('Systeem B') te worden;
- Een **Regio** (Rivierenland) waar men ambtelijk begrijpt wat het belang is juist van de combinatie van de RES en de Omgevingswet en de kansen die dat biedt voor een nieuwe systemische benadering, en waar men -zeer waarschijnlijk terecht- inschat dat daar bestuurlijk voorlopig in alle voorzichtigheid en omzichtigheid mee om moet gaan.

Er lijkt hiermee een 'as' van waaruit **gezamenlijke doorontwikkeling** (fase 2) mogelijk is: Bommelerwaard (vanuit het beoogde windpark Hoenzadriel); de gemeente Maasdriel (die het windpark tot "leercasus" benoemde voor beleidsontwikkeling); en de Regio Rivierenland op een ambtelijk niveau (dat specifiek geïnteresseerd is te leren ook van de twee 'proeftuinen' waaronder Hoenzadriel). De sleutel ligt nu bij **Bommelerwaard**.

De Coöperatieve Samenleving is benaderd door **het Ministerie van EZK**, dat geïnteresseerd is om in de lijn van het Rijnlands Gebiedsmodel te leren over de vraag hoe draagvlak te creëren voor mensen in het gebied om (conform het Klimaatakkoord) ten minste 50% eigenaar te worden van hun eigen lokale energievoorziening/ energie-opwek. Bommelerwaard kan hiervoor als relevante praktijkcasus dienen. Of het organiseren van een dergelijke leerbijeenkomst relevant wordt, hangt af van de besluiten die de Coöperatie zal nemen.

5. Analyse overige gebieden

Het afgelopen halfjaar zijn we niet alleen in de Bommelerwaard/Rivierenland en in IJsseldal actief geweest; ook elders waren we actief binnen de energiesector. Genoemd worden hier de contacten met de Gebiedscoöperatie Nieuwkoop, de verbinding met HierOpgewekt en het landelijke netwerk van energiecoöperaties en koepels dat daaraan verbonden is, en het gebied Gelderland Zuid/Arnhem-Nijmegen, waar rondom het Windpark Nijmegen belangstelling is voor het Rijnlands Gebiedsmodel.

5.1 Nieuwkoop

De Coöperatieve Samenleving was nauw betrokken bij de eerste ideevorming t/m oprichting (19 juli 2018) en opstartfase van de **Gebiedscoöperatie Nieuwkoop**. Een coöperatie die ontstond vanuit gezamenlijk contact tijdens de Transitiegroep Verduurzaming Landelijk Gebied van het toenmalig Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu (inmiddels Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving). De statuten van Nieuwkoop werden gemodelleerd op die van Bommelerwaard en het was heel duidelijk: “Een gebiedsarrangement – dat willen wij ook!” Van de Provincie Zuid-Holland werd enig budget ontvangen voor de oprichting van Nieuwkoop ‘als model’ voor Zuid-Holland inclusief tekst en uitleg over wat dat dan was: een Gebiedsarrangement. Er zijn daarna toen enkele leerbijeenkomsten gehouden.

Inmiddels een jaar verder heeft de Gebiedscoöperatie haar eerste twee collectieve zonedaken opgeleverd binnen een uitdagende overeenkomst met de Provincie en wordt er nu verder gekeken: ook ten aanzien van het Gebiedsarrangement. In februari spraken we met twee oprichtingsbestuurders en ook recent was er nog contact. Ook voor de Hogeschool Utrecht is Nieuwkoop, mede vanwege de nabijheid, een interessant gebied om aan te verbinden, zo bleek uit gesprekken met de nieuwe lector Nieuwe energie in de Stad, Mieke Oostra.

5.2 Landelijk: HierOpgewekt

De Coöperatieve Samenleving onderhoudt een nauwe verbinding met HierOpgewekt, onder meer via het Kenniscluster Coöperatieontwikkeling. Op 23 november 2018 verzorgde DCS een workshop tijdens het nationale HierOpgewekt evenement voor lokale duurzame energiecoöperaties. Het thema van de workshop luidde, aansluitend bij deze rapportage: “Van energiecoöperatie naar nieuw systeem”²¹ en ging dieper in op Gebiedscoöperatie, het Rijnlands Gebiedsarrangement en de ervaringen van Coöperatie Bommelerwaard. Op 20 maart werd overleg gevoerd met de secretaris vanuit HierOpgewekt van de Participatie Coalitie waarin de verschillende concepten werden besproken en het belang en de urgentie om de RESsen écht gebiedsgericht in te richten en wat dat vraagt in termen van juridische borging. Op 14 september 2019 organiseren HierOpgewekt en het Kenniscluster Coöperatieontwikkeling een landelijke Heidag voor bestuurders van energiecoöperaties met als thema 'Bestuurlijke slagkracht in coöperaties'. De notitie die daarvoor is opgesteld benadrukt een aantal punten samenhangend met het Rijnlands Gebiedsmodel.²²

---

²¹ Zie voor een artikel dat na afloop gepubliceerd werd: <https://www.hieropgewekt.nl/kennisdossiers/van-energiecooperatie-naar-nieuw-systeem>

²² <https://www.hieropgewekt.nl/kennisdossiers/ruud-schuurs-en-onno-van-bekum-schaalsprong-in-ambitie-vereist-sprong-in>

5.3 Arnhem-Nijmegen

Eén van de enthousiaste aanwezigen tijdens de HierOpgewekt- workshop “Van energiecoöperatie naar een nieuw systeem” van 22 november was Ineke de Jong van Stichting Wiek II en Burgers Geven Energie, gelieerd aan de Coöperatie Windpower Nijmegen. Nu zij de windmolens een paar jaar hebben staan, is het tijd voor de volgende fase. Vanuit de revenuen die het park genereert is er ruimte om te kijken naar verbreding van de activiteiten gericht op het versnellen van de duurzame energietransitie in de regio Arnhem-Nijmegen met een programma getiteld “Scale Up!”. Begin juli vond een nader kennismakingsgesprek plaats waar de mogelijkheden werden verkend om binnen het Rijnlands Gebiedsmodel vervolgstappen te ondernemen. Eind augustus/ begin september volgt een nieuwe ontmoeting.

5.4 Conclusie: Additioneel commitment?

Het is opmerkelijk hoe initiatieven her en der in het land bij het uitslaan van hun vleugels een soort natuurlijke drang krijgen om verder te willen kijken dan het reguliere speelveld. Het verlangen naar echte impact die bestendigt versterkt de roep om ‘iets nieuws’. Het Rijnlands Gebiedsmodel, zo anders dan wat men kent en zo ingrijpend in zijn implicaties – ook al is/likt de wettelijke basis zo vertrouwd – wordt door sommigen wel en door sommigen niet ‘begrepen’. En dat kan ook letterlijk aan dezelfde tafel zijn. In Nieuwkoop en in Nijmegen is er een goede belangstelling die in fase 2 nader moet worden gevoed en onderzocht. Zo kunnen bijvoorbeeld ook tijdens de HierOpgewekt-Heidag van 14 september opeens nieuwe gebieden zich melden.

6. Conclusie: Bewustzijn en commitment voor systeemtransitie?

6.1 Opgeleverde resultaat; Diagnose van de acute onderhuidse problematiek

Het doel/ de hoofdvraag voor fase 1 (Procesinrichting) van dit project “Gebiedsgerichte Systeemtransitie via de RES” luidde: “in genoemde deelgebieden **bewustwording te creëren** op de kans om de energietransitie en gebiedsontwikkeling op publiek-*burgerlijk*-private wijze te versnellen, middels een interventiestrategie gebruik makend van de volledige toolset van het Rijnlandse Gebiedsmodel; daarnaast om **commitment** op te halen bij relevante spelers in deze gebieden voor hun actieve deelname in de twee navolgende fasen (Ontwikkeling en Implementatie) om binnen deze interventiestrategie samen aan de slag te gaan”. Daar wordt in dit hoofdstuk op gereflecteerd.

Maar we beginnen met een **diagnose van de acute onderhuidse problematiek**:

1. Intensivering van **onrust en fragmentatie** wordt veroorzaakt door focus op nieuwe taken en rollen zonder zicht op context en samenhang en de next steps
zonder zicht op het veranderende sturingsparadigma
zonder ingebouwde reflectiemomenten en pasklare nieuwe governance afspraken door onverkorte toepassing van de verouderde sturingsprocessen en –procedures en governance modellen in de inmiddels veranderde nieuwe werkelijkheid.
2. Er is noodzaak aan een **gerichte interventieaanpak** die focus heeft op betekenis en impact van de nieuwe taken en rollen
zicht geeft op context, samenhang en de next steps
zicht geeft en zich richt op het veranderde sturingsparadigma
bouwstenen ontwikkelt en inricht voor reflectie en pasklare nieuwe governance afspraken
bijsturing mogelijk maakt om de nieuwe sturingsprocessen en –procedures in de nieuwe werkelijkheid te plaatsen.
3. Er is binnen de DCS-aanhang van verbonden gebieden dringend behoefte aan **concretisering** van een gebiedsgerichte interventieaanpak op basis van **maatwerk-toepassing** van de theoretische kaders van het Rijnlands Gebiedsarrangement en Het Gebied is de K(I)as binnen een aantal DCS-gerelateerde pilotgebieden waaronder:
  - **RES-specifiek**: Bommelerwaard-Rivierenland (Gld) en Transform-IJsseldal (Ov-Gld)
  - **Generiek Omgevingswet-gericht**: overige DCS-gebieden, Regio Deal- en City Deal-gebieden, en bij de DuurzaamDoor-Participatietafels aangesloten gebieden.
4. Er is mede op basis van recente uitspraken van de RvS o.a. op het Stikstof dossier zeer dringend behoefte aan een **RvS-bestendig** Gebiedsgericht Ontwikkelperspectief, dat zo ongeveer ‘uitvoerbaar bij voorraad’ de transitie naar en de invoering van nieuwe Nederlandse en Europese wetten en regels op kortst mogelijke termijn leerbaar en uitvoerbaar en implementeerbaar en voor ieder beschikbaar maakt.
In de periode november 2017 augustus 2019 is binnen het DuurzaamDoor-programma door DCS en partners gewerkt aan het ‘al doende en al lerend’-verkrijgen van een modulair-organisch ontwikkelperspectief voor de Rijnlandse Gebied Ontwikkeling, toegerust met een voor de invoering van de nieuwe wet- en regelgeving passend en kloppend adequaat interventie instrument. De insteek is daarbij als volgt:
Het **interventie-instrument** sluit zoveel als mogelijk aan bij de laatst bekende flankerende beleids- en wetgevingsontwikkelingen van het Rijk en van de EU en omvat een:

- **Interventie Draaiboek 1.0** (uitgangspuntenconcept en groeidocument)
- Interventie **Onderbouwing** (uitgangspuntenconcept m.b.t. Context, Focus, Samenhang & Next Steps)
- Interventie **Inbedding in Het Gebied is de Klas** (uitgangspuntenconcept Rijnlands Gebied Curriculum met borging en autorisatie van de functies en competenties van de Gebied Umpire, de Gebied Mediator(s) en de Change Agent(s))
- Interventie **Governance** (State of Conflict & NL Gesprekscentrum - NL groeidossier).

Hiermee hebben we de **opgave gedefinieerd** voor de volgende fase van “Gebiedsgerichte Systeemtransitie via de RES”.

6.2 Validatie en sturingskader van de systeemtransitie: A, A+ en/of B?

We ging in deze rapportage over ‘systeemtransitie’. Vanuit onze ervaringen in de Bommelerwaard, het IJsseldal, en met recente activiteiten ook elders in het land is het nu goed om die transitie meer **‘naam/lading’** te geven. We merken dat **‘de transitie’** voor een snelle begripsvorming zich prettig laat duiden in termen van een **oud** systeem (‘Systeem A’), een **nieuw** systeem (‘Systeem B’) en een verbetervariant van ‘het oude’ (Systeem A+) (die het soms verwarrend maakt: “is dit niet ook al goed dan?”). **Taal** helpt om elkaar scherp te krijgen en te houden. Bijvoorbeeld: “willen jullie ten diepste nog steeds graag ‘B’ of kiezen jullie voor ‘A+’?” Het helpt de **‘mindset’** in de juiste stand te krijgen die nodig is om de systeemtransitie écht aan te kunnen. Want het is en blijft allemaal mensenwerk: de gebiedsgerichte systeemtransitie noodzaakt tot verandering van **houding en gedrag**.

- **Systemeem A: ‘gewoon’ het huidige systeem:** ‘vrije markt’ en met concurrentie gericht op aandeelhouderswaarde en daartoe ketendominantie (verticaal); publiek-privaat gestructureerd; zwaar leunend op fossiele brandstoffen. Het ‘oude’ systeem heeft grote negatieve uitwerkingen zoals klimaatverandering, verlies van biodiversiteit, sociale uitsluiting, polarisering van eigendom/rijkdom en macht. Het zijn logische, systemische uitwerkingen die niet oplosbaar zijn door het systeem zelf ongewijzigd te laten; systeemverandering is daarom nodig. Doen we niets, dan glijdt Systeem A vanzelf en voorspelbaar verder af tot A- of erger dan dat, waarbij we allemaal snel beelden voor de geest krijgen.
- **Systemeem A+: ‘de circulaire economie’:** nog steeds de vrije markt, gericht op aandeelhouderswaarde maar ook maatschappelijke impact; publiek-privaat georganiseerd met aandacht voor burgerparticipatie, met oog voor (kosten)efficiënt grondstoffen(her)gebruik en het begrenzen van afval, uitstoot en vervuiling; in transitie naar hernieuwbare energie met mede-eigendom van burgers met oog op acceptatie/draagvlak. Veel verbeteringen, maar de systeemmechanismen (de ‘logica’) zelf blijven in wezen ongewijzigd. Er zijn in Nederland honderden lokale duurzame energiecoöperaties (feitelijk vooral vrijwilligersorganisaties/ beleggersverenigingen) en burgerinitiatieven op andere thema’s die (aspecten van) A willen verbeteren/verduurzamen. Ook in het bedrijfsleven worden volop initiatieven genomen in de sfeer van A+: duurzame/circulaire bedrijfsprocessen en economie (maar toch met als bottom-line ‘winst maken’: “duurzaamheid mag niet ten koste gaan van ondernemerschap”).
- **Systemeem B: het fundamenteel nieuwe gebiedsgerichte systeem** dat De Coöperatieve Samenleving ontwikkelt en waarop de coöperatiestatuten van Bommelerwaard en het IJsseldal zijn geschreven: (gebieds)gericht op gebiedswaarde (‘van, voor en door het gebied’) middels economische actieve gebiedscoöperatie in algemeen gebiedsbelang (horizontaal);

publiek-*burgerlijk*-privaat georganiseerd op een nieuw speelveld en in een nieuw evenwicht; aansluitend bij nieuwe (gebiedsgerichte, participatieve) wetgeving (waaronder de Omgevingswet) en de experimenteerterruimte binnen de bestaande wet, evenals Europees het beleid van het DG Regio's en landelijk het Vitale Regio's beleid; te verankeren binnen een model van nieuwe gebiedsafspraken ('het Rijnlands Gebiedsarrangement'); met het gebied zelf als lerende omgeving ("Het Gebied is de K(l)as"); en de 'local for local'-energietransitie als startmotor voor een veel grotere transitie (naar 'Systeem B') en het geheel als experiment tot een coöperatieve samenleving.

De terminologie van 'Systeem A' versus 'Systeem B' heeft De Coöperatieve Samenleving al geïntroduceerd binnen het I&W-Programma **Verrijkende Landbouw**, een programma²³ dat kwartier maakt voor een nieuw landbouw- en voedselsysteem 'B'. Het programma bestaat uit een analyse van het huidige systeem 'A', gevolgd door bewustwording en uitrol in de praktijk van de gebiedsgerichte aanpak van De Coöperatieve Samenleving. Fase 2, zoals verwoord in de offerte, wordt verder doorontwikkeld in samenhang met het I&W-Programma Verrijkende Landbouw (Bijlage 5A), Leren voor Morgen (Bijlage 5B) en het vervolg op de City Deal Groene & Blauwe Waarden van de Stad (Bijlage 5C).

6.3 Opgeleverde resultaat; Bewustzijn en commitments op 'B'

IJsseldal: Gebiedscoöperatie en Transform

In hoofdstuk 3 werd geconcludeerd dat er in het IJsseldal (Apeldoorn, Zutphen, Deventer, Zwolle en het aangrenzende gebied dat door de IJssel wordt doorsneden) **mogelijkheden** zijn. De Gebiedscoöperatie die vanuit fase 1 tot oprichting komt, is expliciet geprogrammeerd om met het Rijnlands Gebiedsmodel ('Systeem B') aan de slag te kunnen en te willen; gelijk Coöperatie Bommelerwaard, maar met drie jaar extra ervaring. In de verbinding met Transform en de twee RESsen is er potentie. In termen van het gebiedsleerprogramma "Het Gebied is de Klas" is nu vooral de behoefte enkele **Change Agents** stevig in het zadel te helpen om de juiste verbindingen in het gebied te kunnen smeden, met het juiste bewustzijn en commitment.

Bommelerwaard/Rivierenland

In hoofdstuk 4 werd geconcludeerd dat er voor fase 2 een 'as' lijkt te zijn van waaruit gezamenlijke **doorontwikkeling kansvol** is. Deze as bestaat uit Coöperatie Bommelerwaard (vanuit het beoogde **windpark Hoenzadriel**, waarvoor men onlangs groen licht op een principeverzoek ontving); de gemeente Maasdriel (dat het windpark tot "leercasus" benoemde voor beleidsontwikkeling); en de Regio Rivierenland op een ambtelijk niveau (dat specifiek geïnteresseerd is te leren ook van de twee 'proeftuinen' waaronder Hoenzadriel). De sleutel ligt nu eerst even bij Bommelerwaard: houdt men vast aan 'B'?

Overige gebieden

Naast het 'commitment onder voorbehoud' vanuit de Bommelerwaard/Rivierenland en de bereidheid vanuit het IJsseldal om op de bedoelde manier aan de slag te gaan, is er ook uitgesproken 'belangstelling' vanuit andere gebieden die nog om vertaling naar commitment vraagt: vanuit de Gebiedscoöperatie **Nieuwkoop** (met belangstelling vanuit de Hogeschool Utrecht), de aan Coöperatie Windpark Nijmegen gelieerde Stichting Wiek II in **Nijmegen** en er ligt een voedingsbodem vanuit het **HierOpgewekt**-netwerk naar het landelijke netwerk van energiecoöperaties waar het waard is verder in te investeren, teneinde te bereiken dat men kiest voor 'B'.

---

²³ Uitgevoerd door een consortium rondom het Initiatief Bewust Bodemgebruik: Royal HaskoningDHV, Aequator Groen & Ruimte, De Coöperatieve Samenleving, het Kadaster, RiBuit en Wij.land.

6.4 Next Step(s) (WAT?) - Influence by Idea

Niet alles is nu klaar. Deze rapportage is de weergave van **fase 1** “procesinrichting”, waarop twee vervolgfases “ontwikkeling” (fase 2) en “implementatie” (fase 3) beogen. In de offerte voor “Gebiedsgerichte Systeemtransitie via de Regionale Energie Strategie” werd voor **fase 2** vooruitgekeken naar de oplevering van:

- Conceptuele uitwerking Gebiedsmpire/Gebiedsmediator binnen het Rijnlands Gebiedsmodel;
- Voorbeeld-leren Omgeving wat de bedoeling van de RES en Omgevingswet is binnen de Context van de Participatiesamenleving en DG Regio’s spelregels;
- Leerstuk Ontwikkeling Rechtmatig en Doelmatig Openbaar Bestuur onder Omgevingswet en Participatiesamenleving ook binnen de context van DG Regio’s;
- Lerende Respijt Omgeving m.b.t. handhaving Omgevingswet per 1-1-2021;
- Competentie ontwikkeling Publiek Burgerlijk Privaat Rechtmatig en Doelmatig Samenwerken met geledingen van het Openbaar Bestuur intern en extern;
- Wendbaarheid en Vitaliteit van Publiek Burgerlijk Privaat georganiseerde gebieden met behulp van juiste gebruik en vormgeving van RES: ‘know-what’ en ‘know-how’.

Daar willen we onderstaand middels een eerste duiding alvast een voorschot op nemen.

Ontplooiën & Borgen 2.0 - hoe doe je dat?

De effecten van de bovenbeschreven transitie leiden inmiddels tot het kunnen en mogen en zelfs moeten herordenen van de verschillende taken en functies in onze samenleving, van vooral ketenoptimaal naar steeds meer **vitaal gebiedsgeordend**.

Vanuit transitiebevorderend perspectief kan inmiddels, dankzij nieuwe en komende spelregels van Rijk en EU, de volgende **samenhang in taken en functies** geduid worden:

1. Het Rijnlands Gebiedsarrangement koppelen aan de verschillende praktijkgebieden
2. Criteria van de RvS koppelen aan het Rijnlands Gebied Curriculum
3. Criteria van de RvS koppelen aan de competenties en autorisaties van de specifieke nieuwe typen functionarissen, waaronder Umpire, Mediator en Change Agent
4. Rijnlands Gebiedsarrangement, criteria van de RvS en “Het Gebied is de Klas” koppelen aan komende wetgeving over wettelijke spelruimte²⁴
5. Rijnlands Gebiedsarrangement, criteria van de RvS en Het Gebied is de Klas koppelen aan komende wetgeving over communicatie- en taalplatform voor Burger & Overheid²⁵
6. RESsen koppelen aan 1 t/m 5 hierboven. Idem de Regio Deals, City Deals en gebiedsgerichte projecten van de verschillende PT’s van Duurzaam Door.

In het “Het Gebied is de Klas”-interventiecurriculum passen o.a. de volgende **spelonderdelen**:

1. Transitietafels Noorden Duurzaam
2. Leo Crombach – Stationsmodel / Lijnspeel
3. Regionale Transitie Academie Steyl
4. Platform LEO – ervaringen
5. Kirsten Notten - burgers in wijken ervaringen
6. BGO TSG DCS ervaringen
7. SBO-lijn
8. HU-lijn

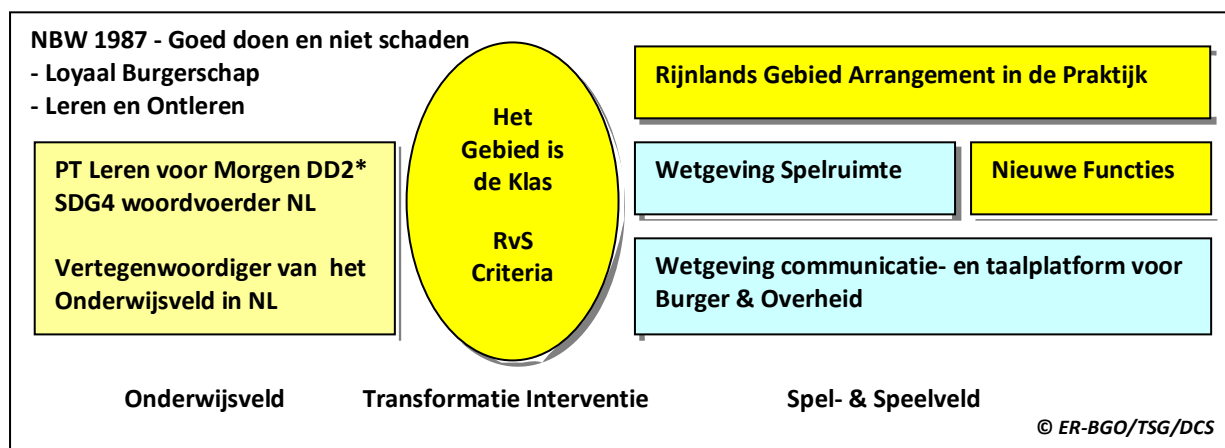
²⁴ <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/@116739/samenvatting-advies-5/>

²⁵ <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/@116730/samenvatting-advies-4/>

9. Aeres-lijn
10. Ecoschools-lijn
11. Broncode Team
12. State of Conflict & NL Gesprekcentrum

Context Focus Samenhang & Next Step(s)

Onderstaand plaatje geeft een schematische samenvatting van de hierboven geschetste Aanpakverkenning Interventiestrategie voor de RESsen:

*Voor de verbinding naar het brede onderwijsveld kan gebruik worden gemaakt van de in ontwikkeling zijnde complementaire basisstructuur van Leren voor Morgen, de PT Onderwijs van het programma van DD2 en woordvoerder SDG4 Onderwijs in Nederland.

6.5 Next Step(s) (HOE) - Influence by Example

De Coöperatieve Samenleving werkt, binnen het Rijnlands Gebiedsmodel, met “Het Gebied is de K(l)as”-programma van BGO/TSG Netwerk aan de ontwikkeling van de functie van een **Gebiedsumpire** en een **Gebiedsmediator** binnen het gebiedsproces op het ‘nieuwe speelveld’ en voor de geborgde transitie naar dit nieuwe speelveld. Deze functies (plus die van de lokale ‘Change Agent’) zijn sinds december in een aantal bijeenkomsten reeds zichtbaar gemaakt. De Gebiedsumpire vervult een belangrijke functie bij het voorkomen van schade en dientengevolge van het verdampen van waarde wanneer gevestigde belangen wensen aan te sturen tot terugval naar het ‘oude speelveld’. Vooral de Gebiedsumpire is daarmee een essentieel onderdeel-in-ontwikkeling van het Rijnlands Gebiedsarrangement en gebiedswaardemodel “Het Gebied is de K(l)as”. In de **Bommelerwaard** lijkt het inmiddels wenselijk en dringend om de installatie van deze rollen mogelijk te maken. Dit wordt daarom geagendeerd voor ‘fase 2’.

Binnen de Regio Rivierenland kunnen twee andere specifiek in hoofdstuk 4 genoemde aspecten in fase 2 mogelijk ook verdere ondersteuning ontvangen in de context van de RES: een **regionaal burgerparticipatiefonds** voor energie-eigendom en de ontwikkeling van **Gebiedsspelregels**. Deze kunnen helpen, binnen het grotere kader van het Rijnlands Gebiedsmodel, om RES meer ‘van de burgers’/ de gemeenschap/ het gebied te maken. Daarmee kunnen het instrumenten zijn (zoals er meer instrumenten zijn, die alleen in hun onderlinge samenhang écht tot doorbraak kunnen leiden) die de energietransitie én de grotere gebiedsgerichte systeemtransitie kunnen versnellen.

Met ondersteuning vanuit de verbinding van de volgende **programmaliijnen** kan het ‘Hoe’ de komende maanden nader worden uitgewerkt:

- City Deal 2.0 - Groene en Blauwe Waarden van Stad en Land

- Programma Verrijkende Landbouw
- Korte Ketens Noord-Nederland
- RESsen
- Regio Deals
- RVO-DuurzaamDoor ParticipatieTafels
- DCS Ledengebieden
- Gebiedsleerprogramma “Het Gebied is de K(l)as”:
  - Bundeling en uitrol van hoognodige nieuwe (gestructureerde en wettelijk geborgde) kennis en competenties
  - Daarmee toegepast interventietool voor de praktijk van volhoudbare en rechtmatige en doelmatige RESsen en de Europees-Rijnlandse Gebiedsontwikkeling onder de Omgevingswet en de nieuwe RvS-doctrine.

Kompas fase 2 en 3

Binnen de ParticipatieTafel Regionale Netwerken (PTRN) beoogt De Coöperatieve Samenleving als volgende stap te (doen) nemen het inzoomen op een voor de gebiedsgerichte systeemtransitie noodzakelijke verandering van **gedrag en houding** met behulp van **Interventie & Onderhandeling Psychologie**. Ook dit traject zal dan worden ingebracht in fase 2.

Het kompas daarbij wederom en voortdurend gericht op:

Context: Omgevingswet (en EU-spelregels DG Regio's)

- Voorzorg
- Aansprakelijkheid
- Verzekerbaarheid
- Financierbaarheid

Focus: Rijnlands Economisch Gestructureerde Burgerparticipatie

- Coherent actieprogramma tot oprichting en inrichting van de Gebiedscoöperatie
- Rendement en waardeontwikkeling
- Schadepreventie

Samenhang: Vitaliteit in en van het Gebied

- Van handelingsverlegen
- Naar handelingsperspectief
- Handelingsbevoegd & handelingsbekwaam

Oog-Hand Coördinatie: wendbaarheid en slagvaardigheid in en van het Gebied

- Tijdig
- Proactief
- Responsief
- Reactief

Bijlage 1. Projectfase 1: Samenhang, borging en uitvoering

De Coöperatieve Samenleving werkt op gestructureerde wijze aan een systeemtransitie en bouwt daartoe een **juridisch-financieel bestuurlijk construct** van samenhangende gebiedsspel- en leerregels aansluitend bij het Rijnlandse denken rondom sociale cohesie, economische structuurversterking en duurzame, coöperatieve gebiedsontwikkeling. Dit construct (met o.a. het “Rijnlandse Gebiedsarrangement” met daarbinnen een systematiek voor **gebiedsleren** (“Het Gebied is de Klas”) en gebiedswaarde-ontwikkeling en financiering (“Het Gebied is de Kas”) begint nu in verschillende gebieden van het land te wortelen. In **twee gebieden** wordt momenteel heel intensief geleerd: in de Bommelerwaard (burgerinitiatief probeert systeemweerstand te doorbreken) en het IJsseldal (samenwerkende gemeenten proberen -binnen Transform 1.0- de bewoners te bereiken, terwijl het onderwijsveld zich mobiliseert rondom het gebiedsleren). Voor een iets uitgebreidere introductie over het **Rijnlands Gebiedsarrangement**, zie bijlage 2.

Dit project wordt op twee niveaus in **programmatische samenhang** uitgevoerd met een aantal andere projecten: intern binnen De Coöperatieve Samenleving en intern binnen het RVO DuurzaamDoor-programma. Dit project maakt daarmee deel uit van een ontwikkelend conceptueel raamwerk en samenhangend instrumentarium die vormgeven aan de **governance van het gebied** (‘de commons’), gericht op het realiseren van maatschappelijke opgaven op gebiedsniveau en (aldus) het creëren van **gebiedswaarde**. Voor de verwerkelijking van dit raamwerk en de implementatie van dit instrumentarium is De Coöperatieve Samenleving simultaan in een aantal gebieden in het land actief, waaronder de Bommelerwaard/Rivierenland.

Zo werkt De Coöperatieve Samenleving (met aan haar verbonden lidcoöperaties en overige samenwerkingspartners) sinds bijna twee jaar binnen het RVO DuurzaamDoor-programma werkt aan de volgende, **samenhangende projecten**:

1. *“Onomkeerbaar organiseren vanuit de Omgevingswet”* (DD20160078) voor het “Ketenoverleg Circulaire Gebiedswaarde” (22 november 2016) en de “Gebiedsconferentie Bommelerwaard” (15 december 2016) samenwerkend georganiseerd door De Coöperatieve Samenleving en lidcoöperatie Bommelerwaard vanuit het DuurzaamDoor-festival – als eerste twee van een reeks van drie Gebiedswaarde-werkconferenties, op 2 maart 2017 afgesloten in het Pakhuis de Zwijger met de sessie: “Ons gebied, onze waarden, ons Gebiedsarrangement”;
2. *“De Transitie naar circulaire Gebiedswaarde”*, presentatie aan de RVO/DuurzaamDoor Landelijke uitwisselingsmiddag voor regionale duurzaamheidsnetwerken, voorloper van de Participatietafel Regionale Netwerken (PTRN) en binnen het kader van het DuurzaamDoor-festival;
3. *“Een écht coöperatief, ‘local for local’-energieconcept: Bommelerwaard-Stroom”* (JLE2017121), voor DCS-lidcoöperatie Bommelerwaard door DCS-lid CO-OP Champions voor PTRN, van december 2017 – juni 2018;
4. *“Het Rijnlands Gebiedsarrangement”* (JLE 2017119) door De Coöperatieve Samenleving vanuit PTRN, januari tot juni 2018;
5. *“ICT-Platform Regionale Duurzaamheidsnetwerken”* (JLE2017117) door samenwerkingspartner NoordenDuurzaam vanuit PTRN, december 2017 - juni 2018;
6. *“Transform 1.0: Hoe krijgen we de bewoners mee?”* (TSE1701071), door De Coöperatieve Samenleving vanuit het RVO Transform 1.0 programma, december 2017 - juni 2018;
7. *“DCS Regiobijeenkomsten Omgevingswet”* (DD2201801) door De Coöperatieve Samenleving vanuit de Participatietafel Omgeving Ontmoet Omgevingswet, bij DCS-leden op 25 april 2018 in Amsterdam en 11 september in de Bommelerwaard;
8. *“Ontwikkeling leergang Het Gebied is de K(l)as”* (DDO2201858) door (DCS-lidcoöperatie) TSG Netwerk/ De Coöperatieve Samenleving vanuit PTRN;

9. *“Rijnlands Gebiedsleren: Het Spel om de Ruimte”*, oorspronkelijk ingediend bij de PT Onderwijs (Leren voor Morgen), werkt De Coöperatieve Samenleving aan als eigen project;
10. *“ParticipatieProeftuinen Bommelerwaard: Bottom-up energietransitie binnen de Omgevingswet”* (DD2201853), december 2018- mei 2019, voor DCS-lid Coöperatie Bommelerwaard door DCS-lid CO-OP Champions vanuit PTRN; gevolgd door RVO AmuZe-lunch op 3 juni;
11. *“Gebiedsgerichte Systemtransitie via de Regionale Energie Strategie”* (DD2201882), door DCS vanuit de Participatietafel Energie, december 2018 – augustus 2019;
12. *“Kwartiermaken in de Rijnlands Coöperatieve Gebiedsontwikkeling: Coöperatie Bommelerwaard”* (DD2201950), door DCS-lid CO-OP Champions vanuit PTRN, augustus-oktober 2019
13. *“Ontwikkeling Rijnlandse Gebiedsrating en Gebiedsfinanciering voor Klimaatadaptatie”* (DD2201873) door De Coöperatieve Samenleving vanuit de Participatietafel Water, december 2018 – december 2019.

Dit project maakt daarmee deel uit van een ontwikkelend conceptueel raamwerk en samenhangend instrumentarium die vormgeven aan de **governance van het gebied** (‘de commons’), gericht op het realiseren van maatschappelijke opgaven op gebiedsniveau en (aldus) het creëren van gebiedswaarde.

Met oog op deze samenhang zijn de **resultaten ingebracht** van de volgende eerdere projecten, onderdelen van het DCS-programma Rijnlands Gebiedsmodel:

- *“ParticipatieProeftuinen Bommelerwaard: Bottom-up Energietransitie vanuit de Omgevingswet”* (RVO-PTRN)
- *“Rijnlands Gebiedsleren: Het spel om de ruimte”* (project De Coöperatieve Samenleving met verbindend arrangement als koppeling van Regionale Netwerken, Water, Voedsel, Energie tevens aan te bieden aan PT Onderwijs/ Leren voor Morgen)
- *“Ontwikkeling leergang Het Gebied is de K(l)as”* (RVO-PTRN)
- *“Rijnlandse Gebiedsrating voor Klimaatadaptatie”* (RVO-PT Water) bijeenkomst (i.s.m. Aeres) binnen Het Gebied is de Klas over gebiedswaarde-ontwikkeling en het voorkomen van schade door de ogen van de wateropgaaf, 7 december 2018
- Andere DCS-projecten waaronder Wierden, Transform 1.0, RWS-Sluizen van Lith, InnovA58, Circulair Friesland en Verrijkende Landbouw
- Samenwerkingsrelatie met Alliander Strategie
- *“Oefenrechtbank Omgevingswet”*, december 2017
- Den Haag Mariahoeve: energietransitie-strategie vanuit de wijken, 12 november 2018
- HierOpgewekt evenement, DCS-workshop *“Van Energiecoöperatie naar Nieuw Systeem”*, 23 november
- *“State of Conflict”*, 6 december 2018 (Jurgen van der Heijden): workshop couveuse voor leeromgeving (inclusief vier hoekstenen: focus, context, samenhang, oog-handcoördinatie) als alternatief beleidsinstrument om gebiedsontwikkeling vanuit de WRO Omgevingswet-proof te maken
- Nederlands Gesprek Centrum, bijeenkomst dd. 13 december

Tijdens deze eerste fase van Procesinrichting (bewustwording en commitment) hebben we diverse **gesprekken en bijeenkomsten** gehad in de beide gebieden en in bredere context (*niet limitatief!*):

Januari:

- Kennismakingsgesprek lector Nieuwe energie Mieke Oostra, **Hogeschool Utrecht** te Utrecht;
- Leerbijeenkomst Rijnlands Gebiedsmodel, Gebiedscoöperatie **IJsseldal** i.o. te Deventer (Ov);
- Bespreking Deal voor Duurzaamheid Zaltbommel-**Bommelerwaard** met wethouder Duurzaamheid (Gld);
- RVO-Strategiesessie
- WUR-gebiedsontwikkeling P10

- Hoogheemraadschap Noorderkwartier en gemeente **Den Helder**: leersessie Energie en Water
- Gebiedsleren strategiesessie Aeres

Februari:

- Beknopte leerbijeenkomst **Bommelerwaar** te Zaltbommel (Gld);
- Bespreking Deal voor Duurzaamheid Zaltbommel-**Bommelerwaar** met wethouder Duurzaamheid (Gld);
- Workshop gemeente **Den Haag**, provincie Zuid-Holland, Duurzaam Den Haag en 10 bewonersinitiatieven;
- Leerbijeenkomst Gebiedscoöperatie **Nieuwkoop** (Z-H) te De Meern;
- Verdiepend kennismakingsgesprek lector Nieuwe energie Mieke Oostr, **Hogeschool Utrecht** te Utrecht;
- Bespreking notities deelname “Het Gebied is de K(l)as” met bestuur **Bommelerwaar**;

Maart:

- Gesprek met Jurgen van de Heijden over deelname aan **Het Gebied is de K(l)as** en voorbereiding State of Conflict 2019.
- “Gebied is de K(l)as”-leerbijeenkomst met gebiedscoöperaties, overheid en marktpartijen bij Aeres Hogeschool;
- Bespreking Deal voor Duurzaamheid Zaltbommel-**Bommelerwaar** met wethouder Duurzaamheid (Gld);
- Mondelinge tussenrapportage voor bijeenkomst **RVO** PT Energie te Utrecht;
- Nadere kennismaking **HierOpgewekt** (Participatie Coalitie) te Utrecht;
- Informele leerbijeenkomst (I) met **Regio Rivierenland** (Uvo van Erp & Annemieke Spit) te Zaltbommel (Gld);

April:

- Nadere kennismaking Gebiedscoöperatie **IJsseldal** (Ov) te Utrecht;
- Informele leerbijeenkomst (II) met **Regio Rivierenland** (Uvo van Erp & Annemieke Spit) te Geldermalsen (Gld);
- Verkenning regiodeal gemeente Den Helder, HHNK en ministerie van Defensie
- Mondelinge tussenrapportage voor bijeenkomst **RVO** PT Energie te Utrecht;
- Bespreking met wethouder Duurzaamheid, gemeente **Maasdriel**, te Kerkdriel (Gld);
- Leerbijeenkomst Gebiedscoöperatie **Nieuwkoop** (Z-H) ;
- Leerbijeenkomst met de Coöperatie Notter-Zuna en de gemeente **Wierden** te Deventer (Ov);

Mei:

- Oriënterend gesprek provincie Overijssel en gebiedscoöperatie IJsseldal i.o:
- Bijeenkomst **RES-Rivierenland**, georganiseerd door de Regio Rivierenland i.s.m. met de Provincie Gelderland en het Ministerie van BZK te Asperen (Gld);
- Bijeenkomst **RES-Rivierenland**, georganiseerd door de Gelderse Natuur- en Milieufederatie & de Gebiedscoöperatie Rivierenland te Geldermalsen (Gld);
- Verzekering en financiering Geothermieproject Westland met gemeente Westland;
- Leerbijeenkomst Rijnlands Coöperatieve Gebiedsontwikkeling, Gebiedscoöperatie **IJsseldal** i.o. te Deventer (Ov);
- Gebied is de K(l)as leerbijeenkomst gemeente Leeuwarden, provincie Friesland en Wetterskip

Juni:

- Doordenkbijeenkomst: AmuZe-lunchpresentatie **RVO** “Coöperatie Bommelerwaar: hét model voor participatieve energietransitie?” in Utrecht;
- Beknopte toelichting van tussentijdse resultaten tijdens bijeenkomst **RVO** PT Energie in Utrecht;
- Kennismakingsgesprek/ informele leerbijeenkomst Stichting Wiek II te **Nijmegen** (Gld);
- Vervolggesprek Mieke Oostr, **Hogeschool Utrecht**.

Bijlage 2: Het Rijnlands Gebiedsarrangement - een introductie

1. Voor verschillende situaties verschillend instrumentarium. Voor efficiëntie van transacties voor gestandaardiseerde producten tussen grote aantallen kopers en verkopers is 'de markt' heel geschikt. Voor collectieve voorzieningen is 'overheid' de geschikte vorm van governance. Soms past de ene noch de andere, terwijl geredeneerd wordt in óf-óf of én-én. Soms is een andere vorm van governance nodig.
2. De klimaatopgave wordt benaderd enerzijds vanuit beleidsdoelen en anderzijds als een 'business case' (vanuit het aanbod). Beleidsinstrumenten beogen de markt te rijpen, zodat vraag en aanbod tot het nieuwe gewenste evenwicht leiden. Zorgvuldigheid wordt betracht opdat er geen sprake is van verboden staatssteun. Het klimaat wordt gezien, uiteindelijk, als 'business'. Het instrumentarium is verkeerd gekozen.
3. In de discussie wordt steeds belangrijker de 'participatie': het betrekken van de burger teneinde draagvlak te krijgen, de vraagkant van de markt te mobiliseren. Belangrijk onderdeel: te dulden dat derden investeringen doen binnen de beleefde leefomgeving van de burger.
4. Ook hierbij domineert het marktdenken. Zo wordt er gewezen op een tweedeling waarbij de energietransitie (vooral iets is 'voor de rijken'. De minder welgestelde massa profiteert immers niet van het financiële rendement van benodigde investeringen. Intussen betaalt (ook) arm wel de (energie)rekening die dat rendementen genereert. Arm financiert rijk. Doordat dit mechanisme weerstand oproept zal participatie niet ontstaan. De benadering klopt niet.

Onderstaand plaatje verbeeldt een dieperliggende transitie (dan van fossiel naar hernieuwbaar) die wij vanuit De Coöperatieve Samenleving trachten te bespoedigen.

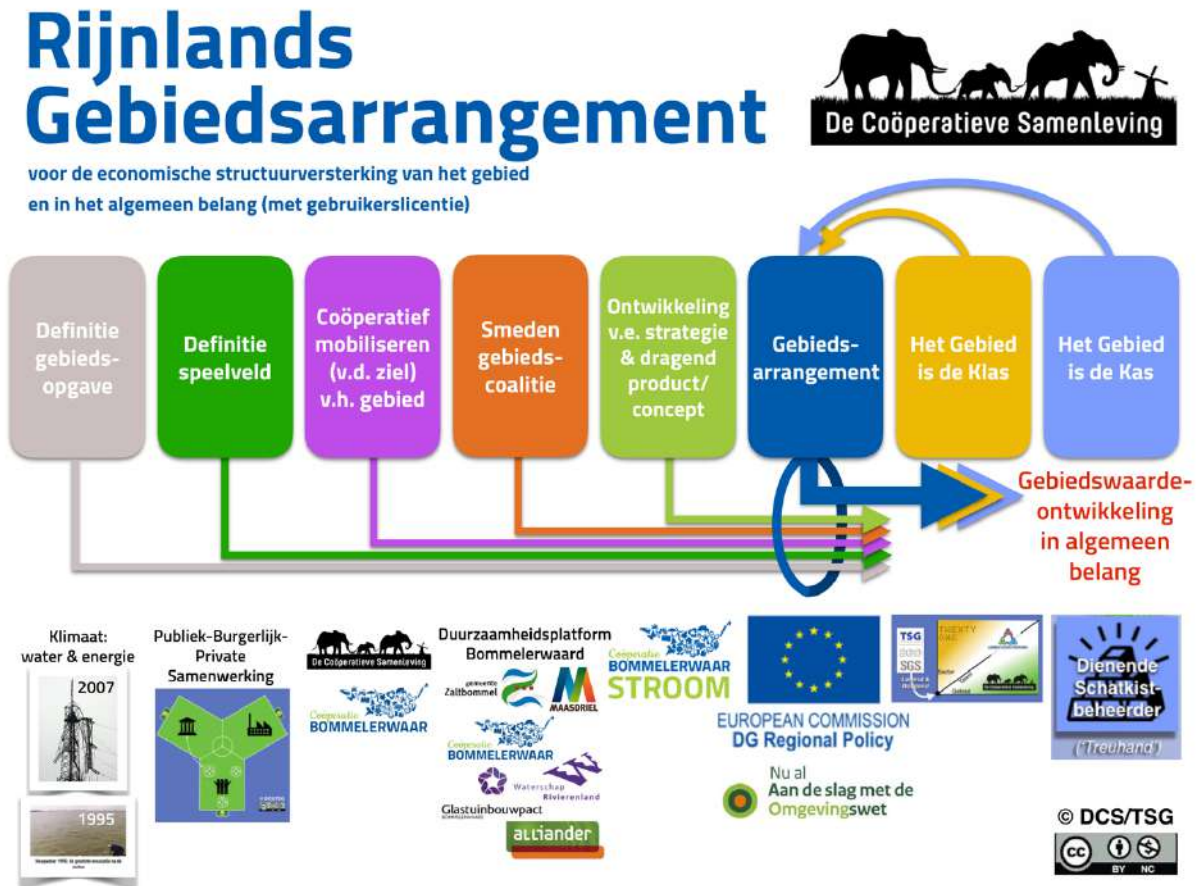

5. Het plaatje beeldt de transitie uit van een 'oud speelveld' naar een 'nieuw speelveld'. Elk speelveld heeft een eigen 'spel' en kent zijn eigen spelregels (juridische verankering in wet- en regelgeving).
6. Het oude spel is dat tussen overheid en grote marktpartijen, publiek-privaat. De bijpassende spelregels zijn die van de 'vrije markt'. Europees gezien is dat het domein van DG Mededinging met zware regulering ter voorkoming van kartelvorming en verboden staatssteun. Het publiek op de tribune van het oude spel is de burgerij. Men is werknemer/ambtenaar en consument/belastingbetaler, passend bij de spelende partijen markt/overheid. Doel is geld en in de praktijk betekent dat: waarde onttrekken aan gebieden, oftewel aandeelhouderswaarde.
7. Het klimaatprobleem (en verschillende andere mondiale/lokale vraagstukken waar we als samenleving mee worstelen) zijn het product van het spel op het oude speelveld. De oplossing waartoe wordt aangemoedigd is dat de burgerij gaat 'participeren'. De spelregels staan dat echter moeilijk toe. De continue dreiging en het levensgrote risico is dat, zodra burgers er wel of niet in slagen tijdig 'draagvlak' te leveren, de overheid of grote marktpartijen er toch weer overheen pakken, met of zonder dankzegging voor de geleverde waarde.
8. De oplossing van het klimaatprobleem zien wij niet in het perfectioneren van het oude spel (bijstellen van wat regels teneinde nieuwe markt te genereren), maar in het leren spelen van een nieuw spel. Geen innovatie maar daadwerkelijke vernieuwing van het systeem. Een nieuw systeem dat burgers gerechtvaardigd het vertrouwen geeft zijn verantwoordelijkheid te kunnen nemen, omdat het algemeen (gebieds)belang centraal staat en geborgd is.
9. Op het nieuwe speelveld is een derde speelveld toegevoegd: dat van 'het gebied', vertegenwoordigd door de (georganiseerde) burgerij: inwoners, boeren, ZZP'ers, MKB-ondernemers, scholen enz. Alles gebeurt ergens. Alle keuzes worden ergens gemaakt en hebben ergens impact. Daarom: 'het gebied'. Daar waar de mensen zich verbonden voelen. Naast overheid en markt een derde vorm van governance: het organiseren van de 'commons', met de Rijnlandse gebiedscoöperatie als een geëigende rechtsvorm voor het gebied om in het samenspel met (lokale) overheid en markt gebiedsopgaven te realiseren.
10. Het prettige is dat voor het nieuwe spel op het nieuwe speelveld er eigenlijk geen nieuwe spelregels nodig zijn. Die zijn er namelijk al, alleen het is instrumentarium dat we (zeker in Nederland) -vanwege de publiek-private benadering- niet toepassen voor opgaven zoals het klimaatvraagstuk: het Europese regionale beleid gericht op sociale samenhang en economische structuurversterking van het gebied (*zie ook het Regeerakkoord p.43*). En landelijk hier naadloos op aansluitend: de Omgevingswet.
11. Wat nodig is, is dat gebieden (burgerij en overheid) zich committeren aan de inzet van dit instrumentarium, dit naar Brussel toe proclameren en leren consistent dit nieuwe spel te spelen. Dat commitment is het 'Rijnlands Gebiedsarrangement'. De Coöperatieve Samenleving heeft dit instrumentarium toepasbaar gemaakt op de zelforganisatie en waardeontwikkeling van gebieden in een 'lerend' construct.
12. Hiermee ligt er een prachtig aanbod voor evenwichtige, juridisch geborgde participatie/samenspel tussen burgerij en overheid, waarbij de grote marktpartijen nog steeds met de technische oplossingen kunnen komen voor de oplossing van de (mondiale en lokale) gebiedsopgaven, dienend aan het gebiedsbelang. Noem het 'publiek-burgerlijk-privaat'.
13. Maar het is meer dan een 'mooi aanbod'. De Omgevingswet is dwingend vanaf januari 2021. Alle gebiedsontwikkeling die actueel (vanuit het perspectief van de Wet Ruimtelijke Ordening!) in voorbereiding is (zoals voor de klimaatopgave: windmolens, zonneparken enz.) zal in uitvoering voor het leeuwendeel beslag krijgen binnen de werkingstermijn van de Omgevingswet. De Raad van State gaat vanaf 2021 in procedures resoluut oordelen over 'evenwichtige belangenafweging' inclusief 'participatie'. Vanuit het voorzorgsbeginsel (en het voorkomen van onverbidelijke procesvertraging en dus investeringsschade) relevant daar nu op voor te sorteren. Ook bij de invulling van 'participatie' o.a. in het Klimaatakkoord.
14. Het Gebiedsarrangement is van belang om Europees de vrijstellingen te mogen ophalen waarbinnen overheid zich mag verbinden aan gebiedsbelang zonder dreiging van verboden

staatssteun. Het 'lerende construct' (noem het een 'couveuse'-omgeving) is nodig om bij de Raad van State ruimte te krijgen om vanaf 2021 nog niet alles meteen al helemaal perfect te hoeven hebben. 'Leren' is bovendien van belang voor alle deelnemers, want veilig. Een en ander biedt ruimte voor een gedegen aanpak. Op een nieuw speelveld.

Onderstaand plaatje toont een proces-stappenplan voor de implementatie van het Rijnlands Gebiedsarrangement, geïllustreerd aan de hand van de Bommelerwaard/ Coöperatie Bommelerwaard.

Bijlage 3: Concept Preambule Gebiedscoöperatie IJsseldal

AKTE VAN OPRICHTING
GEBIEDSCOÖPERATIE IJSSELDAL U.A.
CONCEPT VOOR DISCUSSIE-DOELEINDEN

Op *** september tweeduizend negentien verschijnen voor mij, mr. Erik Roelofs, notaris met plaats van vestiging te Olst:

1. ***
2. ***
3. ***

Genoemde personen, hierna tezamen te noemen: de “Oprichters”, verklaren als volgt:

De Preambule

Wij, de burgers. Als ondernemende burgers die wonen en werken in de regio IJsseldal nemen wij de collectieve taak op ons om zorg te dragen voor het leven dat ons omringt, waar wij ook zelf deel van zijn. Daarbij baseren wij ons op wezenlijke behoeften van ons als mensen, die in dit gebied leven te midden van ontelbare andere levensvormen die in onze omgeving van betekenis zijn. Deze wezenlijke menselijke behoeften benoemen we onder meer als volgt: schone lucht en water, biodiversiteit, passende huisvesting, gezond voedsel, zinvolle bezigheden en verrijkende contacten met mede-aardbewoners. Zo simpel als het is om deze behoeften te benoemen, zo ingewikkeld lijkt het om ze daadwerkelijk te bevredigen zó dat iedereen er baat bij kan hebben. Toch geloven wij dat we door in openheid en op nieuwe manieren samen aan deze fundamentele behoeften te werken, op regionale schaal substantieel meer waarde aan ons menselijke bestaan kunnen blijven meegeven.

In het IJsseldal. In het IJsseldal vormt de rivier de IJssel de levende hoofdader. Als bewoners van dit gebied zijn we historisch afhankelijk van de oude, natuurlijke loop van de IJssel: voor de afvoer van ons regenwater, voor de voorziening van ons (drink)water en dat van ons vee, voor vruchtbare klei voor de landbouw en de steenfabrieken, voor transport en voor handel. Hoe sterk we eerder met de IJssel waren verbonden komt tot uiting in namen en logo’s van gemeenten en de provincie. En nog steeds voelen we de resonantie van de rivier. Als het water in de IJssel sterk stijgt of daalt, dan merken wij dat, direct en indirect. Waar we in de loop der eeuwen dijken aanlegden om daarachter veilig te zijn voor overstroming, daar beseffen we inmiddels dat we deze niet kunnen blijven verhogen. Met het oog op de toekomst zijn we naar hele andere vormen van beheer gaan kijken, en zo ontstond het project *Ruimte voor de Rivier* waarin de rivier bij hoog water letterlijk de ruimte kan nemen. Het is een sterk voorbeeld van een antwoord op grote en urgente bedreigingen zoals de gebiedscoöperatie IJsseldal die in een diepgaande transitie wil blijven zoeken en geven. Het IJsseldal is een rijk gebied, me mooie, oude steden, markante dorpen, en diverse landschappen met bossen, akkers, weilanden, houtwallen, waterlopen, uiterwaarden. Een thuis voor ongeveer één miljoen mensen, verspreid over de Provincies Gelderland en Overijssel. Een gebied waar wij van houden.

Transformeren een oud systeem. Vanuit onze gedrevenheid om grote vraagstukken in ons gebied integraal te helpen oplossen, zetten wij de stap om actief deel te nemen aan de

reorganisatie en de transformatie van de samenleving die hiervoor nodig is. Vanuit de constatering dat de bestaande publiek-private orde ('Systeem A') hiertoe onmachtig is, en per saldo vaker waarde onttrekt dan goed is voor het gebied, gaan wij bouwen aan nieuwe manieren om ons als burgers tot deze bestaande structuren te verhouden en zo te bouwen aan iets nieuws ('Systeem B'). We doen dit in het besef dat dit een transformatief proces is. Op die basis willen wij als actoren - meer dan ons uit de historie bekend is - gelegitimeerd directe verantwoordelijkheid leren dragen voor het leven en de waarde in ons gebied. Wij beseffen bovendien dat 'B' niet ontstaat als 'A'-mutatie van 'A', maar opnieuw beginnend vanuit iets kleins groot wordt en vervolgens plaats biedt voor iedereen: publiek-*burgerlijk*-privaat. We werken aan de implementatie van een nieuw speelveld met nieuwe spel- en spelregels.

Met grote opgaven. Hiervoor zijn er legio aanknopingspunten, die zich aandienen in de vorm van een spectrum aan urgente en mondiale opgaven. Op ecologisch vlak zijn er onder meer de klimaatcrisis, de bodemcrisis, de implosie van de biodiversiteit, op sociaal vlak de voortdurende schending van fundamentele rechten en de extreme ongelijkheid tussen groepen wereldbewoners, en op economisch vlak de dominantie van onvoorspelbare financiële systemen, de doorgeslagen productie en consumptie, en de verkwisting van zowel natuurlijk als menselijk kapitaal. In de loop van de laatste decennia zijn we gaan inzien hoezeer deze verschijnselen met elkaar samenhangen, en in de laatste jaren is zich daarom dankzij toegewijde voorlopers een kader gaan ontwikkelen om al deze bewegingen in beginsel integraal te blijven benaderen. Dit heeft onder meer geleid tot de formulering van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen, die inmiddels overal ter wereld, van hoog tot laag, als leidraad voor bewuste actie beginnen te gelden. Ook wij herkennen ons in deze doelstellingen, en gebruiken dit stelsel dan ook als referentie voor ons handelen.

Tot een gelijkwaardige. Werken aan een wereld waarin de gelijkwaardigheid van alle mensen ongeacht afkomst, verworvenheid of positie voorop staat, in plaats van onenigheid en strijd; waarin de uitersten van armoede en rijkdom zijn verdwenen en we elkaar versterken met behulp van een eerlijk geldsysteem; waarin kennis en wetenschap een ethiek van het leven weerspiegelen en economisch rendement een afgeleide is van het natuurlijke kapitaal dat we helpen opbouwen en beheren. We willen bouwen aan een wereld waarin alle mensen en hun mede-aardbewoners welkom zijn en het goed kunnen hebben. Als wereldburgers binnen en vanuit het IJsseldal laten wij ons daarbij inspireren door de vernuftigheid van de natuur en door wezenlijke goedheid en oneindige, unieke talenten, kwaliteiten en mogelijkheden van ieder individueel mens.

Participatiesamenleving. Met burgerkracht pakken wij de handschoen op van de transitie van de verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving, die gepaard gaat met de verdere decentralisatie van het overheidsbeleid. Daarbij zetten we ons proactief in voor de inrichting onze woon-, leef- en werkomgeving en zoeken we naar nieuwe ondernemings- en eigendomsvormen, die recht doen aan het algemene belang van het IJsseldal. Daarmee willen we een gezamenlijke basis scheppen die ons continuïteit verschaft, en steeds meer mensen zoals wij kan stimuleren om zich hiervoor in te zetten. Wij geloven dat we vanuit zelfbeschikking, zelforganisatie en zelfwaardering ook zelfredzaam kunnen worden binnen een geborgde omgeving, waarin we als burgers onderling - met in begrip van welke professionele hoedanigheid dan ook - de regels kunnen bepalen, en zo nodig laten verankeren in lokale en regionale wet- en regelgeving. Burgers in het IJsseldal waren al georganiseerd in dorpsraden, dorpsplatforms, belangenverenigingen, kerkgenootschappen, culturele verenigingen en andere associaties. Maar het past bij uitstek in

een participatiesamenleving om een verdere stap te zetten: wij kunnen daarin als burgers georganiseerd gaan samenwerken, maatschappelijke en economische belangen met elkaar verbinden en gezamenlijk optreden als gastheer en gastvrouw van het gebied dat wij bewonen. Zo kunnen wij middels maatschappelijke aanbesteding, gebruik makend van ons *right to challenge* en, mogelijk door middel van (in)formele *City Deals en Regio Deals*, volwaardige relaties en partnerschappen aangaan met gemeentelijke en andere overheden, en daarbij het gehele gebied vertegenwoordigen.

Met governance van de 'commons'. We zijn in onze tijd gewend om onze samenleving en te organiseren binnen een combinatie van twee vormen van *governance*: overheid en markt. Maar we merken aan de voortschrijdende zelfvernietiging van de Westerse beschaving dat dit niet voldoet. Daarom richten we ons op een derde vorm van *governance*, die te vergelijken is met het beheer van de 'commons' uit het verleden. Daarin maakten burgers onder meer lokale afspraken over passende begrazing van gemeenschappelijke gronden. De basis hiervoor werd duizend jaar geleden al gelegd met de 'cope': een contract tussen edelman en horige, waarmee de laatste eigenaar werd van een stukje adellijk gebied dat hij zelf hielp ontginnen. Aan contract waren aanvullende voorwaarden verbonden, waaronder het meevechten tegen buitenlandse overheersers. De 'cope' werd later de 'coöperatie' en vormde de afspraken die evenwicht bracht voor een productief samenleven. Met eigentijdse vormen voor de *governance* van gebieden als het IJsseldal richten we ons steeds op het perspectief van een gezonde ecologie, gezonde mensen en een gezonde economie. Vanuit de vorm van de gebiedscoöperatie, die diep is verankerd in het Nederlandse DNA, bevechten we 'vijanden' als het klimaatprobleem, het verlies van biodiversiteit, de degradatie van de bodem, en het vastlopen van systemen zoals voor voedsel, energie, zorg en onderwijs.

Voor (1) gebiedsgerichte ontwikkeling. De verwording van geld tot doel (inclusief middels speculatie) in plaats van middel (rekeneenheid, ruil- en spaarmiddel) breekt ons op. Mondiaal is de stabiliteit van het financiële systeem zelf erdoor in gevaar gekomen. We maken er allemaal deel van uit, zoals via het geld op onze spaar-, hypotheek- en beleggingsrekeningen en de pensioenpremies die zakenbankiers voor ons laten 'werken'. Eind tweeduizend acht hebben we even heel sterk ervaren wat die instabiliteit kan betekenen. Elf jaar later zijn er weer pleisters geplakt, maar is er aan onderliggende patronen weinig veranderd, en dreigt verdere uitbuiting van natuur en mensheid, ook daar waar dat niet al de harde realiteit is. Vandaar de roep om een nieuw, veerkrachtig, robuust financieel en economisch stelsel, ook vanuit het IJsseldal. Wij willen weer aan de echte doelen werken: reële economie, gefundeerd op coöperatieve waarden, die de mens zich helpt ontplooien en die de ontwikkeling van het gebied ten dienste is.

Vanuit soevereiniteit. In onze doelstellingen is 'soevereiniteit' een belangrijk begrip. Hiermee duiden we een modus aan waarin we op eigen benen staan en voor onszelf kunnen zorgen, mede dankzij de relaties die we met andere gebieden koesteren. Vanuit deze positie hopen we zowel binnen als buiten onze regio te kunnen bijdragen aan een vitale en veerkrachtige samenleving. De samenwerking zoals wij die ons binnen de coöperatie voorstellen, ontstaat vanuit een bepaalde zelfstandigheid van de leden; deze benoemen wij bij voorkeur als soevereiniteit. We streven ernaar om die bij iedereen te erkennen en door iedereen te laten uitoefenen, vanuit eigen ervaring, visie en gedrevenheid. Tegelijkertijd beschouwen we ieders soevereiniteit als de basis voor onze onderlinge verbinding, wederkerigheid, rolverdeling en synergie. Dit geldt voor al onze leden - individuele burgers dan wel organisaties en (sociale) ondernemingen waaraan burgers in vrijheid vormgeven. Iedereen heeft iets te geven en bij te dragen, en dat wordt manifest in de samenwerking. Hierin willen we elkaar dan ook kunnen blijven aanspreken op de

verantwoordelijkheid om naar vermogen deel te nemen. Door deze wederzijdse afstemming kunnen we zowel individueel als collectief blijven leren, en ons ontwikkelen. Bovendien blijven we in verbinding met verwante coöperaties elders binnen en buiten Nederland. Zo verwachten we recht te kunnen doen aan ons gemeenschappelijke doel: het genereren van waarde voor ons woon- en werkgebied IJsseldal, en het inspireren van anderen elders.

Sociale cohesie. Vormt de integriteit van ons geografische gebied de bedding voor ons stoffelijke bestaan, de samenhang tussen iedereen die er woont, werkt, studeert en recreëert, bepaalt in hoge mate ons geluk. Zij biedt ons ook het draagvlak en vermogen om de kwaliteit van ons leven te blijven bepalen. Omgekeerd zou er zonder sociale cohesie geen betekenis zijn voor een noemer als 'IJsseldaller', en zou er weinig motivatie zijn om met elkaar in beweging te komen. De mate van sociale cohesie in ons gebied is dan ook essentieel voor zowel ons **welzijn** als ons **weldoen** - onze effectiviteit voor de kwaliteit van leven in ons gebied. Dit betekent niet dat we met iedereen de beste vrienden moeten worden, dat we het altijd met elkaar eens moeten zijn, of onszelf moeten wegcijferen in het (vermeende) belang van anderen. Het betekent wel dat we ons willen inzetten om elkaars behoeftes en kwaliteiten te leren kennen, en te blijven ontdekken hoe we, vanuit onderlinge interesse en gelijkwaardigheid, samen zo goed mogelijk voor het leven in het IJsseldal kunnen zorgen. Van het ontwikkelen en toetsen van ideeën via het nemen van beslissingen tot en met het uitvoeren - of omgooien - van plannen, en het genieten van de vruchten van de samenwerking. Vandaar dat we het verruimen en verdiepen van onze sociale cohesie beschouwen als waarde op zich, èn als basis van onze inzet voor het algemene belang in de regio.

En inclusiviteit. We nodigen iedereen uit om met ons mee te doen, en creëren daartoe mogelijkheden. We willen wezenlijke relaties aangaan met iedereen die zich herkent in onze doelen, ook als zij buiten de ons meer vertrouwde groepen vallen. Binnen de coöperatie kunnen mensen en groepen elkaar volgens genoemde beginselen leren kennen en met elkaar leren samenwerken. Daarbij hoort voor iedereen ook het leren omgaan met verschillen, zoals in achtergrond, smaak, leeftijd, bezit of positie. En dát leidt ons weer tot de vraag die we ons bij alles wat de coöperatie doet, kunnen stellen, namelijk: "Sluiten we anderen hiermee in of uit?" "Verdiepen we zo de sociale cohesie, of verzwakken we die?" De wens tot samenhang vanuit kracht in ons gebied is ook de basis voor het geven van support wanneer mensen deze nodig hebben om ten volle mee te kunnen doen. Ook hierbij vormen gelijkwaardigheid en wederkerigheid onze principes. Sociale cohesie vervlecht in wezen alle sectoren en domeinen met elkaar. Om haar te bevorderen is elk startpunt dan ook legitiem, en zodoende beperken we ons niet op voorhand tot (sub)domeinen als kunst, sport of zorg, maar bewegen we vooral mee met actuele impulsen die tot winst aan cohesie kunnen leiden. De twee specifieke domeinen waarop we ons in onze programmering allereerst willen richten - voedsel en energie, zoals hieronder beschreven - vormen daarvoor een duidelijke kapstok.

Voor (2) duurzaam lokaal voedsel. Vanuit de coöperatie gaan wij helpen bouwen aan een biodivers, veerkrachtig en productief landschap, waarin we leren om een economie van overvloed te laten bloeien. De ecologie is hier bij uitstek de onderlegger voor: het natuurlijk kapitaal waarvan we in het voedselsysteem blijvend rendement beogen te maken. Het referentiekader dat hierbij past is dat van de regeneratieve landbouw. Deze is niet gericht op bulkproductie van grondstoffen voor de wereldmarkt, en het soort industriële efficiëntie dat het dominante voedselsysteem kenmerkt en het natuurlijke kapitaal opsoupeert, maar op de proactieve, netto opbouw van de levende bodem, en de diverse meerwaarden die daaruit voortvloeien. Daaronder zijn de duurzame vastlegging van atmosferische koolstof, de vergroting van de capaciteit voor waterberging en

sponswerking van de bodem, de structurele verhoging van de biodiversiteit, de preventie van ziektes en plagen, en de opbrengsten aan hoogwaardig voedsel. In de transitie die hiervoor nodig is, willen we samen met boeren de randvoorwaarden helpen scheppen om nieuwe bedrijfs- en verdienmodellen te ontwikkelen, met eigentijdse verhoudingen tot de consumenten in het gebied. Hierbij is het ook een belangrijk streven om de menselijke maat aan te brengen in dit domein, inclusief aantrekkelijk en ambachtelijk werk voor nieuwe generaties.

Circulair gewaardeerd. Deze economie strekt zich uit nog voorbij het 'afval' uit productie, verwerking en consumptie, dat opnieuw tot bron van voedsel wordt. Het 'composteren' is onlosmakelijk verbonden aan alle natuurlijke processen. Schoon, ecologisch en efficiënt geproduceerd en verwerkt gezond voedsel is van grote waarde, en daarom spannen wij ons als coöperatie in voor waardering van boeren en verwerkers die dat produceren voor een samenleving die daarom vraagt. Boeren en verwerkers die zich in deze zin blijven bekwamen, zullen met hun werk steeds beter een eerlijke boterham weten te verdienen. De kosten die zij hiervoor moeten maken, passen namelijk bij de kwaliteit van hun directe en indirecte producten en diensten, en worden vergoed vanuit de vele diverse kanalen waarlangs we voedsel bij consumenten op tafel willen helpen brengen. Wij werken hiervoor aan de ontwikkeling van mechanismen voor passende vergoedingen voor diegenen in het voedselsysteem die waarde toevoegen aan het gebied: kwaliteit van lucht, bodem en water, biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid, blijvende CO₂-vastlegging, aantrekkelijkheid van het landschap, diervriendelijkheid, gezondheid van producten, en dergelijke. Spin-offs hiervan zullen ook elders in de economie gaan opduiken, zoals besparingen op ziektekosten.

En regionaal zelfvoorzienend. Wij zien graag dat we als regio onze eigen voedselsoevereiniteit weten te vergroten, en daarmee voor elkaar als inwoners en bezoekers ook wezenlijk van betekenis kunnen zijn. Ook nu al heeft voedsel uit de eigen regio voor consumenten een eigen, extra waarde. In een toekomst met grotere weersextremen en onzekere mondiale markten speelt regionaal voedsel bovendien een cruciale rol voor de voedselzekerheid, en als coöperatie kunnen we daarin een stabiliserende kracht zijn door voldoende voedsel voor iedereen in de regio te helpen realiseren. Terwijl er de laatste tientallen jaren steeds minder mensen in het voedselsysteem werkzaam zijn, zullen er in een regionaal soeverein stelsel waarschijnlijk meer, en wellicht veel meer, mensen een actieve rol kunnen gaan spelen - anders dan uitsluitend als consument aan het eind van een machtige keten. We helpen graag om passende oude en nieuwe vormen van werkgelegenheid te genereren die ambachtelijk en sociaal van aard zijn, en waarmee we bovendien onze gezondheid en persoonlijke ontwikkeling ondersteunen. Schone, natuurinclusieve en regeneratieve vormen van voedselproductie vergen focus, experiment en kennisdeling. Daar willen we ons als coöperatie voor blijven inzetten en in blijven bekwamen, waarbij we onze bevindingen met andere regio's en schaalniveaus blijven delen - of het nu uitglidders en mislukkingen zijn, of successen en doorbraken.

Voor (3) duurzame lokale energie. De energietransitie vergt van de gehele mondiale samenleving dat wij snel en in hoge mate duurzame energiebronnen blijven ontwikkelen, zodat we een einde kunnen maken aan het gebruik van fossiele en andere bronnen die structurele schade en uitputting opleveren. Aan die opgave dragen we als gebiedscoöperatie IJsseldal graag op ons schaalniveau bij, in het vertrouwen dat steeds meer IJsseldallers het belang hiervan zullen inzien, en mee gaan werken aan passende oplossingen. De beweging voor deze energietransitie is al eerder ingezet en begint in een versnelling te komen. Er is nog geweldig veel werk aan de winkel. Zo voorzien wij het ontstaan en de (door)ontwikkeling van een groeiend aantal lokale energiecoöperaties, die steeds meer verbonden raken, en gebruikmaken van nieuwe

technologieën, en nieuwe vormen van opslag, verdeling, gebruik en verrekening. Deze ontwikkeling willen wij als gebiedscoöperatie op alle mogelijke manieren ondersteunen, vooral door met alle actoren samen te blijven leren. Dit brengen we in de praktijk door verbindingen tussen verschillende spelers te leggen, gezamenlijke experimenten aan te gaan, juridische en fiscale wegen te verkennen, financieringsmodellen uit te proberen en in te voeren, en een rol te spelen in de communicatie hierover aan een groeiend aantal inwoners en bezoekers van de regio.

Volgens de trias energetica. Wij zien de trias energetica als een principe met een zekere geldigheid, en vullen die aan met nieuwe, contextueel zinnige inzichten. Daarbij staan we open voor nieuwe vormen van ondernemerschap en werkgelegenheid, en willen de bijbehorende kennis en vaardigheden borgen en beschikbaar maken. Voor deze hele transitie zal een breed en kleurrijk palet aan actoren nodig zijn; wij maken graag kennis met kandidaten in dit domein, op grond van onze principes zoals transparantie, de oriëntatie op het genereren van synergie, de honorering van toegevoegde waarde, en de verdeling van overvloed. Daarbij blijven we ook om ons heen kijken naar wat anderen in hun regio's en op andere schaalniveaus ontdekken en leren. De vruchten van onze gezamenlijke inspanningen in de regio IJsseldal maken we op onze beurt beschikbaar voor de rest van de wereld.

En doen dit aansluitend bij beleid. We herkennen het belang van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) van de Verenigde Naties. Met onze ambities herkennen we ons in de integrale benadering van alle doelstellingen in hun onderlinge samenhang zoals van toepassing op het gebied, ons gebied, het IJsseldal. Afzonderlijke, specifieke doelstellingen die bij ons sterk resoneren, zijn die genummerd één (1: geen armoede), twee (2: geen honger), drie (3: goede gezondheid en welzijn), zeven (7: betaalbare en duurzame energie), acht (8: waardig werk en economische groei), elf (11: duurzame steden en gemeenschappen), twaalf (12: verantwoorde consumptie en productie), dertien (13: klimaatactie), vijftien (15: leven op het land) en zeventien (17: partnerschap om de doelen te bereiken). Die willen we nadrukkelijk helpen vertalen en toepasbaar maken op het schaalniveau van ons woon- en werkgebied. Daarbij past bij uitstek een integrale benadering. Hierop aansluitend verbinden wij ons aan de "Strategie 2020" van de Europese Unie en kijken we uit naar het vervolg daarop. Landelijk herkennen we ons onder meer in de doelen van het InterBestuurlijk Programma, primair verwoord voor de samenwerkende overheid op de diverse niveaus maar tegelijkertijd heel relevant voor de brede gebiedsbenadering. En we omarmen de integrale gebiedsbenadering die de Omgevingswet voorstaat. We hebben de aarde te leen van generaties na ons; wij willen verantwoord met onze en hun toekomst omgaan.

Als experiment tot een coöperatieve samenleving. Wij nemen dit initiatief vanuit een bredere, maatschappelijke visie, waarin wij ons expliciet herkennen in de Preambule van De Coöperatieve Samenleving B.A. Wij beogen dan ook om daarvan het lidmaatschap uit te gaan oefenen. Wij onderschrijven de coöperatieve waarden genoemd in de statuten van deze coöperatie en gebruiken die als richtsnoer voor ons handelen: soevereiniteit, vrijheid, ondernemerschap, rechtvaardigheid, solidariteit, gebiedsrentmeesterschap. Wij verbinden ons graag aan initiatieven die De Coöperatieve Samenleving ontplooit in samenwerking met regionale, provinciale, landelijke en Europese publieke, burgerlijke en private stakeholders op een nieuw, evenwichtig en gelijkwaardig speelveld dat zij hiertoe vormgeeft en borgt. Wij dragen hier graag aan bij, zoals door te participeren in 'learning labs' en experimentprogramma's die verschillende gebieden in het land verbinden rondom specifieke thema's, zoals decentralisatie en circulaire economie. In verbinding met De Coöperatieve Samenleving doen wij bovendien graag appèl op experimenteeruimte binnen de Europese, landelijke, provinciale en gemeentelijke wet- en regelgeving zodra blijkt dat de combinatie van onze activiteiten tegen muren aanloopt die werden gecreëerd om orde en

bescherming te bieden bij andersoortige organisaties met andere doelstellingen en onder andere omstandigheden. Zo kijken wij vol verwachting uit naar de ruimte die de Omgevingswet zal bieden voor georganiseerd burgerinitiatief.

Met het gebied als klas. We zitten midden in een transitieproces en dus moeten we 'leren'. Sinds zeven december tweeduizend achttien (7 december 2018) lopen wij mee in het programma "Het Gebied is de K(l)as" en beogen na oprichting onze deelname formeel te bestendigen. Dit gebiedsleerprogramma ('de Klas') én gebiedswaardeprogramma ('de Kas') wordt door De Coöperatieve Samenleving en partners ontwikkeld als onderwijskundig curriculum, formeel in opdracht van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) binnen het DuurzaamDoor-transitieprogramma. Het beoogt als Dienst van Algemeen Economisch (Gebieds)Belang de sociale cohesie en economische structuur van gebieden te versterken, en mikt op innovatie en behoud van de waarde van 'de commons'. In samenwerking met diverse hogescholen en andere onderwijspartners, verbonden aan het DuurzaamDoor-transitieprogramma van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en het Vitale Regio's beleid, biedt dit programma in de gebiedspraktijk verschillende te certificeren opleidingen aan. Hieronder zijn die tot change agent, tot gebiedsmediator en tot gebiedsumpire die als sleutelfiguren acteren binnen de Rijnlands coöperatieve gebiedsontwikkeling. De 'change agent' wordt gezien als de katalyserende pionier in het gebied, die ondersteuning nodig heeft om met snelheid en volhoudbaarheid een veilig nieuw lokaal speelveld te kunnen inrichten. In de 'gebiedsmediator' ziet het programma de proactieve coach die waarschuwt vóór de botsing, actief werkende gedurende vier fasen: crisismechanisme, creatiefase, beheersfase en proces-clearing. De 'gebiedsumpire' houdt namens de Raad van State en andere rechtsgremia toezicht vanuit redelijkheid, billijkheid, zorgplicht en de eis van niet-schaden, op de juiste voorgang van eindbeeldplanning naar wendbaarheidsplanning in het gebiedsproces en in de toepassing van het Gebied is de K(l)as-traject. Vanuit onze eigen gebiedspraktijk dragen ook wij op onze beurt bij aan de expertise voor het leertraject dat we samen met De Coöperatieve Samenleving en met andere gebiedscoöperaties zullen blijven volgen, bijsturen en versterken. Het Gebied is de K(l)as voorziet ons van een reisgids gedurende een meerjarigproces in stappen van zes maanden, tot in totaal de komende zes jaar. Zo organiseren we een leeromgeving (couveuse) waarbinnen we als gebied fouten kunnen laten herstellen, die onvermijdelijk zullen zijn bij onmiddellijke invoering van de Omgevingswet. Anders dan in de uitvoering van klassiek projectmanagement is er nog geen weg om te volgen: daarom leggen we die al doende aan.

En de coöperatie als vehikel. Met wat wij willen vinden wij aansluiting bij de vorm van de coöperatie. De coöperatie is van oudsher de vorm die past bij samenwerking vanuit zelfbeschikking/ soevereiniteit. Wij hebben behoeften en om in die behoeften te voorzien, gaan we transacties aan binnen het bedrijf dat we daartoe gezamenlijk/ gemeenschappelijk bezitten en uitoefenen. Gegeven de gebiedsopgaven zullen deze transacties vele vormen kunnen aannemen, maar altijd aansluitend bij de behoeften van ons als personen, huishoudens, gemeenschappen – het gebied. Het zal daar nadrukkelijk bij passen dat we investeringen doen: investeringen in geld, tijd, kennis, netwerk, energie enzovoorts, niet met oog op de winstgevendheid van het gezamenlijke bedrijf, maar dienend aan het doel van de behoefte van de gemeenschap van leden. Ieder draagt daarbij vanuit eigen kwaliteiten zijn of haar eigen bijdrage bij – vanuit wederkerigheid en het gezamenlijke belang waar eenieder als deelnemer baat bij heeft, zoals bedoeld naar rato van de intensiteit van zijn of haar deelname en niet als 'rendement op investering' in de klassieke zin, los van de waarde van de transactie. Wij hebben daarmee een waardedoelstelling die meervoudig is en gericht op de lange termijn, gericht op zowel waardebehoud en waardecreatie, en inclusief in plaats van exclusief. De coöperatie past ons goed vanwege de democratische

principes die in de vereniging zijn ingebakken: open, universele deelname; één man één stem; gelijke monniken, gelijke kappen; transparantie binnen de ledengemeenschap; verantwoord bestuur; verantwoording aan de leden; participatie door de leden; verankerd in menselijke- en 'gebiedseigen' waarden.

Juridische geborgd. De juridische borging die we hiermee voor ons regionale werk verwerven, omvat een aantal wezenlijke aspecten. Als doel stellen wij de sociale cohesie, en de bestendige, integrale en brede waardeontwikkeling en economische structuurversterking van ons gebied voorop. Daarmee richten we ons gezamenlijk en expliciet op het algemeen economisch gebiedsbelang. Daarbij doen wij graag aanspraak op de Europese spelregels van het Directoraat Generaal Regio's en zien wij bijpassende ruimte binnen de nieuwe Omgevingswet om vrij te komen van wettelijke beperkingen die het bestaande stelsel van vrije markt en mededinging schragen, zoals rond de ontvangst van staatssteun, kartelvorming, mededinging, en de plicht tot aanbesteding. Vanuit dit gebiedsgerichte, wettelijke kader zullen wij bovendien in staat zijn om misstanden juridisch aan te pakken, zoals de onttrekking van waarde aan het gebied door willekeurige partijen. Daarnaast zijn wij gemotiveerd om spelers in ons gebied, en ook daarbuiten, te wijzen op voorbeelden van doorbraken met overheden en bedrijfsleven die elders zijn gerealiseerd en ook hier de versnelling kunnen bevorderen.

En met transparant informatiemanagement. Parallel aan de opbouw van onze organisatie gaan we met burgerlijke, publieke en private stakeholders handen en voeten geven aan een nader uit te werken concreet programma voor de opgaves en transities die in het gebied IJsseldal aan de orde zijn. Als kader daarvoor committeren wij ons volgens de uitgangspunten van het Rijnlands Gebiedsmodel (waaronder het Rijnlands Gebiedsarrangement, het gebiedsleerprogramma Het Gebied is de Kas en het gebiedswaardeprogramma Het Gebied is de Kas). Vanuit die gebiedsmodel ontwikkelen we concrete projecten, waarin we leren om blijvende waarde in ons gebied te creëren - ecologisch, economisch, sociaal en anderszins. Deze projecten verbinden wij met passende, wendbare vormen van financiering en nieuwe, integrale en transparante stelsels voor informatiemanagement. De projecten in onze portefeuille kunnen nieuwe initiatieven van bestaande coöperatieleden omvatten. Ook kunnen zij het werk zijn van eerdere en/of andere spelers in de IJsseldal-regio, die vastlopen in het bestaande krachtenveld en met hulp vanuit dit nieuwe type arrangement verder kunnen komen. Daarnaast kunnen wij als coöperatie de regionale praktijkpartner zijn voor initiatieven vanuit overheden die passen bij onze principes en portefeuille; in deze rol kunnen wij dankzij onze wortels in de regio zorgen voor een versnelling van de gewenste beweging.

Een kwartiermakersperiode startend. De Coöperatie gaat snel te water onder een onzeker gesternte. Ons initiatief is nog pril en we hebben nog geen idee waar we over twee jaar zullen staan. Omdat we de toekomst niet willen vastleggen binnen de beperkingen van onze blik van vandaag, verbinden wij ons met elkaar in een zogenaamde 'flitscoöperatie' op basis van de onderhavige preambule en bewust summier statuten, waarin we niet de details van onze interne structuur maar wel duidelijk onze uitgangspunten en doelstellingen articuleren. Wij richten ons in de beginfase op de thema's sociale cohesie, voedsel en duurzame energie. Wij nodigen andere initiatiefnemers in ons IJsseldal uit om zich als (aspirant)leden aan onze flitscoöperatie te verbinden. Gaandeweg blijven wij met hen de gezamenlijke preambule verder aanscherpen en verrijken als basis voor de verbinding. Nieuwe leden zullen ook nieuwe thema's in de coöperatieve portefeuille introduceren - zoals onderwijs, zorg, woningbouw, water, kunst - en nieuwe manieren om waarde voor het gebied te creëren. Als geheel zullen wij zo een steeds hoger niveau van de beoogde integraliteit kunnen helpen genereren. Door middel van deze uitbreiding en verfijning

bereiden wij ons gedurende een kwartiermakersperiode van twee tot drie jaar gezamenlijk voor op de vormgeving van de Gebiedscoöperatie IJsseldal in haar meer definitieve vorm. In dat kader werken we onze visie verder uit, bereiden we een uitbreiding en aanscherping van onze statuten voor, en werken toe naar een volwaardig gekozen bestuur.

Met een open uitnodiging. Het initiatief tot oprichting van deze coöperatie wordt genomen door enkelingen, vanuit de bedoeling dat dit velen zal inspireren om mee te doen. Burgers, ondernemers en organisaties worden nadrukkelijk uitgenodigd om zich aan te sluiten en te verbinden aan de coöperatie. Want als bewoners en gebruikers van dit mooie stukje aarde dragen we gezamenlijk de verantwoordelijkheid om de waarde ervan door te geven aan komende generaties, zoals wij zelf dit gebied van onze voorouders hebben mogen erven. De uitdaging waar we allen samen voor staan, is groot: het voortbouwen aan een duurzame, circulaire economie en inclusieve samenleving. Alleen samen kunnen we een dergelijke belofte aan de toekomst waarmaken. Iedere partij, burger of ondernemer, die zich herkent in onze visie en zich daarmee wil verbinden, wordt daarom van harte uitgenodigd toe te treden tot onze gebiedscoöperatie en “Het Gebied is de K(l)as” als basis voor verdere samenwerking. Ondertussen blijven we met elkaar de geldende criteria kwalitatief toetsen op onze uitgangspunten en op de verbinding met de visie.

Bijlage 4: Bommelerwaar en het Gebied is de K(l)as

4A Brief aan Duurzaamheidsplatform dd. 25 oktober 2018

4B Twee Bommelerwaar-bestuursnotities over deelname Gebied is de K(l)as

4C Kopie "Verklaring Gebied is de K(l)as: Bommelerwaar"

4D Miniatuur Verklaringen: Marconia/ Rotterdam; CCRV/ Noord-Nederland; Brundtland/ Breda

Overall in het land heeft men helder dat zonder de actieve betrokkenheid van burgers de energietransitie ernstige vertraging oploopt. Dit door de groeiende weerstand tegen de top-down publiek-private benadering (overheid en marktpartijen die 'de oplossing' komen brengen). Burgers zullen zich grote investeringen moeten getroosten (in de Bommelerwaard >€500 miljoen) en grote veranderingen in de fysieke leefomgeving moeten accepteren o.a. bij de realisatie van hernieuwbare energiebronnen. Het is daarom ook dat de Omgevingswet een integrale en participatieve aanpak als harde eis opneemt. Er moet worden aangetoond dat een zorgvuldige en evenwichtige belangenafweging heeft plaatsgevonden met betrokkenheid van alle stakeholders in het gebied. Ook binnen de Regionale Energie Strategieën vanuit het Klimaatakkoord geldt: burgerparticipatie is het sleutelwoord, met een heldere ambitie: 50% van alle nieuwe energie-opwek op land wordt eigendom van de lokale omgeving. Ook de beide lokale bestuursakkoorden verwelkomen burgerinitiatief enthousiast. Tijd om daar naar te gaan handelen!

In lijn met Omgevingswet, RES/ Klimaatakkoord en gemeentelijke bestuursakkoorden biedt Bommelerwaard burgerparticipatie aan op een presenteerblaadje. De gebiedscoöperatieve wijze waarop we ons inzetten voor de actuele grote gebiedsopgaven, met aandacht voor een lerende inbedding in openbaar bestuur, samenleving en markt, wordt vanuit het landelijke transitiebeleid met veel belangstelling bekeken. In de transitienetwerken waarin we participeren (deels ook via De Coöperatieve Samenleving, waar ondergetekende bestuurlijk actief is) wordt (de) Bommelerwaard(d) gezien als een parel van coöperatieve gebiedsontwikkeling: de Nationale Energiecommissie, de RVO-DuurzaamDoor Participatietafels Regionale Netwerken, Water, Energie, Onderwijs (Leren voor Morgen) en het programma Omgeving Ontmoet Omgevingswet; HierOpgewekt; het Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu; en het RWS UP-Bodemconvenant (gewonnen uitvraag gericht op een nieuw, gebiedsgericht landbouw/voedselsysteem).

Binnen het Duurzaamheidsplatform toonde Bommelerwaard haar verantwoordelijkheid ook middels het aanbieden van burgerlijke cofinanciering (op zich al opmerkelijk!) door inbreng van uren (die de Provincie in eerder stadium aangaf van ons te accepteren); de RIF-subsidie die wij voor de zomer al organiseerden om de GES-studie middels een 'local-for-local'-uitwerking Omgevingswet-proof te maken; de RVO-projectopdracht "Proeftuinen Bommelerwaard: Bottom-up Energietransitie binnen de Omgevingswet" – toelidend naar een Regio Deal "Proeftuin Schone Leefomgeving Bommelerwaard" (€ 6,7 miljoen) waartoe we eind augustus bij (RVO voor) het Ministerie van LNV een voorstel indienden.

Afsluitend: Sinds de gemeenteraadsverkiezingen heb ik een aantal keer aangedrongen tot informeel bestuurlijk overleg van lokale trekkers binnen het Duurzaamheidsplatform. Dat overleg is nu noodzakelijk om tot een gebiedsgedragen, Omgevingswet-proof aanpak te kunnen komen waarbinnen ook een 'technische studie' instrumenteel zal kunnen zijn. Ik neem me voor op korte termijn convocatietekst aan te leveren voor dit informele bestuurlijke overleg, hopende dat dit het proces bespoedigt.

Met hartelijke groet,

Aan: Bestuur Bommelerwaard

Datum: 15 februari 2019

Betreft: **De stelligheid van de Omgevingswet**

Besten,

Gisteren deelde ik met jullie de **uitspraak** van de Oefenrechtbank Omgevingswet, met als ('mijn') conclusie: "Het WRO-tijdperk is voorbij; we moeten geen windmolens meer overwegen als die niet Omgevingswet-proof zijn". En dus, meen ik, is het verstandig "ja" te zeggen op de uitnodiging van De Coöperatieve Samenleving om in te steken via de zesjarige couveuse-(leer)omgeving "Het Gebied is de K(l)as" en spoedige beoogde implementatie van het Rijnlands Gebiedsarrangement.

Ter toelichting over de rechterlijke **stelligheid** over de Omgevingswet en de impact daarvan op 'ons':

- De uitspraak beoordeelt **vanuit de Omgevingswet** en is daar stellig in. Dát is het wettelijke kader. Geen overgangsrecht. De Omgevingswet is de wet. Welkom in de nieuwe wereld.
- Een Omgevingsplan moet rusten op een Omgevingsvisie, aan de totstandkoming waarvan eisen worden gesteld, waarbij o.a. gekeken wordt naar de **evenwichtige toedeling van functies** (landbouw, natuur, bebouwing enz.) aan locaties. Het Plan moet ook vergezeld gaan van omgevingswaarden en regels die daar op borgen. Evenwichtige **belangenafweging** moet plaatsvinden: de voordelen van specifieke activiteiten moeten opwegen tegen de nadelen. Beperkte benadeling is toelaatbaar mits gecompenseerd ('nadeelcompensatie'). De beleidsmatige voorbereiding van dit alles **vraagt nogal wat** - en de Raad van State gaat toetsten o.a. of het geheel de belanghebbenden (=iedereen!) voldoende rechtszekerheid biedt. Onze gemeenten zijn hier voorlopig nog niet klaar voor!
- Een **gemeenteraad** die zichzelf gelukkig mag prijzen met een proactieve coöperatie, kan niet achterover leunen. De raad die een coöperatief plan met breed draagvlak omarmt, zonder eigenstandige toetsing van de effecten van activiteiten ('vergewisplicht'), wordt op de vingers getikt.
- In deze zaak verliest de gemeenteraad van enkele verenigde burgers die 'tegen' zijn. Dat deze geen gebruik maakten van hun participatierecht bij totstandkoming van de Omgevingsvisie doet niet ter zake. De gemeenteraad moet **terug naar de tekentafel** en (voor dit betreffende deelgebied) de Omgevingsvisie opnieuw vaststellen. Kostbaar tijdsverlies, want in tussentijd ligt je project stil.

Het is m.i. uitgesloten dat, ook met onze Participatieproeftuinen, onze windprojecten in 2021 voorbij de Raad van State komen. We kunnen gokken op onherroepelijke vergunning vóór 2021, maar 'handelend met voorkennis' - ik vrees dat we daar niet mee gaan weg komen. Het **enige alternatief** (mij bekend) is dan die **couveuse-omgeving** die ons enkele jaren respijt geeft (mocht dat idd nodig blijken). Ik schat in dat, als wij onze keuze maken, we 'in de schijnwerper' onze beide gemeenten daarin mee gaan krijgen.

Hartelijke groet,

Onno

Verklaring van wederzijds vertrouwen en gedeelde overtuigingen

De Coöperatieve Samenleving en lidcoöperatie Coöperatie Bommelerwaar werken vanuit beider statutaire doelstellingen synergetisch samen aan de realisatie van een coöperatieve, publiek-burgerlijk-private, klimaatbestendige, humane **gebiedsontwikkeling**, mede als Dienst van Algemeen Economisch (Gebieds)Belang geborgd op Europese, nationale en decentrale wetten en beleids- en investeringsprogramma's die een dergelijke ontwikkeling ondersteunen en mogelijk maken.

Daarbij wordt, binnen de brede doelstelling van een 'local for local'-transactiesysteem voorzien in huishoudelijke behoeften en in de optelsom daarvan de realisatie van grote maatschappelijke opgaven van het gebied als geheel, bij aanvang gefocust op een inclusieve, bottom-up en participatieve **energietransitie** van, voor en door de Bommelerwaard, op basis van het lerend **Rijnlands Gebiedsarrangement** verbonden aan "**Het Gebied is de K(l)as**": een certificeerbaar, onderwijskundig, meerjarig gebiedsontwikkelingsproces en een Rijnlands gebiedsbancair waardenmodel gericht op waardebehoud en waardeontwikkeling van de 'commons' en de sociale cohesie en economische structuurversterking van het gebied - een en ander zoals beoogd regionaal te verankeren binnen een Omgevingswet-bestendige Regionale Energie Strategie en dito Regio Deal(s), zo mogelijk en wenselijk aangevuld met bijpassende gemeentelijke Deal(s) voor Duurzaamheid.

Dit ter ondersteuning van de gelijktijdig spelende overgang van de Wet op de Ruimtelijke Ordening naar de **Omgevingswet** per 2021 en aansluitend op de komende **Europese beleidsprogramma's**, zoals het negende kaderprogramma voor Research & Development ("Horizon Europe") en het cohesiebeleid en programma 2021-2027 van de Regionale Structuurfondsen.

Door de samenwerking tussen beide coöperaties zijn de gebiedsfocus en de context van de veranderende Europese en nationale spelregels in lerend, samenhangend en veilig **evenwicht** tot elkaar te brengen. Zo wordt **handelingsperspectief** geboden daar waar overheid en markt alleen en samen niet meer in staat zijn antwoord te geven op de grote maatschappelijk-economische opgaven van deze tijd.

Namens De Coöperatieve Samenleving

Eduard Ravenhorst

Datum en plaats: 25 februari 2019, De Meern

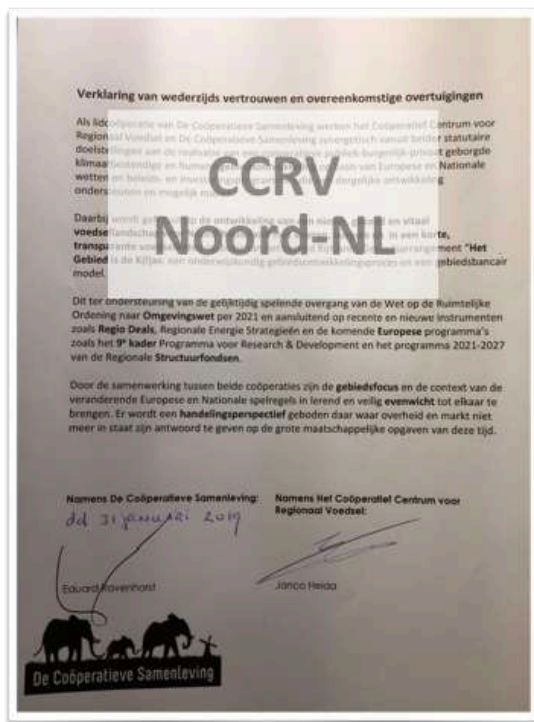
Namens Coöperatie Bommelerwaar

A handwritten signature in blue ink, which appears to read 'Onno van Bekkum'. The signature is written in a cursive style.

Onno van Bekkum

4D Miniatuur Verklaringen “Het Gebied is de K(l)as”

Onderstaande ‘Verklaringen’ voor samenwerking binnen “Het Gebied is de K(l)as”-gebiedsleer- & gebiedswaarderingsprogramma maken de systemische aanpak bewust en borgen hem daarmee ook.

Bijlage 5: Samenhang met andere landelijke programma's

- 5A   Het I&W-Programma Verrijkende Landbouw**
- 5B   Leren voor Morgen**
- 5C   Het vervolg op de City Deal Groene & Blauwe Waarden van de Stad**

Programma Verrijkende Landbouw

Achtergrond

In de kennistender Landbouw & Voedsel van het Uitvoeringsprogramma van het Convenant Bodem en Ondergrond is gevraagd wat nodig is (kennis, instrumenten, methoden en/of 'andere' producten) om een nieuw/aangepast economisch rendabel landbouwsysteem te introduceren. Een systeem dat ten opzichte van het huidige systeem een positief effect heeft op bodemgebruik en in verlengde daarvan op de bodemkwaliteit, ten behoeve van gezonde gewassen en gezonde mensen.

Een samenwerkingsverband van Royal HaskoningDHV (pervoerder), Aequator, Commonland, Coöperatieve samenleving, Kadaster en ReBuiLT heeft het voorstel voor een programma Verrijkende Landbouw gegund gekregen.

Visie op systeem-B

In haar nieuwe Landbouwvisie erkent Minister Carola Schouten dat "de manier waarop we nu ons voedsel produceren steeds verder uit balans raakt" en omdat "het verder gaat dan wat de aarde kan geven" en "niet houdbaar" is. Het vraagstuk is urgent: "Het mag niet langer zo zijn dat de landbouw en natuur tegenover elkaar staan en dat landbouw biodiversiteit onder druk zet." Wat nodig is, is verstrekkend: "een structurele verandering in de positie van de primaire sector in de samenleving".

De vaststelling in deze landbouwvisie dat er fundamenteel iets moet veranderen in het landbouw- en voedselsysteem, omarmen wij. We zien er bovendien voldoende 'haakjes' in voor de ontwikkeling van een systeem dat, vanuit het perspectief van de voedende kwaliteit en draagkracht van de bodem, kan bijdragen aan de realisatie van tenminste 15 relevante mondiale Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDGs) op dit thema, met in het bijzonder #2 ("een einde aan honger") én #15 ("leven op land") - maar alle in samenhang. Vanuit het perspectief van de bodem zal dat echter meer vragen dan het uitvegen van de laatste verliezen binnen en tussen de schakels van het huidige landbouw-ketensysteem.

Wat helpt en wat nú ontbreekt is een aantrekkelijk en economisch én ecologisch renderend systeem, als alternatief voor het huidige systeem waarbinnen de huidige generatie boeren en tuinders, inclusief de vernieuwers onder hen, 'gevangen' zitten. Dat alternatief is wat we in ons projectvoorstel het 'systeem-B' van Verrijkende Landbouw noemen (kortweg "systeem-B"). Hoe systeem-B eruit zal zien, weten we nog niet precies. Maar we 'voelen' wel aan in welke richting we het moeten zoeken en we zien overall om ons heen de "initiatieven en experimenten" van "koplopers" die waardevolle elementen aanbrengen van wat in samenhang zal kunnen toegroeien naar dat nieuwe systeem.

Systeem-B gaat wat ons betreft niet meer uit van de keten 'van grond tot mond' zoals die nu dominant is en op basis van machtsverhoudingen binnen de ketens met een bepaalde margeverdeling tot stand komt - als regel ten nadele van het gebied zelf. Binnen systeem-B zien wij de uitruil van menskracht, afzetmarkt, inzet machines, middelen en geldstromen binnen het gebied plaatsvinden (waarbij de definitie van 'gebied' kan verschillen voor uiteenlopende deelaspecten van deze uitruil). Met regionale kringlopen en verdergaand dan een gesloten nutriëntenhuishouding; ook met de inrichting van een gebiedseconomisch waardesysteem, verbonden aan een gebiedsvisie op de fysieke leefomgeving (Omgevingswet). Gebiedsorganisaties en daaraan dienende ketenorganisaties zijn daarin belangrijke ankerpunten; 'Rijnlands boven-ordenend ten opzichte van Angelsaksisch'.

De (lokale) overheid dient hier een nieuwe, uiterst relevante rol in te spelen. In systeem-B verandert de rol voor overheden, binnen nieuwe gebiedsverhoudingen, aansluitend bij de Omgevingswet en het InterBestuurlijk Programma. De rol van de overheid in systeem B is onder andere:

- het zorgdragen voor de kwaliteit van het participatieve gebiedsproces

- het in gezamenlijkheid met lokale stakeholders ontwikkelen van nieuwe bestuurlijke verhoudingen
- het bevorderen van de ontwikkeling en ontsluiting van kennis (o.a. middels onderwijs en voorlichting)
- het ondersteunen van nieuwe gebiedsorganisatie-ontwikkeling
- het beschermen van nieuwe initiatieven binnen een geborgd stelsel van gebiedsafspraken

In feite moet de overheid de kwaliteit van het lerende gebiedsproces waarborgen (lerend omdat we het nog niet weten). Dit naast de klassieke overheidsfunctie van het beschermen van het algemeen belang, waaronder toezicht op handhaving van de wet. Nieuwe vormen van gebiedsorganisatie (waaronder een gebiedscoöperatie) zullen dit vergemakkelijken.

Programma Verrijkende Landbouw

Een ander/nieuw landbouwsysteem is er niet van de ene dag op de andere. Het vraagt een multidisciplinaire aanpak waarbij nadrukkelijk kennis en ervaring van buiten de landbouw nodig is. Want we constateren: werkelijke vernieuwing komt maar voor een deel van binnen de sector zelf. We gaan daarom een groot aantal projecten onder de loep nemen waarin we elementen 'zien' van systeem-B. Geen eindbeeldplanning, maar het recombineren van elementen van vernieuwende projecten waarvan we bovendien weten dat die (noodzakelijkerwijs) nog grotendeels vanuit het (denken en de praktijk van) 'oude' systeem gevoed zijn. Het inzoomen op (de uitwerking van) één of enkele project(en) gaat niet de diversiteit aan leerervaringen brengen die zeer waarschijnlijk nodig is om tot (de contouren van) een écht nieuw systeem te komen. Bovendien veronderstelt een systeem een samenhangend stelsel van elementen; een projectaanpak schiet dus per definitie te kort. Vandaar een programmatische aanpak om met de rijkdom van bestaande goede praktijkvoorbeelden aan de slag te gaan en met de geleerde lessen te bouwen aan een nieuw landbouw- en voedselsysteem, een systeem-B.

Voor dit programma hebben we drie programmadoelen gedefinieerd:

- Het projectvoorstel beoogt in een programmaplan een ontwerp uit te werken van een nieuw landbouwsysteem (systeem-B).
- In haar pad richting een programmaplan beoogt dit projectvoorstel om inzichten over wat systeem-B zichtbaar te maken/ te testen in gebieden (van verschillende schaal, diversiteit en in de optelsom met voldoende basis/garantie voor continuïteit). Iedere test levert nieuwe leerlessen op.
- Dit project beoogt het verdere transitieproces op een 20-jaar tijdsas te borgen met oog op verdere implementatie en disseminatie van projectresultaten. Onder borgen wordt verstaan: continuïteit middels vervolfinanciering buiten dit projectvoorstel.

In de tijd tot 1 december 2020 wordt kwartier gemaakt voor een programma om systeem-B werkelijkheid te maken op plekken, vanuit de praktijk die hier feitelijk al naartoe werkt. Resultierend in een programmaplan voor de uitvoering. Na 2020 wordt een uitvoering beoogd met een gaandeweg uitbreidend netwerk van zich committerende partijen.

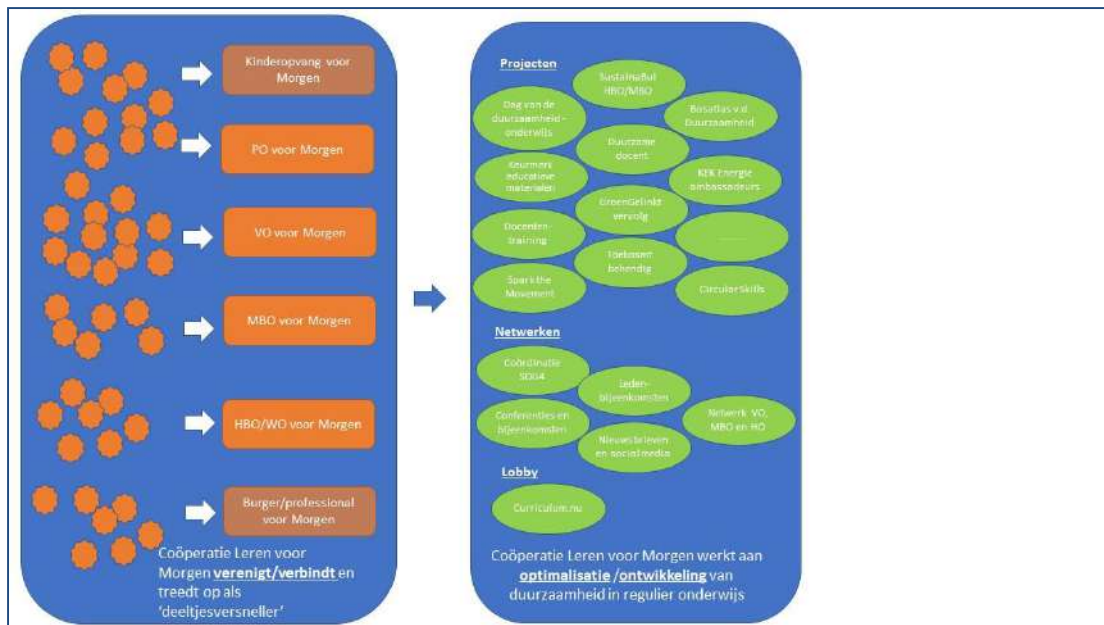
Voor de periode van kwartiermaken hebben we 3 fases gedefinieerd tot 1 december 2020. In de eerste fase van 'analyse & inzicht' (tot zomer 2019) maken we een analyse van bestaande initiatieven en pilots op onder andere hun verdienmodellen, methoden, standaarden en netwerk. Dit leidt tot een scherper beeld van wat het huidige landbouwsysteem is en wat een nieuw systeem-B zou kunnen zijn. In een tweede fase (tot zomer 2020) ontwerpen en testen we systeem-B in de praktijk. En in de derde fase (tot december 2020) werken we aan het verkrijgen van commitment voor systeem-B bij de relevante stakeholders en aan het borgen van het programmaplan.

Van Strategie Leren voor Morgen

Deze strategie komt voort uit een visie op de coöperatie dat we niet alleen 'binnen het systeem onderwijs' ons werk moeten doen, maar dat we als we echt bezig willen zijn met Leren voor Morgen daadwerkelijk de koppeling moeten maken met hetgeen er in de maatschappij gebeurt. In dit stuk proberen wij de lezer mee te nemen hoe wij dit voor ons zien. Wij beseffen dat hierin en visiedeel zit wat een vergezicht is. Wij houden ons vast aan het beeld: als iedereen het er over eens is, dan is het geen visie meer.

Tussenevaluatie

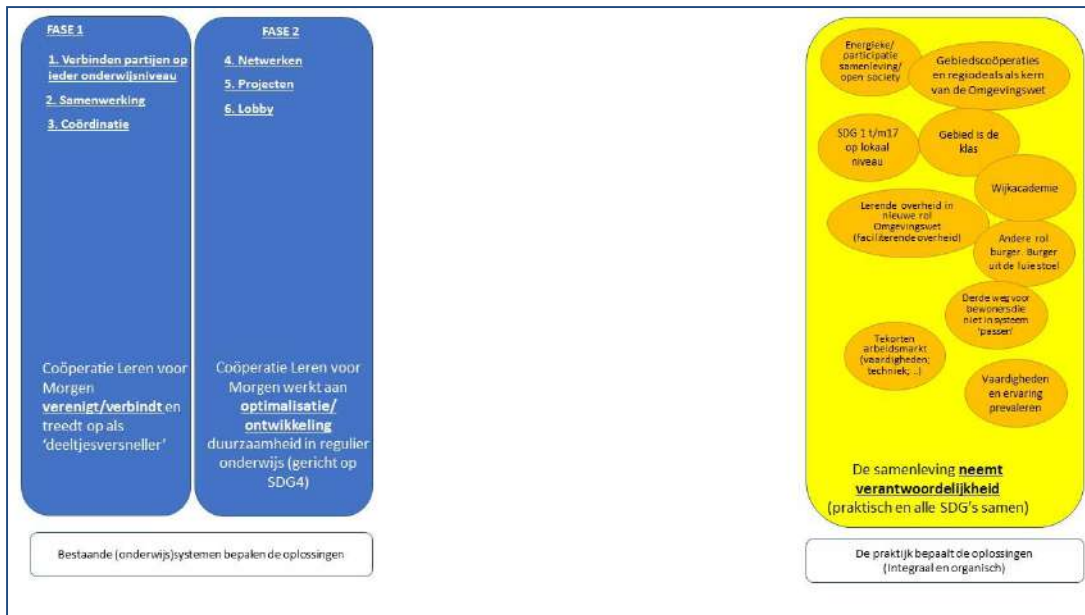
De eerste twee jaar is de coöperatie sterke bezig geweest met eerst (1) het verbinden van duurzaamheids partijen op de diverse onderwijsniveaus en daarna (2) het gezamenlijk werken aan het versterken en optimaliseren/ontwikkelen van duurzaamheid in het onderwijs (zie figuur 1)

Figuur 1: fase 1 en 2 van de coöperatie

Op zich is er nog genoeg werk in het verbinden en optimaliseren en daar kunnen we ons als coöperatie ruimschoots mee bezig houden. In de one-pager die onlangs is opgesteld zijn vooral deze fase 1 en 2 neergezet en dat is goed. Wij denken echter dat naast deze werkzaamheden we nog verder moeten kijken.

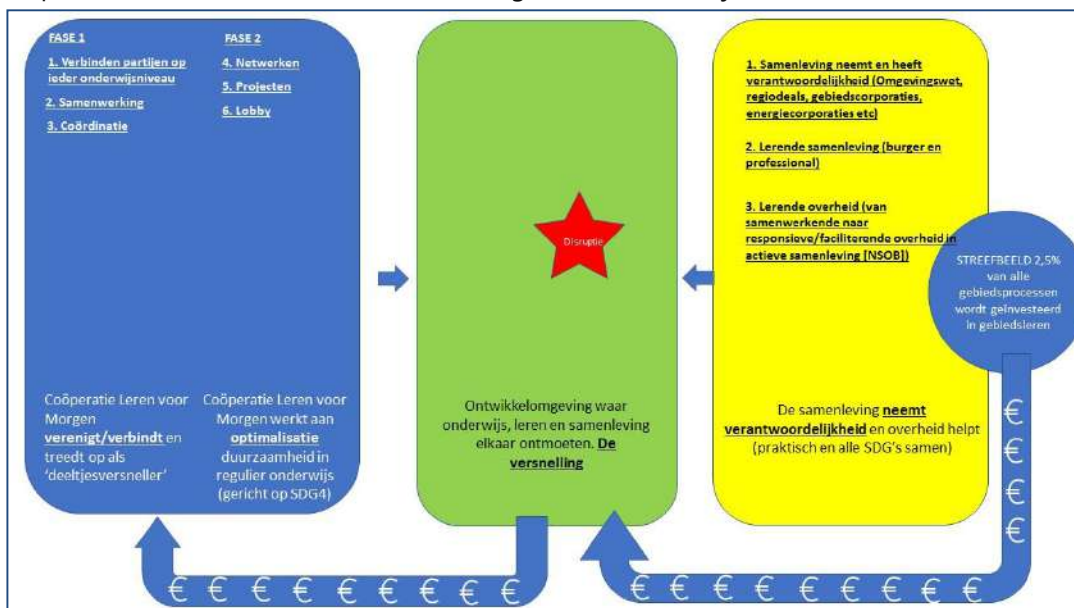
Buiten het onderwijssysteem vinden allerhande veranderingen en ontwikkelingen plaats waar ook sprake is van leerprocessen. Leerprocessen voor de burger en professional in het dagelijks leven. Leerprocessen die praktijk gestuurd zijn en die door de aard van de vraagstukken een integraal karakter hebben. Een duurzaamheidsvraagstuk in een gebied kan niet los gezien worden van andere zaken die in een gebied spelen. Anders gezegd: het systeem bepaalt niet de oplossing maar de praktijk. Binnen de Omgevingswet is er naast publiek-private samenwerking een expliciete rol weggelegd voor de burger: publiek-burgerlijke-private samenwerking. Zowel de overheid moet leren loslaten als ook de burger moet leren verantwoordelijkheid te nemen en mee te doen.

Figuur 2: wat speelt er buiten het onderwijssysteem?

Deze indeling van onderwijs enerzijds en samenleving anderzijds sluit ook aan bij het programma DuurzaamDoor. Van DuurzaamDoor krijgt de coöperatie leren voor Morgen subsidie als participatietafel onderwijs. Maar is DuurzaamDoor aanjager van de participatietafels voedsel, natuur inclusief bouwen; omgevingswet; energie; regionale netwerken en water. Ook hier ligt de samenhang tussen onderwijs, gebied en thema voor het grijpen.

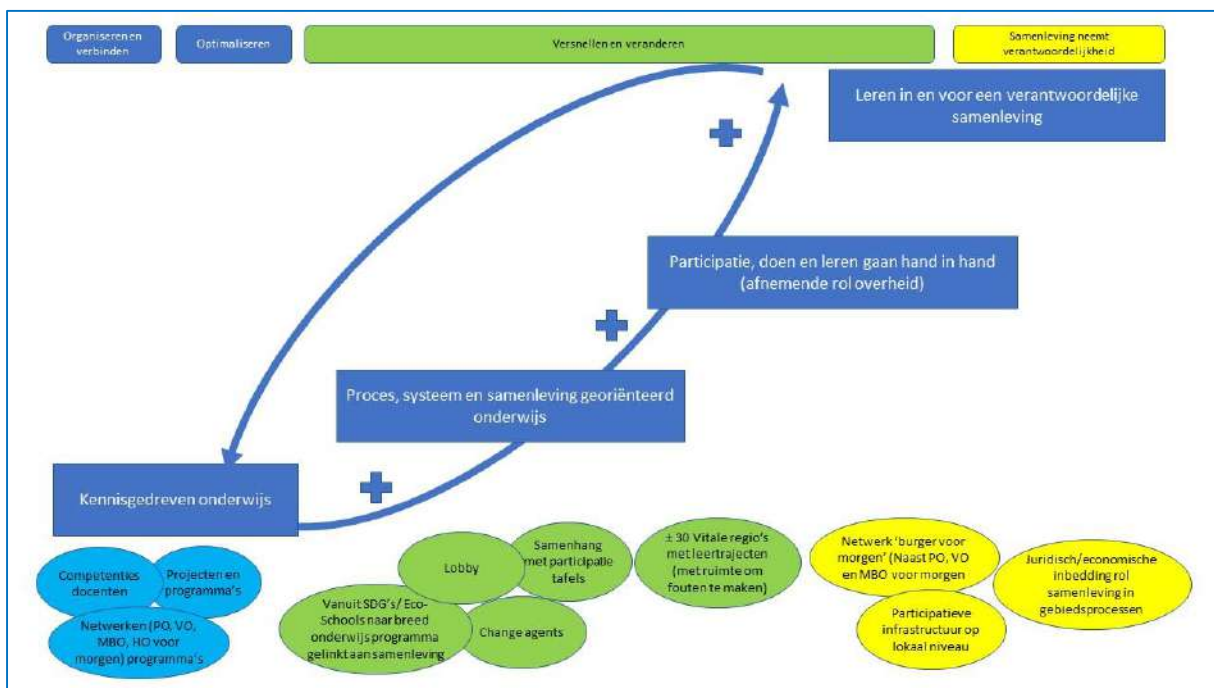
Interessant is dan om te zien dat er vanuit de gebiedsprocessen behoefte is aan de lerende samenleving en lerende burger. En dit betekent dat er een bepaald percentage van de gebiedsprocessen, zeg 2,5%, gereserveerd kan worden voor het leren. Als coöperatie kunnen wij daar samen met het onderwijssysteem een proactieve rol in innemen. Dit biedt zowel continuïteit voor de coöperatie als ook voor verdere ontwikkeling van het onderwijs

Figuur 3: koppeling tussen onderwijssysteem en lerende samenleving

De vraag die dan opkomt is hoe zich in het 'groene segment' tussen het onderwijssysteem en de samenleving iets kan ontstaan dat leidt tot een verandering van samenleving én onderwijs? Waarin duurzaamheid en de SDG's impliciet verweven zijn. Juist vanuit het vergezicht van samenleving én onderwijs, kan je nu kleine stappen binnen het onderwijs zetten om in die richting te manoeuvreren.

Het beeld komt op dat dit nog tot bloei moet komen en dat wij vanuit een nu nog vooral kennis gedreven onderwijssysteem meer de interactie met de samenleving moeten zoeken (van binnen naar buiten). Maar dat wij er sterker nog naar streven dat er een lerende samenleving ontstaat die zich opwerpt als een samenleving die verantwoordelijkheid neemt (in verbinding met het onderwijs – van buiten naar binnen). In figuur hebben wij een ontwikkeling geschetst:

Figuur 4: versnelling voor een lerende samenleving

Voor de strategie van de coöperatie zou dit betekenen dat wij naast de ontwikkelingen binnen het onderwijs (dus fase 1 verbinden en fase 2 optimalisatie en ontwikkeling binnen het systeem) moeten kijken hoe fase 3 eruit kan zien. Wij denken dat wij daartoe in moeten zetten op:

Wat willen we bereiken?

Als coördinator van SDG4 willen we bereiken dat iedereen in Nederland de kennis, motivatie en vaardigheden heeft om mee te werken aan de wederkerige realisatie van leren en onderwijs met de overige 16 Sustainable Development Goals.

Fase 1 & 2 (verbinden partijen en optimaliseren/ontwikkelen onderwijssysteem)

1. Partijen voor duurzaam onderwijs hebben zich verbonden eind 2019. Per onderwijsniveau is er een herkenbaar doel en coalitie. Wij nemen SDG 4 in relatie tot de andere SDG's als uitgangspunt..
2. Standaardisatie van het begrip duurzaam onderwijs. Hiertoe rekenen wij nu:

- een **morele component**, waarin leerlingen en studenten zich bewust worden van de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen en uitdagingen, en nadenken over hun eigen verantwoordelijkheid hierin en die ook pakken.
  - een **kenniscomponent**, onder andere vervat in een curriculum dat aandacht besteedt aan zaken als klimaatverandering, circulaire economie duurzame levenswijzen en toenemende ongelijkheid
  - een **procescomponent**, waarin didactische en pedagogische vaardigheden worden bijgebracht die moeten leiden tot een onderzoekende en kritische houding, samenwerking en actiegerichtheid. En de docenten beschikken over de daartoe benodigde competenties
  - **systemdenken** waarbij de SDG's als een geheel samenhangen. Dé oplossing bestaat niet, duurzame ontwikkeling richt zich op het maken van verantwoordelijke keuzes en het streven naar een systeemverandering die niet leidt tot uitputting en vervuiling.
  - een **geografische, fysieke component**, bestaande uit het gebouw, de bedrijfsvoering van de school, het schoolplein en de omgeving. Dit zijn plaatsen waar dagelijks duurzame keuzes gemaakt worden en die nauw gerelateerd (kunnen) zijn aan het onderwijs..
3. Eind 2021 herkennen en erkennen aanbieders en overige partijen die hun boodschap in het onderwijs willen brengen de coöperatie en coalitie per onderwijsniveau en weten deze vinden als zij hun boodschap in het onderwijs willen laten horen. Leren voor Morgen is dan het eerste aanspreekpunt over duurzaamheid in het onderwijs.
  4. Initiatieven en projecten vanuit de coöperatie en de leden zijn gericht op vooraf bepaalde doorbraken en geven invulling en samenhang aan duurzaamheid in het onderwijs en dragen bij aan de ontwikkeling van duurzame scholen. Onder andere:
    - Dag van de Duurzaamheid-onderwijs,
    - Duurzame docent,
    - spark the movement,
    - Docententraining,
    - Whole school approach,
    - Circular skills,
    - SustainaBul.
  5. Verankering van duurzaam onderwijs en duurzame ontwikkeling in beleid van de overheid en (onderwijs)instellingen. Daar waar dat betrekking heeft op Leren voor Morgen:
    - We werken met schoolleiders en bestuurders om de omslag te maken naar duurzame ontwikkeling.
    - Lobby om duurzame ontwikkeling en duurzaam onderwijs op de juiste plekken in het beleid een plaats te laten krijgen.
  6. Door uiteindelijk te werken aan een systeemverandering van ons huidige onderwijssysteem, dat erop gericht is om zoveel mogelijk studenten tegen zo laag mogelijke kosten een minimumniveau te laten halen, naar een systeem dat op de ontwikkeling van studenten is gericht en dat meer 'purpose driven' is, gericht op de behoeften van de samenleving in de 21^e eeuw. ("Je kan een systeem pas veranderen als je het systeem begrijpt")

Fase 3: samenhang tussen duurzaam onderwijs en een verantwoordelijke samenleving

'fase 3' dient in de ze niet gezien te worden als een eindfase maar eerder als een perspectief waarheen wij kunnen bewegen. Mogelijk zijn er ook andere perspectieven waar wij naar kunnen kijken. In die zin is de term 'fase' niet helemaal juist want , zowel fase 1 en 2 als die van 3 spelen gelijktijdig. Je zou dat ook kunnen zien als pijlers. Wij hebben er voor deze notitie voor gekozen even de term fase aan te houden, omdat fase 3 echt een nieuw stuk betreft.

Verbinding maken met de gebiedsprocessen die vanuit o.a. de omgevingswet en autonoom tot stand komen en in die gebiedsprocessen partner worden voor de leerprocessen. Met:

- vast 2,5% reservering voor leerprocessen per gebiedsproces.
  - Te beginnen met 30 regionale gebiedsprocessen in 2019/2020 en daarin te leren.
1. Leren voor een verantwoordelijke samenleving en actieve deelname van ruim 17 miljoen burgers is als nieuw leer-domein voor burgers concreet in 2021.
    - Netwerk burger voor morgen wordt gestart in 2019 en functioneel in 2020.
    - Te ontwikkelen opleiding en training voor burgers die lokaal en bovenlokaal hun verantwoordelijkheid willen nemen.
    - Verbinding met de andere participatietafels (de coöperatie is participatietafel onderwijs) en van daaruit deelnemen in hun processen vanuit onze expertise 'leerprocessen' en 'onderwijssysteem'.
  2. Het verbinden van lokale burgers en professionals tot een participatieve infrastructuur met
    - een **mens- en gedragscomponent** die betrekking heeft op het individueel en collectief nemen van verantwoordelijkheid en dit ook doen.
    - een **juridisch-economische component** waarin de burger een steeds grotere rol krijgt en neemt. In gebiedsprocessen en de Omgevingswet - die 2021 in werking treedt - is dit een vereiste.
    - een **geografische component**, waar alles samen komt en integraal afgewogen wordt.

Tot slot

Is de Coöperatie klaar voor fase 3, terwijl we nog druk bezig zijn met fase 1 en 2?

Wij denken dat fase 3 zo snel vorm krijgt vanuit de maatschappij, dat wij dit niet kunnen laten liggen. Niet iedereen zal zich direct daartoe aangetrokken voelen en dat hoeft ook niet, maar laten we wel de start maken met een netwerk *Burger voor Morgen*, van waaruit wij kunnen ervaren wat het voor de coöperatie kan betekenen.

Utrecht, 6 juni 2019 (D-day)/ 3 juli 2019

Eduard Ravenhorst en Hak van Nispen

City Deal Waarderen van Groen en Blauw in de stad Blik terug en blik vooruit

Terugblik op Fase 1 2016 – 2019

Door middel van de TEEBstad tool en de Atlas Natuurlijk Kapitaal hebben we gezocht naar manieren om de waarde van groen en blauw zichtbaar te maken. De tool en de site zijn technische middelen, die we inzetten bestuurlijke en sociale innovatie op gang te brengen. Daarnaast hebben we in de kerngroep ervaringen uitgewisseld. Dit gebeurde met een beperkte doelgroep gemeente-ambtenaren, kennispartners en (adviserend) bedrijfsleven.

Fase 1 werd gekenmerkt door afhankelijkheid van mensen en (financiële) middelen. Na verkiezingen verandert de relatie tussen bestuurder en ambtenarij - per definitie. Dat heeft effect gehad op de slagkracht van de city deal omdat er halverwege een gemeenteraadsverkiezing is geweest.

In deze fase is duidelijk geworden dat het introduceren van groene en blauwe waarden een weerbarstige opgave is. Inmiddels is de wettelijke context aan het veranderen. We hebben ons warm gelopen onder de oude wetgeving, de Wet Ruimtelijke Ordening. In de context van de nieuwe wetgeving, de Omgevingswet, zal het speelveld aanzienlijk veranderen. Daarmee we nog weinig ervaring. De 1^e fase heeft veel bewustwording gecreëerd.

Blik vooruit Fase 2 2019 -2025

In fase 2 kunnen we een aantal zaken anders aanpakken. We hebben ervaren dat de gedachtenuitwisseling zich beperkte tot een kleine groep, dat de afhankelijkheid van bestuurders ons geremd heeft en dat bestuurlijke en sociale innovatie meer vragen dan de inzet van technische middelen.

Er ontstaat een nieuwe fase onder de Omgevingswet. Daar moet fase 2 zich op richten. (Onder de Omgevingswet mag iedereen – 17 miljoen mensen - een Omgevingsvisie starten, ook de burger. In tegenstelling tot de huidige Wet ruimtelijke ordening wordt iedereen verantwoordelijk voor en krijgt iedereen een rechtspositie in de fysieke leefomgeving. Participatie, integrale oplossingen, functietoedeling en een evenwichtige belangenafweging zijn de pijlers van de wet. Uitgangspunt is dat je geen schade aan anderen mag toebrengen.)

Ook kan de city deal aansluiting zoeken bij de strategie van De Nederlandsche Bank om maatschappelijke en ecologische risico's (klimaatverandering, waterschaarste, grondstoffenschaarste, verlies van biodiversiteit en mensenrechtencontroverses) en de integraliteit daarvan te gaan waarderen en in regelgeving op te nemen voor EUR 4,3 biljoen aan investeringen van de Nederlandse financiële sector.

Voorstel: een Programma De Groene en Blauwe waarden van de stad Fase 2 2019-2025

Door een gestructureerde zesjarige onderwijskundige omgeving te maken binnen de kaders van het programma Groene en Blauwe waarden van de stad Fase 2 2019-2025, is de ontwikkeling en implementatie van een geordend sociaal innovatieprogramma mogelijk. Daarin leren rijksOverheid, lokale Overheid, Opleiding, Onderzoek, Onderop (Burgers) en Ondernemers (de 6 O's van RVO) | om - op inhoud en op proces - samen te werken aan de grote (Groene en Blauwe) gebiedsopgaven in de wisselwerking tussen stad en ommeland, praktisch uitvoerbaar.

Dat is ook de wijze waarop de Omgevingswet gaat werken. Het is dus tegelijkertijd een programma dat lerende gebiedsontwikkeling onder de Omgevingswet implementeert. Daarmee hebben we de sleutel tot een nieuw, gebiedsgericht waardensysteem: via een zesjaars lerend gebiedsproces ontstaat via de lerende aanpak waardenbehoud en toekomstbestendige waardeontwikkeling, waarmee het gebiedsproces beter financierbaar en (her)verzekerbbaar wordt, zeker binnen het perspectief van klimaatverandering. Het gebiedsproces wordt regelmatig aan de Omgevingswet getoetst door de Raad van State zodat ter plekke juridische kaders ontstaan die richting geven aan en meteen geïmplementeerd worden in de praktijk.

Dit kan in de vorm van een city deal of een regio deal. Die keuze kunnen we later maken.

Bijlage 6. Vervolg “Gebiedsgerichte Systemtransitie” in fasen 2 & 3

Onderstaand de inmiddels licht bewerkte offerte-voorstellen ten aanzien van fasen 2 & 3 in de projectplanning. Deze zullen nader worden uitgewerkt tot een nieuwe offerte.

2. Ontwikkeling (september 2019 - maart 2020)

Doel: Neerzetten van de leeromgeving, waarbinnen de diverse systemische bouwstenen op hun (juridische en procesmatige) veilige plaats kunnen landen en toepasbaar kunnen worden in diverse gebieden (onderstaand genoemde gebieden onder voorbehoud van commitment voor fase 2; aanvullingen zijn ook mogelijk).

a) **Bommelerwaard**

- Inrichting ‘couveuse’ Gebiedsleeromgeving (Het Gebied is de Klas) volgend op kennismakingsbijeenkomst lokale stakeholders & onderwijsveld: basisscholen, middelbaar onderwijs, (bij duurzaamheid betrokken studenten van) hogescholen in de regio en geïnteresseerde universiteiten
- Ontwikkeling Rijnlands Gebiedsarrangement Bommelerwaard
- Inbreng en afstemming samenhang met Omgevingsvisie Bommelerwaard
- Inbreng resultaten GES Bommelerwaard technische studie
- Inbreng resultaten “Local-for-Local uitwerking van GES Bommelerwaard” (RIF-gesubsidieerd Bommelerwaard-project)
- Inbreng resultaten gemeentelijke klimaatstresstesten
- Herindiening Regio Deal Bommelerwaard(d) dit keer mét ondersteuning van leden- Duurzaamheidsplatform Bommelerwaard

b) **Regio Rivierenland**

- Inrichting ‘couveuse’ Gebiedsleeromgeving (Het Gebied is de Klas) volgend op kennismakingsbijeenkomst onderwijsveld & lokale stakeholders
- Ondersteuning ontwikkeling Omgevingswet-proof RES-Rivierenland
- Ontwikkeling Rijnlands Gebiedsarrangement Rivierenland
- Het Gebied is de Klas: Procesmonitoring en intervisie bestuurlijk binnen de Regio Rivierenland; uitwisseling met RES
- Coaching-traject versterking/ontwikkeling Gebiedscoöperatie Rivierenland en verbonden, gebiedsgerichte (energie)coöperaties
- Ondersteuning verbinding lokale initiatieven/ontwikkelingen met de RES
- Zo nodig: (her-)indiening voorstel Regio Deal Rivierenland, Omgevingswet-proof en voor zover men (gezamenlijk) kiest voor (nader onderzoek van) het Rijnlands Gebiedsmodel.

c) **Regio IJsseldal**

- Oprichting Gebiedscoöperatie IJsseldal
- Inrichting ‘couveuse’ Gebiedsleeromgeving (Het Gebied is de Klas) volgend op kennismakingsbijeenkomst onderwijsveld & lokale stakeholders
- Ondersteuning ontwikkeling Omgevingswet-proof RES-IJsseldal
- Ontwikkeling Rijnlands Gebiedsarrangement IJsseldal
- Indiening voorstel Regio Deal IJsseldal (vier wijken/steden en omgeving)
- Het Gebied is de Klas: Procesmonitoring en intervisie RES

d) **Integraal**

- Lokale begeleiding ontwikkeling Rijnlands Gebiedsarrangement
- Lokale procesondersteuning bij ontwikkeling Omgevingswet-proof RES
- Lokale begeleiding Gebiedscoöperatieve ontwikkeling

- Lokale begeleiding Het Gebied is de Klas: curriculumontwikkeling, leerinterventies, intervisie, remedial proces enz.
- Ontwikkeling gebiedswaarde-infrastructuur “Het Gebied is de Kas”: gebiedswaarde, gebiedsfinanciering, gebiedsrisico-rating
- Vertaalbaar maken van resultaten vanuit de Bommelerwaard, Rivierenland en IJsseldal naar gebieden elders in het land middels schriftelijke rapportage, leerbijeenkomsten, coaching-gesprekken en vervolgprojecten.
- Teamleden: zie onder fase 1

3. Implementatie Regio Deals (maart 2019 - december 2025 – en daarna!)

a) **Bommelerwaard**

- Implementatie Regio Deal Bommelerwaard (met/zonder Rijksfinanciering)
- Implementatie Gebiedsarrangement Bommelerwaard
- Implementatie GES-Bommelerwaard
- Doorontwikkeling (gebieds)Coöperatie Bommelerwaard
- Implementatie jaarlijks gebiedscurriculum: Het Gebied is de Klas
- Implementatie Het Gebied is de Kas: gebiedswaarde-ontwikkeling, gebiedsfinanciering, gebiedsrisico-rating

b) **Regio Rivierenland**

- Implementatie Regio Deal Regio Rivierenland (met/zonder Rijksfinanciering)
- Implementatie Gebiedsarrangement Rivierenland
- Implementatie RES-Rivierenland
- Doorontwikkeling Gebiedscoöperatie Rivierenland
- Implementatie jaarlijks gebiedscurriculum: Het Gebied is de Klas
- Implementatie Het Gebied is de Kas: gebiedswaarde-ontwikkeling, gebiedsfinanciering, gebiedsrisico-rating

c) **Regio IJsseldal**

- Implementatie Regio Deal Regio IJsseldal (met/zonder Rijksfinanciering)
- Implementatie Gebiedsarrangement IJsseldal
- Implementatie RES-IJsseldal
- (Door)ontwikkeling Gebiedscoöperatie IJsseldal
- Implementatie Transform 1.0
- Implementatie jaarlijks gebiedscurriculum: Het Gebied is de Klas
- Implementatie Het Gebied is de Kas: gebiedswaarde-ontwikkeling, gebiedsfinanciering, gebiedsrisico-rating

d) **Integraal**

- Procesondersteuning
- Procesborging
- Certificering binnen Het Gebied is de Klas
- Teamleden: zie onder fase 1

Bijlage 7. Presentatie handouts

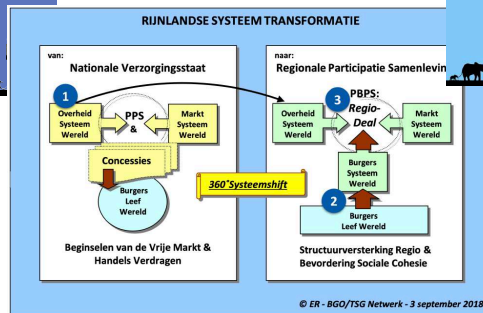
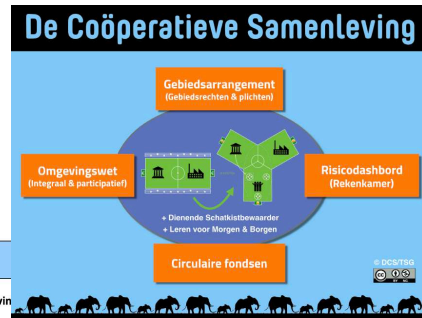
- 7A Slides standaardpresentatie "Gebiedsgerichte Systeemtransitie via de RES"
- 7B Slides RVO AmuZe-lunchpresentatie/ Doordenkbijeenkomst PT Energie

Gebiedsgerichte Systemtransitie vanuit de RES

HET GEBIED IS DE K(L)AS

Eduard Ravenhorst, Eef Spronck & Onno van Bekkum

RVO ParticipatieTafel Energie 2019

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

1

Maatschappelijke opgaven als ordenende thema's

Globale vraagstukken, lokale oplossingen

1. Klimaatverandering
  2. Energie
  3. Circulaire Economie
  4. Bodemgezondheid
  5. Gezondheid
  6. Voedsel
  7. Werkgelegenheid
  8. Vergrijzing
  9. Wonen
  10. Maatschappelijke spanningen
- NB: Veiligheid boven-ordenend**

Vertrouwen in de toekomst

Regerakkoord 2017 – 2021
VVD, CDA, D66 en ChristenUnie

p.45 in zake Economische Structuurversterking:

Regiofondsen voor nieuw perspectief op economische versterking en leefbaarheid

- Met ingang van 2018 valt een jaarlijks bedrag ter grootte van 2% van de aardgasbaten ten deel aan een fonds voor de regio, hetgeen op dit moment neerkomt op 50 miljoen euro per jaar.
- Voor de versterking van de economie en leefbaarheid sluit het Rijk met de provinciale en gemeentelijke bestuurders een tripartiet bestuursakkoord voor een investeringsprogramma gericht op het versterken van de economische structuur van het gebied, waarbij een prominente rol voor Groningen op het gebied van energietransitie en duurzaamheid centraal staan.

Programmastart IBP

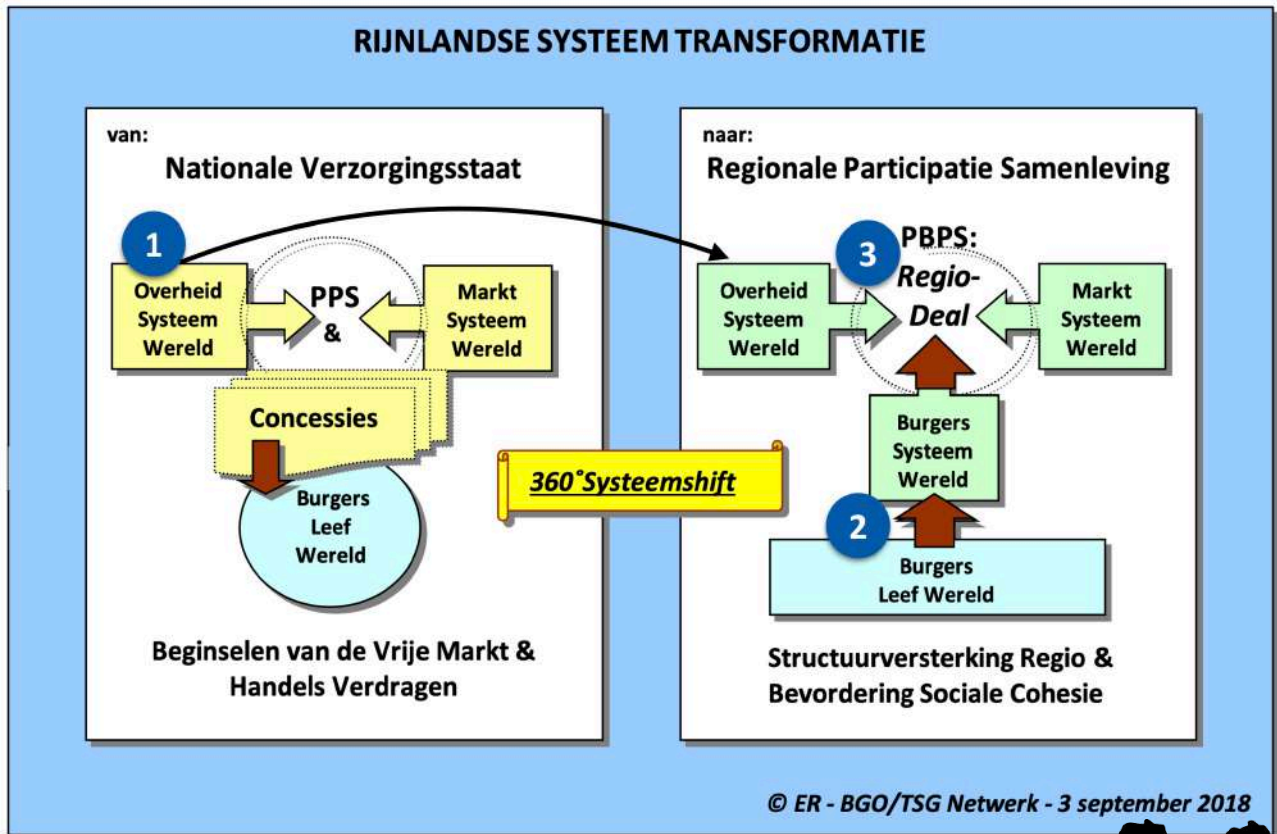
Samen meer bereiken als één overheid. Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen starten met een interbestuurlijk programma en een gezamenlijke agenda

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

2

08/2019

© BGO/TSG (DCS-Gisk-LvM)

3

PARADIGMA SHIFT

1. Van **verzorgingsstaat** (overheid en/of markt bieden diensten aan) naar **participatiesamenleving** (waar burgers zelf organiseren)
 van **marktwerking** naar **structuurversterking**
 van **sectorenbeleid** naar **gebiedsaanpak**
 van **nationaal** naar **regionaal**.
2. Grote **positieve onderstroom**: regelt zelf behoeften
 Grote **negatieve onderstroom**: voelt zich niet gehoord; activistisch/nationalistisch
3. Politiek en overheid (**vertegenwoordigende democratie**) staan steeds verder af van samenleving (**maatschappelijke democratie**)

08/2019

© BGO/TSG (DCS-Gisk-LvM)

4

PARTICIPATIE-SAMENLEVING (Publiek-Burgerlijk-Private basisstructuur)

1. Omgevingswet (Ow)
2. 1.6 Ow: **Zorgplicht** van **iedereen** voor de fysieke leefomgeving.
Reden: alles mobiliseren want anders komen we te laat.
3. 1.7 Ow: **Voorkomen** van **schade**
4. Gebiedsontwikkeling met **wendbaarheidsplanning** noodzakelijk voor snel veranderende wereld
5. **Integrale** aanpak met **gelijkwaardige** en **evenredige belangenafweging** ('goed doen en niet schaden')
6. WAT: Omgevingsvisie en Omgevingsplan
7. HOE: participatie en manier van functietoedeling niet geregeld
8. NB: Er is geen overgangsrecht

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

5

INVOERINGSWET OMGEVINGSWET AKKOORD IN 2^E KAMER

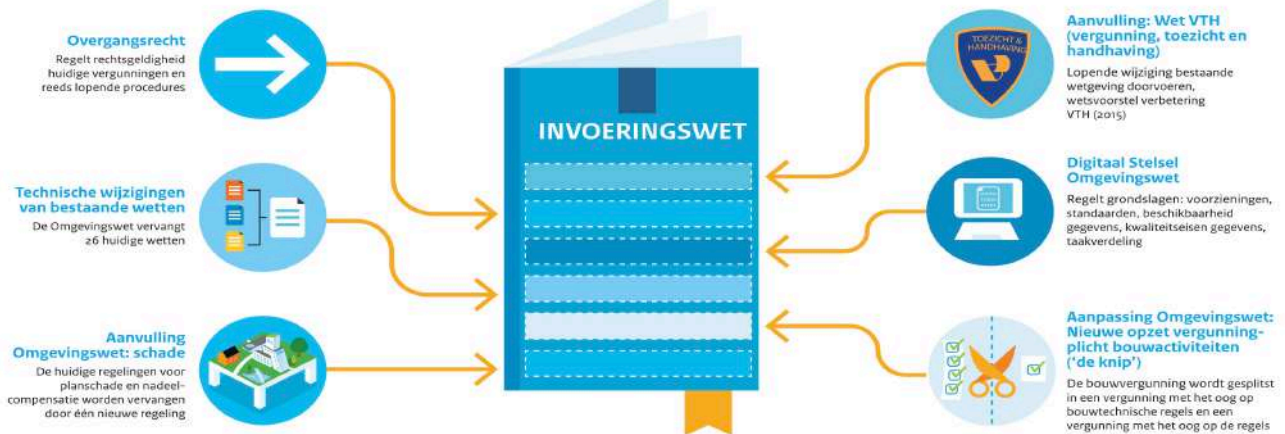

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

OMGEVINGSWET

Invoeringswet

De Invoeringswet regelt het overgangsrecht en wijzigt een aantal bestaande wetten. Verder vult de Invoeringswet de Omgevingswet aan met een aantal onderwerpen.

08/2019

6
Omgevingswetportaal.nl | december 2017

STIKSTOFDOSSIER / OMGEVINGSWETPROOF VERTRAGINGSSCHADE

Natuur en leefomgeving
stoppen economie

PAS niet genoeg voor
natuurbehoud

Mestbeleid overschrijdt
EU stikstof, fosfaat en
ammoniak

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

7

BROUWERSEILAND OMGEVINGSWETPROOF?

1. 13 eilanden voor de kust in Zeeland
2. Bezwaar door surf en zeilclubs en natuurorganisaties
3. Uitbreiding Brouwerseilanden niet getoetst aan effecten voor omgeving:
  - a. Effecten surf/zeilgebied, wind en strand
  - b. Aantasting Natura 2000 gebieden
  - c. Effecten zeehonden en vogels
  - d. Hoeveelheid parkeerplekken

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

8

OEFENRECHTBANK Notter Zuna

*Gebiedscoöperatie gericht op wonen, zorg, landschap en energie.
Het hele dorp werkt aan een generatiebestendig Notter Zuna.*

1. Notter Zuna maakt eigen Omgevingsvisie en Omgevingsplan
2. Ontwerp wordt onderdeel van Wierdense Omgevingsvisie en –plan dat de gemeenteraad vaststelt
3. 5 bewoners maken bezwaar omdat ze schade verwachten van negatieve gezondheidsaspecten:
  - windmolen (slagschaduw)
  - Biovergister (stank)
  - Zonnepanelen (schittering)Zonder dat ze op positieve aspecten mogen rekenen

OEFENRECHTBANK Notter Zuna

*Gebiedscoöperatie gericht op wonen, zorg, landschap en energie.
Het hele dorp werkt aan een generatiebestendig Notter Zuna.*

Uitspraak:

1. De bedoeling van de wet: iedereen verantwoordelijk voor eigen omgeving in het gebiedsbelang in afstemming en samenwerking inclusief proces gebiedspartijen;
2. Het recht van iedere burger: iedereen mag omgevingsvisie & -plan starten én tegen het plan opkomen;
3. De taak van de raad: moet evenwichtige functie toedelen en belangen afwegen
4. De bevoegdheid van de rechter: de rechter toetst of het plan in lijn is met het recht en de raad een evenwichtige toedeling heeft toegepast

OEFENRECHTBANK Notter Zuna

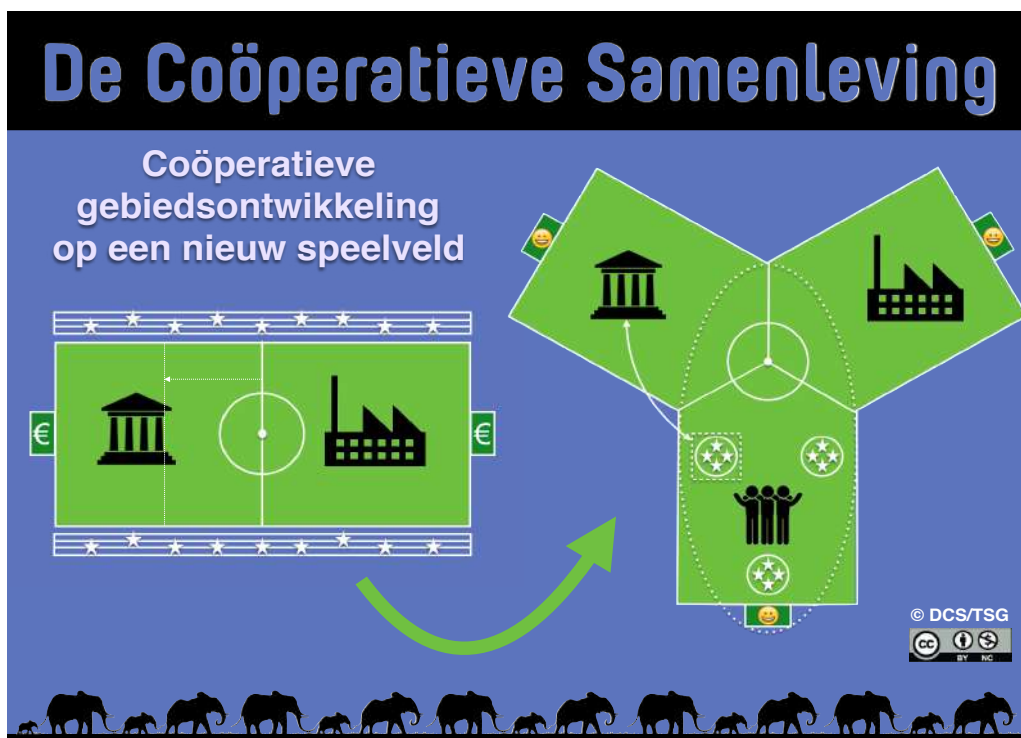
Gebiedscoöperatie gericht op wonen, zorg, landschap en energie.
Het hele dorp werkt aan een generatiebestendig Notter Zuna.

Aanbevelingen

1. Organiseer samenwerking: participatieproces en besluitvorming aantonen;
2. Sluit geen partijen en belangen uit, risico op plan/vertragingsvertraging;
3. Gebiedsopgaven en de integraliteit daarvan als gezamenlijk doel
4. Zorg voor evenwichtige belangenafweging met maximale opbrengst en rechtszekerheid voor iedereen
5. Juiste functie afwegingskaders voor juiste zorgvuldigheidsbeginsels behoorlijk bestuur

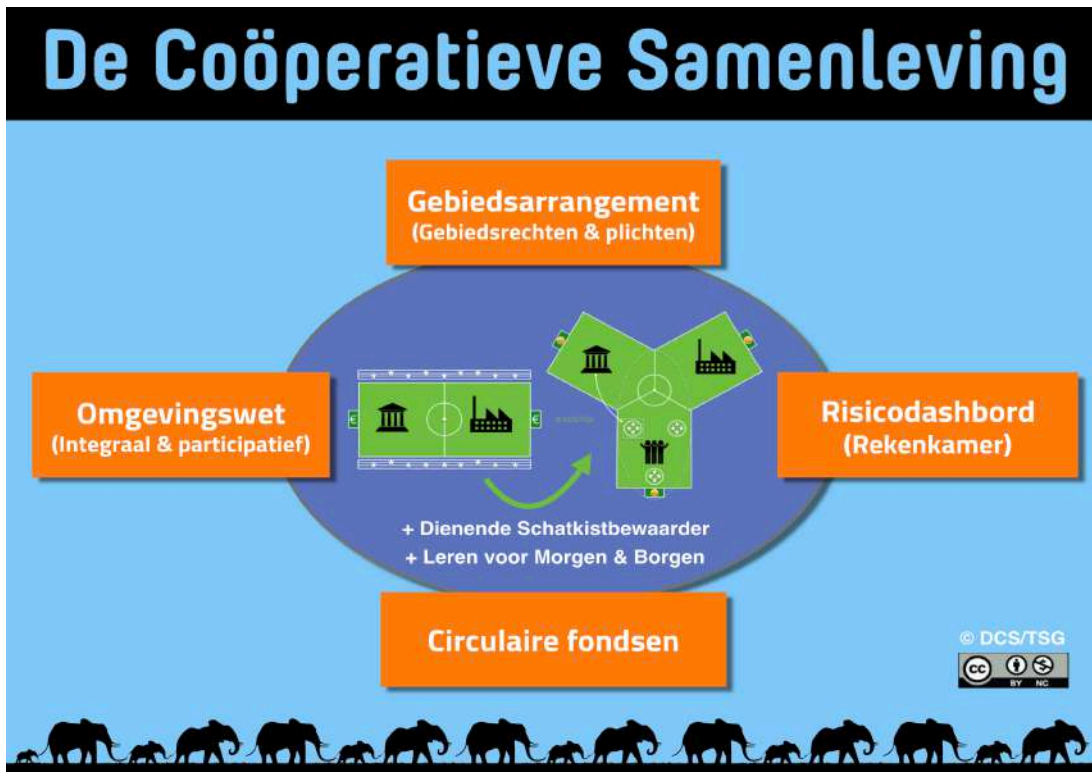
DE RIJNLANDSE GEBIEDSCOÖPERATIE HET GEORGANISEERDE GEBIED

- Overheid en markt hebben hulp nodig
- Vertegenwoordiging van gebied;
- Behouder van gebiedswaarde;
- Structuren in gebiedscoöperatie
- Maatschappelijk en bedrijfskundig
- Gelijkwaardige partijen;
- Belangen in evenwicht afrekenen;
- Vernieuwende democratie;
- Aantoonbare participatie;

RIJNLANDSE GEBIEDSFINANCIERING

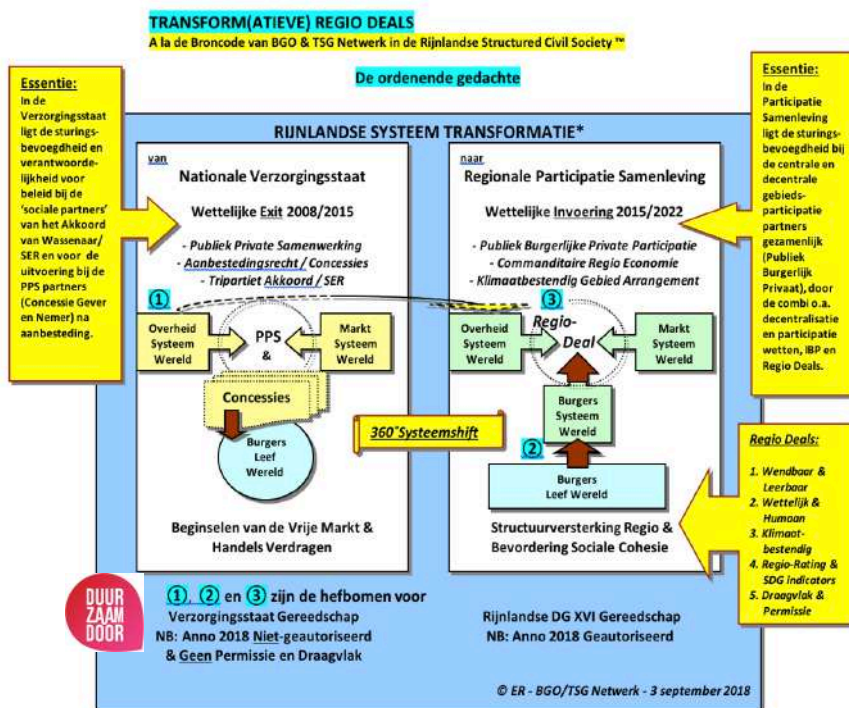

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

13

RIJNLANDSE ECONOMIE

Drie opgaven:

1. Ontwikkeling nieuw participatie-instrumentarium voor de overheid
2. Het organiseren van burgers in het nieuwe samenspel
3. Het bijeenbrengen van Overheid en Burgers in een 'Regio Deal'

6 O's: Overheid (2x), Ondernemers, Onderwijs, Onderzoek, "Onderop"
3 C's: Coalitievorming, Co-creatie, Co-financiering

*Zie op deze manier (conform NSOB-rapporten) de Burgeraanbiedingen voor de Regio Deals

08/2019

© BGO/TSG (DCS-GisK-LvM)

14

1. Het bouwen van een onderwijskundig **6** jaars **gebiedsprogramma** in, met, voor en door de gebieden, mede op basis van aanvullende juridische en certificeringskennis;
2. Het houden van **bijeenkomsten** om het programma te toetsen;
3. Het doen van **lerende Interventieprogramma's en Onderhandelingspsychologie** in urgente situaties.

ROLLEN HET GEBIED IS DE K(L)AS

1. De **Umpire**
Watchdog-functie op redelijkheid, billijkheid, zorgplicht en het vereiste van niet schaden;
2. De **Mediator**
Crisismechanisme, creatiefase, beheersfase en de inbedding (met Rijnlandse Governance) van Omgevingswet en DG Regiospelregels in Regio Deals, RESSen en Rijnlandse GebiedsArrangementen;
3. De **Change Agent**
Pionier-regisseur in het gebied, die aldus wordt toegerust om de leefwereld processen te verbinden met de nieuwe systeemwereld processen en procedures;
4. **Participanten training Omgevingswet**
Toegankelijk voor alle belangstellende burgers in elke hoedanigheid, capaciteit of leeftijdscategorie

COÖPERATIE BOMMELERWAAR: (HÉT) MODEL VOOR DE PARTICIPATIEVE ENERGIETRANSITIE?

Dr. ir. Onno van Bekkum
RVO AmuZe-lunch/
Doordenbijeenkomst PTE
3 juni 2019

1

AmuZe! Lunchlezing: Coöperatie Bommelerwaard: hét model voor participatieve energietransitie?

Door Anita Wiltonson 6 dagen geleden 24 deelnemers Alle gebruikers van LinkedIn 47

Locatie: RVO Utrecht, Doortorenzaal
Start: 03-06-2019 12:00
Eind: 03-06-2019 13:30
Plekken vrij: 1 / 25
Omschrijving: Spreker: Onno van Bekkum, mede-oprichter Coöperatie Bommelerwaard

Coöperatie Bommelerwaard: hét model voor participatieve energietransitie?

Op het riviereenland de Bommelerwaard (GLD) is coöperatie Bommelerwaard opgericht o.a. om lokale duurzame energie op te wekken. Hoe werkt men aan de bottom-up energietransitie en welke reacties levert dit lokaal op, bij medebewoners en de gemeente? Mede-oprichter van deze coöperatie, Onno van Bekkum, komt hierover meer vertellen! Deze casus is onderdeel van de DuurzaamDoor participatietafels Regionale Netwerken, Energie én Water. Kortom: mis het niet!

2

> Retouradres: Postbus 8242, 3503 RE Utrecht

Coöperatie Bommelerwaard BA
T.a.v. de heer O. van Bekkum
Akkerstraat 2
5314 BE BRUCHEM

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Bezoekadres
Croeselaan 15
3521 BJ Utrecht
Postadres
Postbus 8242
3503 RE Utrecht
www.rvo.nl

Contactpersoon
De heer R.C. Bruijns
E r.c.bruijns@rvo.nl

Datum 6 december 2018
Betreft Opdrachtverlening voor het project "Inrichting Participatie-Proeftuinen Bommelerwaard: Bottom-up Energietransitie binnen de Omgevingswet"

Referentienummer
DD2201853

Ons kenmerk
DD1808CMAOU/

Bijlage(n)
-

Geachte heer Van Bekkum,

Hierbij geef ik u de opdracht voor de uitvoering van werkzaamheden onder de projecttitel "Inrichting Participatie-Proeftuinen Bommelerwaard", overeenkomstig het gestelde in de offerteaanvraag van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (hierna te noemen opdrachtgever) d.d. 9 oktober 2018 en uw offerte d.d. 29 november 2018.

3

> Retouradres: Postbus 8242, 3503 RE Utrecht

De Coöperatieve Samenleving BA
T.a.v. de heer E. Ravenhorst
Van Herlaerstraat 1
5324 EA AMMERZODEN

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Bezoekadres
Croeselaan 15
3521 BJ Utrecht
Postadres
Postbus 8242
3503 RE Utrecht
www.rvo.nl

Contactpersoon
Mevr. I.M. Straathof
T 06-229 36 154
E irma.straathof@rvo.nl

Datum 13 december 2018
Betreft Opdrachtverlening voor het project "Gebiedsgerichte Systeemtransitie via de Regionale Energie Strategie"

Referentienummer
DD2201882

Ons kenmerk
DD1808ECT9U/

Bijlage(n)
-

Geachte heer Ravenhorst,

Hierbij geef ik u de opdracht voor de uitvoering van werkzaamheden onder de projecttitel "Gebiedsgerichte Systeemtransitie via de Regionale Energie Strategie", overeenkomstig het gestelde in de offerteaanvraag van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (hierna te noemen opdrachtgever) d.d. 30 november 2018 en uw offerte d.d. 10 december 2018. Het betreft de werkzaamheden voor fase 1. Deze opdracht is geen toezegging voor financiering van volgende fases. De uitvoering van deze opdracht dient plaats te vinden in overleg met het programma DuurzaamDoor.

4

Een project als onderdeel van een programma: "Het Rijnlands Gebiedsmodel"

DUURZAAM DOOR

- Participatietafel Regionale Netwerken
- Participatietafel Energie
- Participatietafel Water
- Participatietafel Onderwijs: Leren voor Morgen

© Ov&B & BGOTSG (OC&S-G&K-L&M) • RVO Am&Z&J&N&H & Doerder&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

5

- Burgerparticipatie
- Lokale duurzame energie
- Rijnlands-coöperatieve gebiedsontwikkeling
- Coöperatie-oprichtingen
- Bestuurlijke begeleiding
- Ledenprogramma's
- Coöperatie-onderzoek
- Onderwijs; workshops
- Advisering
- Landbouw/zuivel
- Ledenfinanciering
- Internationaal

© Ov&B & BGOTSG (OC&S-G&K-L&M) • RVO Am&Z&J&N&H & Doerder&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

6

De Bommelerwaard

- **Ligging:** Zuidwest Gelderland (incl. Zaltbommel, boven Den Bosch)
- **Kenmerken:** Riviereiland & energie-eiland binnen 66 km Maas- en Waaldijken
- **Twee gemeenten:** Zaltbommel en Maasdriel
- **Bevolking:** 23 kernen, 20.000 huishoudens, 51.565 bewoners
- **Landgebruik** (147 km²): sierteelt (!), champignons, (zacht) fruitteelt, grasland
- **Economie:** MKB: land- en tuinbouw, transport/logistiek, bouwtechniek enz.
- **Gebieds-DNA:** Overleven op de klei; water- evacuatie 1995; helikopter-blackout dec. 2007

© Ov&B & BGOTSG (OC&S-G&K-L&M) • RVO Am&Z&J&N&H & Doerder&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

7

De Toren

Home **Nieuws** 112 Agenda Vraag & Aanbod Klik & Win Schrijf

Nieuws > Bruchemse zoekt deelnemers aan zonnepanelencollectief

Bruchemse zoekt deelnemers aan zonnepanelencollectief

25 april 2016

Door:
Bas Moerman

Reageer (1)

Antje van Ginneken wil een kleinschalige energiecoöperatie oprichten en roept streekgenoten op zich bij haar te melden om samen uit te zoeken hoe je dit kunt aanpakken.

BRUCHEM - Een groepje mensen bij elkaar coöperatie oprichten, subsidie

© Ov&B & BGOTSG (OC&S-G&K-L&M) • RVO Am&Z&J&N&H & Doerder&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

8

28/06: Oprichting Bommelerwaard

28 juni 2016

28 Juni was de grote dag: het bezoek aan de notaris.

In de Betuwe startte eind 2015 een project om zes energiecoöperaties op te richten.

In mei bleek dat er twee afvallers waren.

Onno van Bekkum was als coöperatiedeskundige betrokken bij dit project.

Hij organiseerde dat de Bommelerwaard mocht meelopen.

Met dank aan Han Horstink en Gerwin Verschuur van [Coöperatie Thermobello](#).

Zij organiseerden een geslaagd project.

Onno ging aan de slag en schreef [de statuten van Bommelerwaard](#).

Samen met de notaris, kantoor [Ton & Van den Broecke](#) in Culemborg.

Henk-Jan de Boer en Peter van den Broecke hebben ons uitstekend geholpen!

Zo werd het een feestelijk gebeuren, waarvan akte.

De statuten zijn overigens tamelijk uitgebreid; een korte brochure volgt.

Artikel 2. Doel en Activiteiten.

2.1 **Doelstelling.** De Coöperatie heeft als doel om vanuit burgerlijke zelfopdracht, samenbelang en integriteit verbonden aan universele, coöperatieve waarden, in verbinding met een regionaal en (inter)nationaal coöperatief ecosysteem, een lerende bestuurlijke, operationele en financiële omgeving te creëren voor de interne en onderlinge **levering van een diversiteit aan toegankelijk geprijsde producten en diensten ('waar')** en voor de **publiek-burgerlijk-private samensturing op gebiedsniveau**, op een gestructureerd en evenwichtig speelveld, waar geld een middel is en overheid en marktpartijen dienend zijn aan het gebied, ter gezamenlijke realisatie van een humane, veerkrachtige, welvarende en **circulaire gebiedseconomie en een rechtvaardige, inclusieve, energieke samenleving**, democratisch verankerd in het eigendom en de zeggenschap van de bewoners en de gebruikers van het gebied: de Bommelerwaard en haar kernen zo snel mogelijk **energie neutraal**, zelfvoorzienend in basisbehoeften, financieel onafhankelijk, sociaal verbonden, afvalloos, natuurinclusief, waterveilig en levensloopbestendig!

Informatienota voor de raad

Onderwerp : Zonnepanelen op dak gemeentekantoor en gemeentewerf
Datum collegebesluit : 28 juni 2016
Portefeuillehouder : S.H. Buwalda vakwethouder
Nummer postregistratie : 187291
Inlichtingen bij : John Nefkens/Harrie vd Sterre

Energiecoöperatie in oprichting

Voor het project Gemeentewerf is eind maart 2016 eveneens SDE-subsidie aangevraagd en inmiddels toegekend. De oprichting van een energiecoöperatie voor burgerprojecten in de gemeente Zaltbommel zit echter in een stroomversnelling. Verwacht wordt dat de leden binnen afzienbare tijd een kleinschalig startproject nodig hebben om te beginnen met hun verduurzamingsacties. Het dak van de gemeentewerf in Gameren is daar met minimaal 158 zonnepanelen geschikt voor. Toepassing

6 July 2016
Wednesday

16:00

17:00

18:30
Wethouder Buwalda Zaltbommel
Hogeweg 11

Wethouder Buwalda
Zaltbommel
Hogeweg 11
Zaltbommel, Nederland

Wednesday, 6 Jul 18:30 to 17:30

M	T	W	T	F	S	S
27	28	29	30	1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31
1	2	3	4	5	6	7

“Jammer dat jullie er niet al eerder waren” (participatie Windpark Zaltbommel)

“Maar Onno, als het je hier lukt, lukt het je overal”

COOP CHAMPIONS
COÖPERATIE-ONTWIKKELING

Coöperatie BOMMELERWAAR

De Coöperatieve Samenleving

DE TRANSITIE NAAR COÖPERATIEVE GEBIEDSWAARDE

25 november 2016, Amersfoort
Onno van Bekkum

DUURZAAM DOOR
FESTIVAL

© OvS & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Jst&H & Doordelingskonek PT Energie • 3 jun 2019

17

Einde Intro

© OvS & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Jst&H & Doordelingskonek PT Energie • 3 jun 2019

18

Verhaallijn

1. We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem (“A”) is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord
2. De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept teveel weerstand op (“Het gebied is de klos”): Systeem A-
3. Kunnen we het ánders doen? Participatief zoals de Koning wilde en “O jee, de Omgevingswet komt eraan!”. Gaat (het met) A+ lukken?
4. Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: “Systeem B”? > “Het Rijnlands Gebiedsmodel” van De Coöperatieve Samenleving
5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaar (Windpark Hoenzadriel)
6. Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als ‘change agent’
(maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!)

© OvS & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Jst&H & Doordelingskonek PT Energie • 3 jun 2019

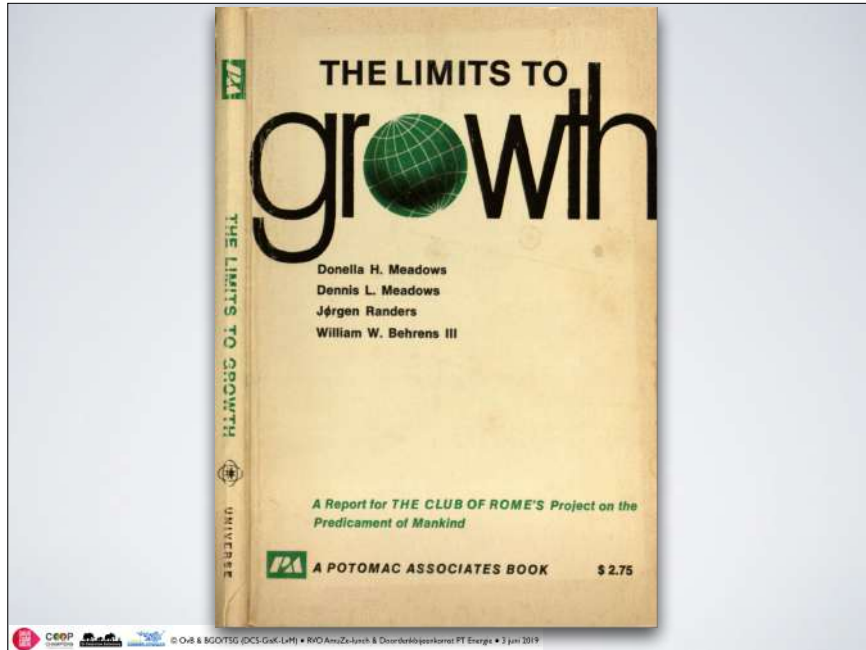
19

Verhaallijn

1. We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem (“A”) is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord
2. De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept teveel weerstand op (“Het gebied is de klos”): Systeem A-
3. Kunnen we het anders doen? Participatief zoals de Koning wilde en “O jee, de Omgevingswet komt eraan!”. Gaat (het met) A+ lukken?
4. Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: “Systeem B”? > “Het Rijnlands Gebiedsmodel” van De Coöperatieve Samenleving
5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaar (Windpark Hoenzadriel)
6. Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als ‘change agent’
(maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!)

© OvS & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Jst&H & Doordelingskonek PT Energie • 3 jun 2019

20

21

22

23

24

Subscribe SCIENTIFIC AMERICAN Cart Sign In | Stay Informed Q

THE SCIENCES MIND HEALTH TECH SUSTAINABILITY EDUCATION VIDEO PODCASTS BLOGS PUBLICATIONS

REUTERS SUSTAINABILITY

Only 60 Years of Farming Left If Soil Degradation Continues

Generating three centimeters of top soil takes 1,000 years, and if current rates of degradation continue all of the world's top soil could be gone within 60 years, a senior UN official said

Food and Agriculture Organization of the United Nations

4 December 2015, Rome - The world's soils are rapidly deteriorating due to soil erosion, nutrient depletion, loss of soil organic carbon, soil sealing and other threats, but this trend can be reversed provided countries take the lead in promoting sustainable management practices and the use of appropriate technologies, according to a new UN report released today.

The Status of the World's Soil Resources produced by FAO's Intergovernmental Technical Panel on Soils brings together the work of some 200 soil scientists from 60 countries. Its publication coincides with World Soil Day which is celebrated on 4 December and also the end of the UN International Year of Soils 2015 an initiative which has served to raise global awareness on what has been described as "humanity's silent ally".

CEEP © O&B & BG/DTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-jurist & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

25

de Volkskrant

Columns & Opinie Video Wetenschap Mensen De Gids Cultuur &

195 landen sluiten historisch klimaatakkoord in Parijs

'Opwarming beperken tot ruim onder 2 graden in 2100, met streven 1,5 graad'

Aan het einde van het warmste jaar ooit gemeten is zaterdagavond een historisch klimaatakkoord gesloten in Parijs. Voor het eerst in de geschiedenis hebben 195 landen zich gecommitteerd aan het gezamenlijk reduceren van hun CO2-uitstoot. Het resultaat leverde de alom geprezen COP21-voorzitter Laurent Fabius een staande ovatie op.

Pieter Hotse Smit en Ben van Raaij 12 december 2015, 18:16

CEEP © O&B & BG/DTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-jurist & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

26

Z 13° 1 file 455,08

Home Business Beurs Koersen Tech Cryptocurrency ZLife Opinie TV Nieuwsbrief

Binnenland

Nederlander leeft 13 maanden korter door vieze lucht, Milieudefensie stapt naar rechter

23 augustus 2017 08:00

Over een drukke straat naar je werk fietsen of dicht bij een snelweg wonen, dat kun je beter niet doen. Want ook in Nederland laat de luchtkwaliteit te wensen over. Milieudefensie eiste vandaag bij de rechtbank dat de overheid er meer tegen doet.

CEEP © O&B & BG/DTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-jurist & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

27

NOS Nieuws Sport Uitzendingen

Zwaarste aardbeving in Groningen sinds 2012

08-01-2018, 15:22 AANGEPAST 10-01-2018, 16:16 BINNENLAND

CEEP © O&B & BG/DTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-jurist & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

28

Rijksoverheid

> Nieuws >

Kabinet: einde aan gaswinning in Groningen

Nieuwsbericht | 29-03-2018 | 13:52

De gaswinning uit het Groningenveld wordt volledig beëindigd. Alleen door het wegnemen van de oorzaak van het aardbevingsrisico kunnen de veiligheid en de veiligheidsbeleving in Groningen op afzienbare termijn worden gegarandeerd. Het kabinet neemt daarom maatregelen om de gaswinning zo snel mogelijk geheel af te bouwen.

CEEP | © OvS & BGOITSG (OCIS-G&K-LM) • RVO AmuZ&Justi & Doordelingskabinet PT Energie • 3 jun 2019

29

Menu nrc.nl abonneer

KNMI: warmste zomer in driehonderd jaar

De voorheen warmste zomers waren 1826 en 2003, schrijft het weerinstituut.

Rik Wassens 31 augustus 2018 Leestijd 1 minuut

CEEP | © OvS & BGOITSG (OCIS-G&K-LM) • RVO AmuZ&Justi & Doordelingskabinet PT Energie • 3 jun 2019

30

BBC Sign in News Sport Weather Shop Earth Travel M

NEWS

Home Video World UK Business Tech Science Stories Entertainment & Arts

Science & Environment

Final call to save the world from 'climate catastrophe'

By Matt McGrath
Environment correspondent, Incheon, South Korea

8 October 2018

Their dramatic report on keeping that rise under 1.5 degrees C says the world is now completely off track, heading instead towards 3C.

Keeping to the preferred target of 1.5C above pre-industrial levels will mean "rapid, far-reaching and unprecedented changes in all aspects of society".

CEEP | © OvS & BGOITSG (OCIS-G&K-LM) • RVO AmuZ&Justi & Doordelingskabinet PT Energie • 3 jun 2019

31

de Volkskrant

Columns & Opinie Video Wetenschap Mensen De Gids Cultuur

NIEUWS CO₂-UITSTOOT

Staat moet meer doen tegen CO₂-uitstoot: Urgenda wint ook hoger beroep

De staat doet te weinig tegen klimaatverandering en de kortetermijnplannen zijn onvoldoende om de achterstand in te halen. Daarmee verzaakt de overheid haar zorgplicht voor de Nederlandse burgers, oordeelde het Haagse gerechtshof dinsdag. Het hof beveelt de regering maatregelen te treffen die ervoor zorgen dat eind 2020 de CO₂-uitstoot met 25 procent is gedaald.

Pieter Hotse Smit 9 oktober 2018, 18:20

CEEP | © OvS & BGOITSG (OCIS-G&K-LM) • RVO AmuZ&Justi & Doordelingskabinet PT Energie • 3 jun 2019

32

dieVerdieping
Trouw

HOME RELIGIE EN FILOSOFIE GROEN DEMOCRATIE SAMENLEVING CULTUUR OPINIE

Gaskraan kan misschien wel vijf jaar eerder dicht

DEMOCRATIE
Jelle Brandsma en Bart Zuidervaart – 22:59, 3 december 2018

CEEP © Ov&B & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingsinst PT Energie • 3 jun 2019

33

Hart van Nederland NIEUWS WAT VINDT NEDERLAND? GEMIST TIP DE R

'Miljoen huizen dreigen te verzakken door droge zomer'

23 FEB 2019, 08:46 / UPDATE: 23 FEB 2019, 09:43

CEEP © Ov&B & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingsinst PT Energie • 3 jun 2019

34

NOS Nieuws Sport Uitzendingen

Krimpende biodiversiteit bedreigt menselijk leven, waarschuwt onderzoek

2019 MA 6 MEI, 12:16 AANGEPAST MA 6 MEI, 12:47 BUTTENHANG

Planten- en diersoorten op aarde nemen in zo'n rap tempo af, dat ook het menselijk leven wordt bedreigd. Dat komt naar voren uit een groot wetenschappelijk onderzoek naar de biodiversiteit op aarde van Ipbes, een aan de Verenigde Naties gelieerde organisatie.

Een miljoen van de naar schatting acht miljoen soorten worden de komende decennia met uitsterven bedreigd. De wetenschappers van Ipbes bekeken voor hun onderzoek meer dan 15.000 studies. Hun eindrapport verschijnt vandaag in Frankrijk. Daaruit blijkt dat soorten nu tientallen tot honderden keren sneller uitsterven dan gemiddeld de afgelopen tien miljoen jaar.

CEEP © Ov&B & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingsinst PT Energie • 3 jun 2019

35

Einde I. Reusachtige opgave

CEEP © Ov&B & BGO/TS (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingsinst PT Energie • 3 jun 2019

36

Verhaallijn

1. We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem ("A") is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord
2. De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept (te)veel weerstand op ("Het gebied is de klos"): **Systeem A-**
3. Kunnen we het anders doen? Participatief zoals de Koning wilde en "O jee, de Omgevingswet komt eraan!". Gaat (het met) A+ lukken?
4. Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: "Systeem B"? > "Het Rijnlands Gebiedsmodel" van De Coöperatieve Samenleving
5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaard (Windpark Hoenzadriel)
6. Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als 'change agent'
(maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!)

Terrorismebestrijder waarschuwt voor radicale Don Quichots

NCTV: Windmolenhaters radicaliseren, boeren gesaboteerd

Door ILAN SLUIS
10 sep. 2018 in BINNENLAND

AMSTERDAM - Actievoerders tegen windmolens radicaliseren steeds meer. Die zorg uit de NCTV in de laatste analyse over terroristische dreigingen in Nederland. Bestuurders, bedrijven en boeren hebben steeds vaker te maken met bedreigingen, intimidatie en vernieling.

8.880 windmolens nodig in Gelderland: 'Ik lig er wakker van'

ARNHEM - Het energieneutraal maken van Gelderland in 2050 wordt een enorme opgave. Uit berekeningen van het Gelders Energieakkoord blijkt dat daarvoor duizenden windmolens of tientallen miljoenen zonnepanelen nodig zijn.

Rob Berends [20-03-18, 05:55](#) Laatste update: 07:48 Bron: De Gelderlander

In een recordtijd van nog geen vier jaar hebben burgers uit Nijmegen en omgeving Windpark Nijmegen-Betuwe gerealiseerd. Het windpark, met vier windmolens, levert sinds eind 2016 duurzame energie voor ruim 7.000 huishoudens per jaar. Windpark Nijmegen-Betuwe ligt op Nijmeegs grondgebied, langs de snelweg A15.

BURGERINITIATIEF

Windpark Nijmegen-Betuwe is vrijwel volledig in handen van burgers, verenigd in coöperatie WindpowerNijmegen. Na een succesvolle wervingscampagne in 2015 hebben 1.013 coöperatielieden samen 2 miljoen euro bij elkaar gebracht om het park te realiseren. Ook PPM Oost, de investeringsmaatschappij van provincie Gelderland heeft financieel bijgedragen. Voor hun investering ontvangen de deelnemers een goed rendement en leveren ze een belangrijke bijdrage aan de verduurzaming van de regio.

BN DeStem Regio Algemeen Sport Video Koken & Eten

Berg op Zoom Breda Etten-Leur Moerdijk Oosterhout Roosendaal Brabant Zeeland Thole

▲ Koning Willem-Alexander krijgt een warm welkom van lokale bestuurders Gerard Raaijmakers (Breda), Diederik Bink en commissaris van de Koning Henk Pijbes. © PZC

Willem-Alexander in Zeeland voor opening windpark Krammer

BRUNISSE - Koning Willem-Alexander is in Zeeland. Tegen 13 uur arriveerde hij bij de Krammersluizen, waar hij windpark Krammer opent.

Martijn de Koning 15-06-16, 13:43 Bron: PZC

CEEP © Ov&B & BGOTSG (OC3-G&K-L&H) • RVO Amz&Z&J&H & Doordel&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

41

Windpark Krammer: het grootste coöperatieve burgerinitiatief van Nederland Krammersluizen, Zeeland

Windpark Krammer is een initiatief van de twee burgerwindcoöperaties Deltawind en Zeeuwind. Samen realiseren zij het grootste burgerinitiatief van Nederland: 34 windturbines met een gezamenlijk vermogen van 102 MW op de Krammersluizen, op de grens van de Zeeuwse eilanden en het Zuid-Hollandse Goeree-Overflakkee. Eind 2016 is de bouw gestart, eind 2017 leveren de eerste turbines stroom en in 2019 is het park gereed.

De coöperaties zijn al meer dan 25 jaar actief. Samen hebben ze 39 windturbines en 53 MW gerealiseerd in Zeeland en op Goeree-Overflakkee. Voor de komende jaren is verdere uitbreiding gepland. De meer dan 4000 leden – allen eilandbewoners – zijn de eigenaars en financiers van deze windparken. Wind van en voor de regio.

Windpark Krammer is om meer redenen uniek:

- De stroom wordt geleverd aan vier grote multinationals zonder tussenkomst van een energieleverancier: *consumer-to-business*.

CEEP © Ov&B & BGOTSG (OC3-G&K-L&H) • RVO Amz&Z&J&H & Doordel&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

42

www.bommelerwaardgids.nl

Home | Nieuws | Uitagenda | Streekinfo | Gids | Kaart

Windmolens langs de A2 kansrijk

Deel deze pagina Datum

Like 0 Tweet Share 19 december 2013

Het gebied tussen het spoor en de A2 vanaf Zaltbommel tot aan de afslag Hedel biedt ruimte aan 6 tot 8 windmolens. Dit blijkt uit een onderzoek dat de gemeenten Maasdriel en Zaltbommel hebben laten uitvoeren. Of de windmolens ook wenselijk zijn, is onderwerp van nader onderzoek komende half jaar. Nederland wil in 2020 14% duurzame energie produceren, windenergie speelt hierbij een belangrijke rol.

CEEP © Ov&B & BGOTSG (OC3-G&K-L&H) • RVO Amz&Z&J&H & Doordel&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

43

www.bommelerwaardgids.nl

Home | Nieuws | Uitagenda | Streekinfo | Gids | Kaart

Uitstel behandeling windmolens in gemeenteraad

Deel deze pagina Datum

Like 0 Tweet Share 29 september 2016

De behandeling van het onderwerp 'Windmolens' in de gemeenteraad wordt uitgesteld. Dat heeft het college van B&W van de gemeente Zaltbommel dinsdag in haar collegevergadering besloten. In het voorstel wat er nu ligt moet het onderdeel participatie binnen het project nog verder worden uitgewerkt. Hierover overlegt de gemeente de komende tijd met de Vereniging Windpark Bommelerwaard-A2, de initiatiefnemers van het project.

CEEP © Ov&B & BGOTSG (OC3-G&K-L&H) • RVO Amz&Z&J&H & Doordel&J&S&K&N&E PT Energie • 3 jun 2019

44

gemeente
Zaltbommel

[Adviesnota voor de raad](#)

Onderwerp : Behandeling 2e geactualiseerde principeverzoek Vereniging Windpark Bommelerwaard-A2

Datum collegebesluit : 6 december 2016

Datum raadsvergadering : 26 januari 2017

Portefeuillehouder : S.H. Buwalda

Inlichtingen bij : Roel Weijdemans

Voorstel
 1. Een besluit te nemen over het 2e geactualiseerde principeverzoek van de vereniging Windpark Bommelerwaard-A2;
 Indien u instemt met het principeverzoek:
 1.1. In te stemmen met de intentieovereenkomst en bijbehorend plan van aanpak
 1.2. In te stemmen met het overdragen van de bevoegdheden van de provincie aan de gemeente en daarbij het van toepassing verklaren van de gemeentelijke coördinatie-regeling.
 1.3. Kennis te nemen van de door de vereniging voorgestelde planning.
 2. Kennis te nemen van de beantwoording van de motie " Duurzaamheid, windturbines Munnikenland en De Wildeman".

CEEP • © Ov&B & BGOTSG (DCS-G&K-L&H) • RVO Amz&Z-juch & Doordere&ijsskanet PT Energie • 3 jun 2019

45

Coöperatie
BOMMELERWAAR

gemeente
Zaltbommel

Insprektekst Gemeenteraad Zaltbommel, 12 januari 2017

Voorzitter, geachte Raad,

Wij ...
 Dank u dat wij vanavond hier het woord mogen voeren over het beoogde windpark langs de A2.
 Mijn naam is Dino van Belkum en ik woon sinds 1999 in Ammerzoden.
 Ik figuur me persoonlijk voor de ...

Resumerend: wij raden u, mocht u vóór het windpark besluiten, dit te doen onder voorwaarde(n) dat:

- Coöperatie Bommelerwaard als exclusieve samenwerkingspartner van de Windvereniging,
- Met een gelijkwaardige positie (50-50%),
- Mede handelend vanuit het belang van direct omwonenden,
- Echt coöperatieve en brede burgerparticipatie organiseert,
- Primair verbonden aan de energiebehoefte van gebiedsbewoners (i.p.v. een investeringsbelang),
- Gericht op energie-zelfvoorziening en passend binnen een geïntegreerd gebiedsenergiesysteem.

De Coöperatieve Samenleving, Gebiedscoöperatie Rivierland, haar Energie Diensten Bchf Rivierland, Betauwind, Coöperatie HOOM, Rescoop Federland en HierOpgewekt. Deze verbindingen stellen ons in staat enorm te versnellen. Zo liepen we gisteren met HOOM in Ammerzoden om wijgericht koopwoningen te verduurzamen. Een pilot voor auto's, in samenwerking met MyWheats, ligt klaar om te starten. Een variant met dubbelzijdig opzittende elektrische auto's is, via private lease, in voorbereiding. Burgers en ondernemers kunnen dit voorjaar intekenen op collectieve zonnepanelen. Dank u, in dit kader, voor de Gemeenteraad in Gamaront! En binnenkort kan iedereen in de Bommelerwaard 'Bommelerwaard-Stroom' kopen. Deze initiatieven en vele andere kwamen ter sprake tijdens de Gebiedsconferentie Bommelerwaard. Enkel van u waren op 15 december op Sint Loevestein onder de bijna 100 aanwezigen. En in november plukten en persten we 1000 stikken Bommelerwaard-Appelap. Kortom, we zijn begonnen, hebben ons gisteren een kleine 80 leden en gaan nu snel groeien.

CEEP • © Ov&B & BGOTSG (DCS-G&K-L&H) • RVO Amz&Z-juch & Doordere&ijsskanet PT Energie • 3 jun 2019

46

Coöperatie
BOMMELERWAAR

gemeente
Zaltbommel

24 januari 2017

Aan De Gemeenteraad van Zaltbommel
 Verzonden per e-mail aan de giffier

Resumerend: mocht u vóór het windpark besluiten, doet u dit wat ons betreft dan onder eerder genoemde en hieronder licht bijgestelde voorwaarden voor goede burgerparticipatie:

- Coöperatie Bommelerwaard wordt exclusief samenwerkingspartner van de Windvereniging;
- In het vervolg van het project wordt te allen tijde het belang van omwonenden gerespecteerd en meegewogen, in redelijkheid en billijkheid en overeenkomstig de doelstelling en waarden van Bommelerwaard voor een humane, circulaire economie en inclusieve samenleving;
- Bommelerwaard organiseert **echte coöperatieve en brede burgerparticipatie** met ledenfinanciering voor gebiedseigendom, serieuze ledezzeggenschap én vooral: afname van stroom voor gebieds-energiezelfvoorziening en ter ontwikkeling van een geïntegreerd gebieds-energiesysteem;
- De coöperatie krijgt om deze redenen **een gelijkwaardige positie (50-50%)** binnen het gehele project;
- Ter beheersing van de financiële risico's staat de Gemeente borg voor mogelijke kosten samenhangend met de eventuele strijdigheid van uw besluit met de wet- en regelgeving.

... meegaan met het oordeel van de Gemeente kan dat dus alleen voorwaardelijk zijn. Tijdens de raadsvergadering werd de mogelijkheid geproefd van Gemeentelijke participatie. Vanuit ons denken over een 'nieuwe, evenwichtig speelveld' herwaken wij uw samenwerking. Het loft het probleem op van het financiële risico als de Gemeente die deel van ons zou overnemen. Dat wil zeggen: voor zover uw besluit later mogelijk strijdig zou blijken met de wet- en regelgeving.

CEEP • © Ov&B & BGOTSG (DCS-G&K-L&H) • RVO Amz&Z-juch & Doordere&ijsskanet PT Energie • 3 jun 2019

47

Windmolens langs A2 bij Zaltbommel komen er

do 12 jan 2017, 23:45 • 244 keer gelezen

ZALTBOMMEL • Het maakt niet meer uit wat de gemeenteraad van Zaltbommel er van vindt; de windmolens langs de A2 komen er in ieder geval. Dat liet gedeputeerde Jan Jacob van Dijk van de provincie donderdagavond heel duidelijk weten.

Het college van burgemeester en wethouders lijkt verdeeld over het vraagstuk. Zij hebben geen standpunt ingenomen, maar willen dat de gemeenteraad een beslissing neemt over het principebesluit om door te gaan met de plannemaking rondom de grote windturbines langs de A2. De gemeenteraad neemt op 26 januari het definitieve besluit. Als het een 'nee' wordt, dan neemt de provincie het over. Gedeputeerde Van Dijk riep de raadsleden op het plan niet af te wijzen. "Houd het heft in eigen hand en neem uw verantwoordelijkheid", zei hij.

CEEP • © Ov&B & BGOTSG (DCS-G&K-L&H) • RVO Amz&Z-juch & Doordere&ijsskanet PT Energie • 3 jun 2019

48

Besluitenlijst raad 26 januari 2017

13

Behandelt principeverzoek
Vereniging Windpark
Bommelerwaard A-2

Voorstel wordt verworpen.
met 8 stemmen voor(CDA1), Christen
Unie, D66, GL, PvdA)en 12 stemmen
tegen (ZVV, SGP, FvdS, VVD).

Provinciale Staten stemmen in met plan voor drie windmolens bij Zaltbommel

ARNHEM - Provinciale Staten heeft woensdagochtend ingestemd met het plan voor drie windmolens bij Zaltbommel. Alleen PVV en Groep Poortinga stemden tegen.

Annemiek Steenbekkers 04-07-18, 10:48 Bron: BD

Einde 2. Hoe we het deden/doen

Verhaallijn

1. We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem ("A") is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord
2. De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept teveel weerstand op ("Het gebied is de klos"): Systeem A-
3. Kunnen we het anders doen? Participatief zoals de Koning wilde en "O jee, de Omgevingswet komt eraan!". Gaat (het met) A+ lukken?
4. Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: "Systeem B"? > "Het Rijnlands Gebiedsmodel" van De Coöperatieve Samenleving
5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaard (Windpark Hoenzadriel)
6. Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als 'change agent'
(maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!)

“Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat **de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving**. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.” (Troonrede, 17 september 2013)

Gelders Energie Akkoord: in 2050 is Gelderland klimaatneutraal

Gepubliceerd op 18-03-2015 om 05:29

18 maart 2015 – Ongeveer honderd Gelderse partijen ondertekenden het Gelders Energie Akkoord. De ambities: in 2020 wekken 100.000 woningen in Gelderland hun eigen energie op en hebben huurwoningen gemiddeld energielabel B. In 2050 is de provincie Gelderland klimaatneutraal.

Omgevingswet aangenomen en overig nieuws

Context

► Nieuwsoverzicht

22 maart 2016

De Eerste Kamer heeft vandaag het voorstel

► Omgevingswet (33.962)

na stemming bij zitten en opstaan aangenomen. GroenLinks en PvdD stemden tegen.

Ondertekening Green Deal participatie van de omgeving bij duurzame energie projecten

Nieuws | 22 maart 2018

Donderdag 22 maart 2018 ondertekenden 27 partijen de Green Deal Participatie van de omgeving bij duurzame energieprojecten. De Natuur en Milieufederaties en Natuur en Milieu namen hiertoe Initiatief, omdat zij van mening zijn dat de kans van slagen van projecten voor windenergie, grootschalige zon of andere vormen van duurzame energie vergoot wordt, als 'aan de voorkant' de omgeving goed betrokken wordt. Het gaat er daarbij om, om inwoners van een gebied, en andere belanghebbenden te betrekken bij de plannen; op het juiste moment en op de juiste manier. Het is daarbij belangrijk om op lokaal niveau te bespreken voor welke uitdagingen waar we staan op gebied van energie en duurzaamheid. Ook de lusten- en lastenverdeling (wie profiteert van de opbrengsten?), definitieve lokatiekeuze en de uiteindelijke inrichting van een gebied zijn onderwerp van gesprek.

hier opgewekt MENU

Ambitie klimaatakkoord: 50% nieuwe hernieuwbare productie op land in eigendom van de lokale omgeving

Toekomst en innovatie

11 juli 2018
Home / Nieuws

CEEP © OvB & BGOTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

57

hier

Inbreng t.b.v. het rondetafelgesprek over de sectorbrede aspecten van het Klimaatakkoord

Voor de [vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat van de Tweede Kamer](#) van 27 maart 2019.
Blok: Draakvlak en Ruimtelijke ordening

Draagvlak en Participatie

Naast een eerlijke verdeling van de lusten en lasten van de energietransitie tussen bedrijven en burgers (en burgers onderling), is vooral [participatie van bewoners van essentieel belang](#) voor het draagvlak van de energietransitie en daarmee voor het slagen van deze transitie en het behalen van de doelstellingen van het Klimaatakkoord en Parijs.

HIER voert daarnaast het secretariaat van [Participatiecoalitie](#), een samenwerking tussen de Natuur en Milieufederaties, Buurkracht, Energie Samen en LSA bewoners, met als doel participatie van burgers in de wijkaanpak en de RES te bevorderen.

CEEP © OvB & BGOTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

58

Einde 3. Het anders doen?

CEEP © OvB & BGOTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

59

Verhaallijn

- 1. We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem ("A") is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord**
- 2. De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept teveel weerstand op ("Het gebied is de klos"): Systeem A-**
- 3. Kunnen we het anders doen? Participatief zoals de Koning wilde en "O jee, de Omgevingswet komt eraan!". Gaat (het met) A+ lukken?**
- 4. Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: "Systeem B"?**
> **"Het Rijnlands Gebiedsmodel" van De Coöperatieve Samenleving:**
Coöperatief-inclusief op een nieuw speelveld, gebouwd op het EU Regio Beleid en de Omgevingswet met als instrumentarium o.a. de Rijnlandse Gebiedscoöperatie, het Rijnlands Gebiedsarrangement, Het Gebied is de K(l)as en Local-for-local Stroom (NB: "Coöperatieve winkel van uitgevonden wielen").
- 5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaard (Windpark Hoenzadriel)**
- 6. Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als 'change agent'**
(*maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!*)

CEEP © OvB & BGOTSG (DCS-G&K-LM) • RVO Amz&Z-inst & Doordelingskamer PT Energie • 3 jun 2019

60

De Coöperatieve Samenleving

Coöperatieve gebiedsontwikkeling op een nieuw speelveld

© DCS/TSG
CC BY NC

61

22 november 2016: Ketenoverleg Circulaire Gebiedswaarde

"Ontketenen & herbinden; leren, ontwikkelen, borgen"

De Coöperatieve Samenleving

DUURZAAM DOOR FESTIVAL

"De Nieuwe Hollandse Waardelinie"

Partners: **Aan de slag met de Omgevingswet**
Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Van harte welkom op Geofort Herwijnen
12:30-17:30 uur
Bevestig je komst: info@decooperativesamenleving.nl

Nieuwe Steeg 74, Herwijnen
Coördinaten: 51°51'59.51"N, 5°07'33.33"E

De Coöperatieve Samenleving

Overheid Markt partijen
Burgerij

Wij zijn het er over eens; we willen een circulaire, humane economie en samenleving. Toch? We maken een transitie door. Van aandeelhouderswaarde naar iets anders. Tijdens deze werkconferentie ontvouwt De Coöperatieve Samenleving een ander perspectief. Gebiedswaarde. Verankerd in de mens (de burger) - coöperatie. Met overheid en marktpartijen in een gezamenlijke rol. Experimenteel verbonden aan de Omgevingswet. Vanuit goed burgerschap zetten we het nieuwe systeem aan. Onomkeerbaar. Samen tellen we de "Citizens' Deal". De humane waarden van de stad en het gebied. Wil je erbij zijn? Meedoen?

62

Gebiedsconferentie Bommelerwaard

De Bommelerwaard, ons mooie rivierengebied, staat voor grote uitdagingen. Hoe zorgen we voor een gezonde en bloeiende woon-, werk- en leefomgeving? Alle verbeteringen op individueel niveau zijn welkom. Kunnen we tegelijkertijd niet ook het systeem op gebiedsniveau aanpakken?

Kunnen we ons als gebiedsbewoners, ondernemers, bedrijven en overheid verbinden aan één **gezamenlijke duurzaamheidsagenda**: energie- en klimaatneutraal, waterveilig, natuurinclusief, sociaal verbonden? Tijdens de Conferentie onderzoeken we de mogelijkheden voor het gebiedsenergiesysteem. We kunnen op diverse fronten snel beginnen: besparen, investeren in lokale opwek voor zelflevering, warmte, een eigen handelsplatform en smart grid, bufferen, balanceren, e-deelauto's... Samen aan de slag, al in de geest van de Omgevingswet. De Bommelerwaard als lerende oparmitomgeving voor circulaire en inclusieve gebiedseconomie. Werken aan systeemtransitie door te doen. Ben je erbij?

100 deelnemers; 30 sprekers

Van harte welkom op Slot Loevestein
15 december 2016
12:30-17:30 uur

Coöperatie BOMMELERWAARD
Burgers uit: MAASDRIEL gemeente Zaltbommel
En voorts met steun van: Regio Rivierland provincie Gelderland

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Overlegorgaan Infrastructuur en Milieu
Aan de slag met de Omgevingswet
Gebiedscoöperatie Riviererland
De Coöperatieve Samenleving

Info & aanmelden:
www.bommelerwaard.nl

63

Gebiedswaarde Werkconferentie #3

Ons Gebied, Onze Waarden; Ons Gebiedsarrangement

KOM OOK: DO 2 MAART

Gebiedswaarde Werkconferentie #2
Gebiedsconferentie Bommelerwaard

Gebiedswaarde Werkconferentie #1
22 november 2016
Ketenoverleg Circulaire Gebiedswaarde

"De Nieuwe Hollandse Waardelinie"

Ons Gebied, Onze Waarden; Ons Gebiedsarrangement
Een systematische aanpak voor een humane, circulaire economie en inclusieve samenleving: de lancering van vijf gebiedsarrangementen.

Het evenwicht in de wereld is verstoord: financieel, ecologisch en menselijk. De waarde van geld beweegt met een kolkende, eigen dynamiek, weg van het belang van de samenleving. Dat wringt. We willen het anders. We staan voor reusachtige transitie-opgaven. Overal in het land barst nu het burgerinitiatief. Honderden coöperaties op gebied van energie, zorg, voedsel en leefbaarheid 'knagen' aan het systeem. Hoe komen we vanuit ons dorp / onze wijk, onze stad of regio - ons gebied - zbf in de regio?

De Coöperatieve Samenleving tilt de participatiesamenleving naar een hoger niveau. We ontwikkelen een systematiek die maatschappelijke en economische waarden borgt op een nieuw speelveld, in het gebied. Coöperatief georganiseerde bewoners, bedrijven en overheid werken er samen vanuit een nieuw evenwicht. Met een integrale benadering van gebiedswaarden. Aansluitend bij de bedoelingen van de Omgevingswet. Vanuit deze systematiek lanceert deze werkconferentie -andring lerend verbonden gebiedsarrangementen' in vijf experimentengebieden. Binnen deze arrangementen maken we circulaire gebiedsontwikkeling onderwijskundig leerbaar. Door dit open doe-leerproces te certificeren, voororzaak je voorspelbare waardeontwikkeling, die daarmee financieelbaar en herverzekerbaar is. Daarmee hebben we de stufel tot een nieuw, gebiedsgericht waardensysteem: een gebiedsbancaal stelsel. Dan kan het geld weer veilig en in vertrouwde landen in de reële economie. Met in de regio's de gastvrijheid van het gebied. Op deze manier gaan we de transitie samen vliegens geven. Kom & doe mee!

Donderdag 2 maart 2017; 12:30-15:30 uur
Piet Heinkade 179, Amsterdam
Gratis aanmelding: info@decooperativesamenleving.nl

64

”

**Overlegorgaan
Infrastructuur en Milieu**

p/a: Tweede Kamer der Staten-Generaal
Ter attentie van de informateur, mw. drs. E. I. Schippers
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Secretariaat OIM
Plesmanweg 1-6
Den Haag
Postbus 20901
2500 EX Den Haag
www.overlegoim.nl

Contactpersoon
F. Coumou
Minsker OIM

Datum: 11 mei 2017

Geachte informateur,

Een nieuw kabinet heeft visie, kijkt
Via deze brief wil ik u informeren over de

Opgaven horizontaal benaderen op gebiedsniveau

- Zorg voor een gecoördineerde leer-, uitwisselings- en disseminatiestrategie. Vanuit de Transitiegroep Verduurzaming Landelijke Gebied worden vier 'Pareltjes' aangeboden als interessante (stimu)leercasussen: **Coöperatie Bommelerwaard**, De Coöperatieve Betuwse Fruitmotor, Landgoed Roggebotstaete en De Zwolse Stadslanderijen.

Alleen als we een echt nieuw speelveld creëren, kunnen we lokale kennis en creativiteit benutten, beloftevolle kansen pakken en de transities versnellen.

Leefomgeving: maatschappelijke organisaties, burgers, kennisinstellingen,

CEEP | OVB & BGOTSG (OC3-G&L-M) • RVO Amz&Jnst & Doerder&jskanet PT Energie • 3 jun 2019

65

Vertrouwen in de toekomst

Regerakkoord 2017 – 2021

VVD, CDA, D66 en ChristenUnie

10 oktober 2017

p.45 in zake Economische Structuurversterking:

Regiofondsen voor nieuw perspectief op economische versterking en leefbaarheid

- Met ingang van 2018 valt een jaarlijks bedrag ter grootte van 2% van de aardgasbaten ten deel aan een fonds voor de regio, hetgeen op dit moment neerkomt op 50 miljoen euro per jaar.
- Voor de versterking van de economie en leefbaarheid sluit het Rijk met de provinciale en gemeentelijke bestuurders een tripartiet bestuursakkoord voor een investeringsprogramma gericht op het versterken van de economische structuur van het gebied, waarbij een prominente rol voor Groningen op het gebied van energietransitie en duurzaamheid centraal staan.

CEEP | OVB & BGOTSG (OC3-G&L-M) • RVO Amz&Jnst & Doerder&jskanet PT Energie • 3 jun 2019

66

The State of Conflict

17 November 2017

CEEP | OVB & BGOTSG (OC3-G&L-M) • RVO Amz&Jnst & Doerder&jskanet PT Energie • 3 jun 2019

67

De Coöperatieve Samenleving

WATER POORT

Coöperatie BOMMELERWAAR

TWENTY ONE

GEMEENTE WIERDEN

AGEM
ACHTERHOEKSE ENERGIE

COOP CHAMPIONS
COÖPERATIE-ONTWIKKELING

TSG
TALENT, SECTOR & GEBIED

BGO

Het Rijnlands Gebiedsarrangement

RVO Opdracht JLE2017119
22 mei 2018

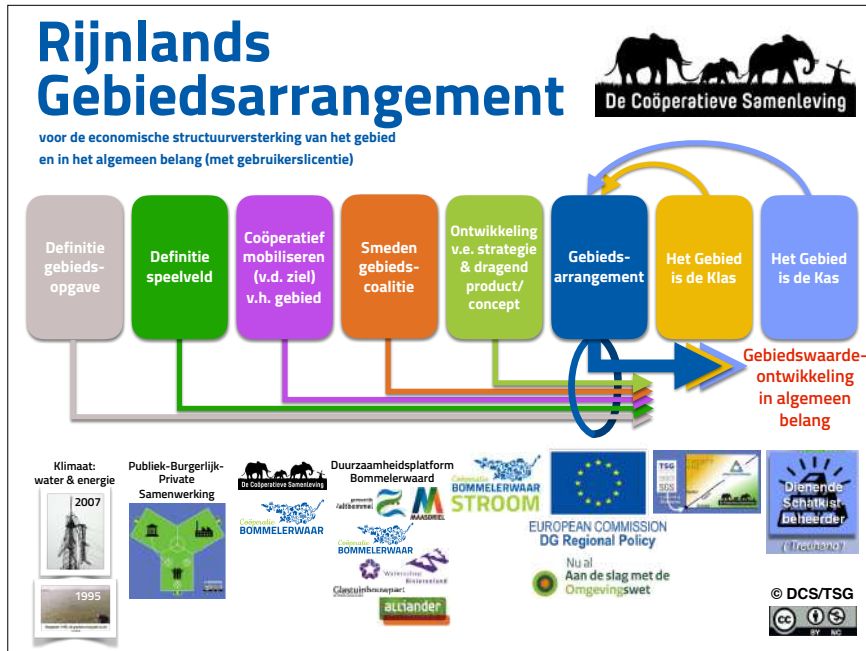
De Coöperatieve Samenleving
Eduard Ravenhorst, eduard.ravenhorst@decooperatievesamenleving.nl
Eef Spronck, eef.spronck@twentyone.network
Onno van Bekkum, onno.vanbekkum@decooperatievesamenleving.nl

Mogelijk gemaakt door:

DUURZAAM DOOR

CEEP | OVB & BGOTSG (OC3-G&L-M) • RVO Amz&Jnst & Doerder&jskanet PT Energie • 3 jun 2019

68

69

BETAALBARE LOKALE ENERGIE

dinsdag 31 juli 2018

Zonnepanelen voor iedereen, ook als je **geen geld** hebt

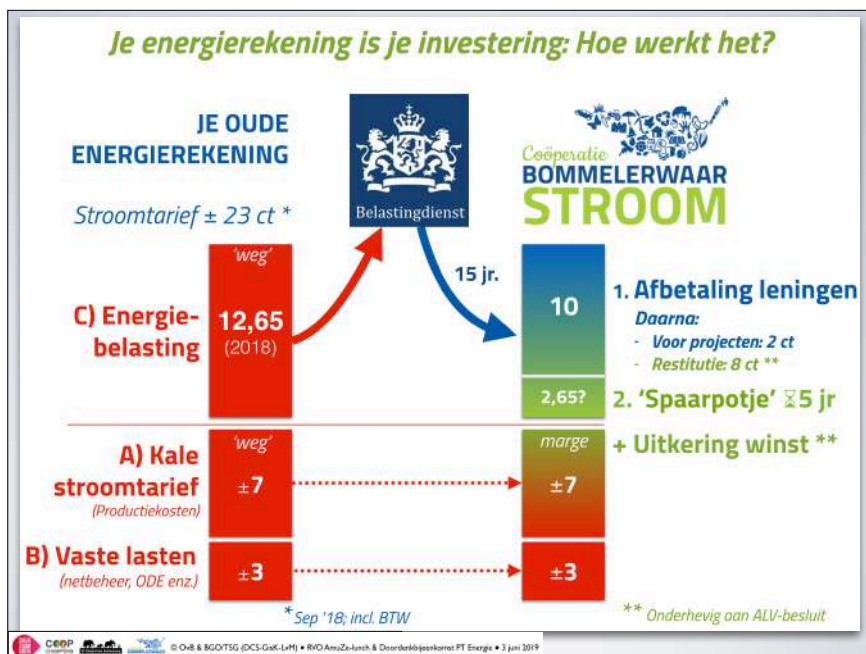
Stroom betrekken van Bommelerwaardse zonnepanelen, zonder dat je daar eerst geld in hoeft te steken. Dat kan met Bommelerwaar Stroom. „Er is eigenlijk geen reden om niet mee te doen.”

Brigt Groenewald
Gemeente Zaitbommel

De eerste 375 zonnepanelen van en voor de Bommelerwaard liggen er, op het dak van de Zaitbommelse gemeentewerf in Garenen. In als het aan de Coöperatie Bommelerwaar ligt, komen er elders in de streek nog veel meer bij. „We zijn al in gesprek met 20 huishoudens die willen dak-eigenschappen om te kijken of we daar ook zonnepanelen kunnen plaatsen”, legt bestuurder Antje van Ginneken uit. „Het mooie is, iedere inwoner van de Bommelerwaard kan een beetje eigenaar worden, zonder de portemonnee te hoeven trekken.” De Coöperatie Bommelerwaar draait op volle toeren. Missie: de streek duurzamer maken op economisch, ecologisch en sociaal vlak. Geen afval en geen afval, is kort samengevat het credo van Antje en de andere vrijwilligers die de coöperatie hebben opgezet. Eigen stroom in en voor de streek opwekken is een

CEEP
 © Ov& & BGOTSG (DCS-G&K-LH) • RVO AmuZ-zucht & Doordelingskern PT Energie • 3 jun 2019

70

71

Nationaal Energiecommissaris lovend over Bommelerwaar

ma 2 jul 2018, 13:15 • 247 keer gelezen

“Ik maak een hele diepe buiging voor wat jullie hier hebben ontwikkeld. Dit is uniek in Nederland. Overal waar ik kom, is iedereen op zoek naar de manier om de energietransitie op gang te krijgen. Maar jullie hebben het model gevonden.... Ik vind het waanzinnig wat jullie doen.”

CEEP
 © Ov& & BGOTSG (DCS-G&K-LH) • RVO AmuZ-zucht & Doordelingskern PT Energie • 3 jun 2019

72

10/10: Koninklijke handdruk voor Bommelerwaar!

11 oktober 2018

(Foto: Patrick van Ernst; op de rug: Bommelerwaar-bestuurder Onno van Bekkum)

▲ Lovende woorden van burgemeester Peter Rahwinkel van Zaltbommel voor het bestuur van de Coöperatie Bommelerwaar. © Gemeente Zaltbommel

Coöperatie Bommelerwaar in het zonnetje gezet

ZALTBOMMEL - Coöperatie Bommelerwaar, die de streek duurzamer wil maken, is gisteravond tijdens de nieuwjaarsreceptie van de gemeente Zaltbommel in het zonnetje gezet.

Brigit Groensveld 07-01-19, 22:04 Bron: BD

Einde 4. Het Rijnlands Gebiedsmodel

Verhaallijn

1. We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem ("A") is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord
2. De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept teveel weerstand op ("Het gebied is de klos"): Systeem A-
3. Kunnen we het anders doen? Participatief zoals de Koning wilde en "O jee, de Omgevingswet komt eraan!". Gaat (het met) A+ lukken?
4. Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: "Systeem B"? > "Het Rijnlands Gebiedsmodel" van De Coöperatieve Samenleving
5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaar (Windpark Hoenzadriel)
6. Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als 'change agent' (maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!)

Verhaallijn

5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaard

1. Welkom in Maasdriel/ de Bommelerwaard;
2. Een 'antiwind'-gemeente die in twee maanden viel voor een windpark;
3. Wat was onze positionering & argumentatie?

⇒ Hebben we hier **een overdraagbaar/leerbaar model** voor de participatieve energietransitie (enz.)?

5.1 Welkom in Maasdriel/ de Bommelerwaard

Trouw INLOGGEN

In Gelders rivierenland worden ruim 80 000 mensen geëvacueerd

HOME
31 januari 1995

Van onze correspondent ARNHEM - Ruim 80 000 inwoners de Bommelerwaard, de Ooijpolder bij Nijmegen en een deel van de gemeente West Maas en Waal worden vanaf vanochtend acht uur geëvacueerd.

CEEP © O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZu-Invest & Daarderebijpassant FT Energie • 3 jun 2019

de Volkskrant

Columns & Opinie Video Wetenschap Mensen De Gids Cultuur

Apache-helikopter vliegt tegen hoogspanningskabel

Een Apache-gevechtshelikopter is woensdagavond tijdens een trainingsvlucht tegen een hoogspanningskabel aangevlogen. Dat gebeurde in de buurt van het Gelderse Hurwenen aan de Waal....

ANP 12 december 2007, 21:03

CEEP © O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZu-Invest & Daarderebijpassant FT Energie • 3 jun 2019

BRABANTS DAGBLAD

Bestuurscultuur Maasdriel 'onaanvaardbaar'

KERKDRIEL – „Schokkend en onaanvaardbaar.” De Gelderse commissaris van de koningin Clemens Cornielje zei dat woensdag over een vernietigend rapport over de bestuurscultuur in de gemeente Maasdriel. Het onafhankelijke onderzoek laat geen spaan heel van de bestuurscultuur in de Gelderse gemeente. De gemeenteraad heeft nog de kans om zelf met oplossingen te komen. Gebeurt dat niet, dan grijpen de provincie en de minister van Binnenlandse Zaken in.

J.vdoord Jan van den Oord 12-01-11, 15:15 Laatste update: 24-03-17, 21:00

MAANDAG 12 MEI 2014

Samen verder, blik vooruit Bestuursakkoord gemeente Maasdriel 2014-2018

Grootschalige windmolen initiatieven acht het gemeentebestuur niet passend binnen het kleinschalige (ruimtelijke) karakter van de Bommelerwaard.

Betrof: Inspiraattekst L&v: Duurzaamheidsprogramma Maasdriel 2017-2020
21 jun 2017

Visie op wind

Provincie Gelderland heeft met het Rijk afgesproken dat in 2020 ruim 230 megawatt aan windenergie wordt opgewekt. Dit is een eerste stap van de totale opgave om, volgens de ambitie van Provincie Gelderland, energieneutraal te worden in 2050. Windenergie is dus nu, en in de toekomst, een belangrijk punt op de Gelderse agenda. De gemeente Maasdriel zet uitsluitend in op kleinschalige molens voor lokale energieopwekking in het buitengebied. Het open landschap leent zich niet voor grootschalige windenergie. De gemeente Maasdriel is niet opgenomen als doelgebied in de Provinciale windvisie voor deze 230 MW. Wel zijn delen van de gemeente Maasdriel aangewezen als gebieden waar windenergie mogelijk is, mits het geen goede ruimtelijke ordening in de weg staat. Pas wanneer de gemeente initiatieven afwijst kan de provincie met een inpasingsplan komen. In het traject regionale routekaart zal op regionaal niveau aandacht worden besteed aan windenergie binnen de regio rivierenland. De focus van de gemeente wordt gelegd op andere vormen van duurzame energie opwekking.

den en leden van de commissie Ruimte,

Maasdriel 2017-2020,

keuringen.

duurzaamheid. Dit is de opzet van van hoofddata 2 van het stuwke stappen te zetten". Let u verzekerd de meest actuele inlichtingen om te zijn.

Vraag of laat moeten we het ook over grotere windmolens hebben.

Er zijn goede kansen en we zijn druk bezig met zonnepanelen.

We willen die op de Gemeentewerf ook graag verzorgen.

Maar met de omvang van de consumptie van ons rivierreiland reddde

We zouden een kwart van de Bommelerwaard met zonnepanelen moeten vol leggen.

Met 500 windmolens wordt het gebied overigens ook een onleefbaar speldekussen.

samen op zoek naar passende oplossingen.

De notitie vindt in "het open landschap" (p. 13) van de Bommelerwaard windmolens niet passen.

Staan windmolens niet overal in Nederland "in open landschappen" (p. 13)?

Laten we samen kijken naar de uitgangspunten waaronder windmolens wel acceptabel kunnen zijn binnen het gebied.

Zoals de gemeente Zaltbommel ons ook toe uitnodigt over mee te denken.

Niet elke locatie is slecht en we zullen écht iets moeten.

Duurzaamheidsprogramma 2017-2020

BINNENLANDS BESTUUR

BESTUUR EN ORGANISATIE FINANCIËN RUIMTE EN MILIEU SOCIAAL

SCHULTZ: 'LATERE INVOERINGSDATUM OMGEVINGSWET'

Martin Hendriksma • 27 jul 2017 • 10 reacties

GELDERS ENERGIEAKKOORD

Nieuws Clubblad Nieuwsbrief Sluit je aan!

NIEUWS

Ook Zaltbommel tekent het Gelders Energieakkoord

9 februari 2018 - Op 7 februari tekende wethouder Simon Buwalda namens de gemeente Zaltbommel het Gelders Energieakkoord. Het GEa sprak met de wethouder: "Het energielandschap verandert. Dat wordt een proces waarin iedereen een rol heeft. Het Gelders Energieakkoord is daarbij een nuttig instrument."

CEEP O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZu-Insch & Doarderelingskamer FT Energie • 3 jun 2019

85

hetKontakt
Bommelerwaard

Maasdriel wijst twee windmolenplannen af

di 13 feb 2018, 10:00 • 425 keer gelezen

De Maasdrielse coalitie is sowieso tegen windenergie en dus heeft het college de principeverzoeken - eerste, nog niet volledige aanvragen om af te tasten of het zin heeft om een plan verder uit te weken - afgewezen. Er is nog een derde partij geïnteresseerd in één of meer windmolens op Maasdrielse grond, maar die heeft nog geen officiële aanvraag ingediend.

Provincie
De kans is groot dat de indieners hun heil zoeken bij de provincie Gelderland. Die heeft in Zaltbommel ook de gemeente buitenspel gezet, daar is de vergunningprocedure inmiddels vergesloopt. Van den Anker baalt van die provinciale opstelling. "We hebben als rijk, provincies en gemeenten een gezamenlijke opgave wat betreft duurzaamheid. We zouden samen een plan moeten maken, in plaats van achter de markt aan te hollen."

CEEP O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZu-Insch & Doarderelingskamer FT Energie • 3 jun 2019

86

GELDERS ENERGIEAKKOORD

Nieuws Clubblad Nieuwsbrief Sluit je aan!

NIEUWS

Maasdriel ondertekent Gelders Energieakkoord

20 maart 2018 - Wethouder Jan-Hein de Vreede tekende vandaag het Gelders Energieakkoord. De ondertekening was ook een wens van de gemeenteraad die hiervoor een motie aannam. "Wij zijn in regioverband bezig met het opstellen van een Energie strategie. Daarnaast hebben we lokaal het duurzaamheidsprogramma. Het Gelders Energieakkoord kan gezien worden als de overkoepeling van ons duurzaamheidsbeleid", zegt wethouder De Vreede.

CEEP O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZu-Insch & Doarderelingskamer FT Energie • 3 jun 2019

87

BD

Regio Algemeen Sport Video Koken & Eten

Tilburg e.o. Den Bosch, Vught Oss e.o. Uden, Veghel e.o. Waalwijk, Heusden e.o. Meierij Bommelerwaard

Coalitie Maasdriel blijft stevig in het zadel: 'Samen hebben we uitstekende basis'

KERKDRIEL - Samen Sterk Maasdriel (SSM) schrijft geschiedenis. De lokale partij is erin geslaagd om het CDA, in Maasdriel al decennia de grootste, van de troon te stoten.

Brigt Groeneveld 22-03-18, 00:48 Laatste update: 00:54 Bron: BD

CEEP O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZu-Insch & Doarderelingskamer FT Energie • 3 jun 2019

88

MAASDRIEL

Waar mogelijk moet de gemeente de energietransitie ondersteunen en stimuleren, met name in geval van burgerinitiatieven. Het merendeel van de huizen in Maasdriel is particulier bezit. Maatregelen gericht op eigenaren zullen daarom het grootste effect hebben op de duurzaamheid van de gebouwde omgeving. Het is vooral aan Rijk en Provincie om deze particulieren te bereiken en tot maatregelen te bewegen. Maar ook de gemeente wil daar een rol in pakken door middel van gerichte inzet van het energieloket.

Samen met meer dan 200 Gelderse organisaties en instellingen die het Gelders energieakkoord hebben ondertekend, werken we met een uitvoeringsplan om in 2050 energieneutraal te zijn. De komende jaren gaan wij aan de slag met de uitwerking en uitvoering van het in 2017 vastgestelde Duurzaamheidsprogramma en de regionale aanpak van de energietransitie. **Het plaatsen van windmolens heeft niet onze voorkeur.**

Samen werken aan een krachtig Maasdriel
Bestuursakkoord gemeente Maasdriel 2018-2022
9 mei 2018

© O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZa-Invest & Doorderegelingskant PT Energie • 3 jun 2019

89

VOORPAGINA
Net binnen
Algemeen
Binnenland
Buitenland
Politiek
Klimaat
Achtergronden
Verkiezingen
Economie
Sport
Tech
Entertainment
Uit
Overig
Video's
Podcasts
Regionaal

NU.nl > Algemeen > Politiek

Ollongren wil Omgevingswet na uitstel in 2021 invoeren

29 mei 2018 09:21
Laatste update: 29 mei 2018 09:54

Minister Kajsa Ollongren van Binnenlandse Zaken maakt 90 miljoen euro vrij om de Omgevingswet per 1 januari 2021 te kunnen invoeren. De nieuwe wet vereenvoudigt regelgeving rond ruimtelijke ordening en leefomgeving.

© O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZa-Invest & Doorderegelingskant PT Energie • 3 jun 2019

90

het Kontakt
Bommelerwaard

provincie Gelderland
gemeente Zaltbommel

Wethouder Peter de Vries van de gemeente Maasdriel was maandagavond één van de sprekers op de hoorzitting van de provincie over het windmolenpark langs de A2. (Foto: Britta Alink)

Wethouder De Vries: 'Windmolens horen niet in dit gebied'

ma 11 jun 2018, 22:00 • 504 keer gelezen

ZALTBOMMEL • "Wij zijn niet tegen windturbines, maar ze horen niet in dit gebied in de Bommelerwaard." Dat zei wethouder Peter de Vries van de gemeente Maasdriel maandagavond tijdens een hoorzitting van Provinciale Staten.

© O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZa-Invest & Doorderegelingskant PT Energie • 3 jun 2019

91

Agendapunt: 3 **MOTIE**

Onderwerp: **Strategische Visie Bommelerwaard**

gemeente Zaltbommel

De raad van de gemeente Zaltbommel in vergadering bijeen op 8 november 2018,

gehoord de beraadslaging,

constateerend dat:

- De gemeente Zaltbommel samen met de buurgemeente Maasdriel de omgevingswet oppakt;
- Onderdeel van de invoering van de omgevingswet de omgevingsvisie is;
- De omgevingsvisie door de VNG factsheet wordt betiteld als een 'strategisch instrument'.

overwegende dat:

- Er de behoefte is om een duidelijke strategische visie vast te leggen op Bommelerwaards niveau.

Verzoekt het college:

- In de op te stellen omgevingsvisie ruimte te maken voor de strategische visie op Bommelerwaards niveau;
- Voor het opstellen van de omgevingsvisie de bevolking actief te betrekken.

en gaat over tot de orde van de dag.

© O&B & BGOTSG (DCI-G&K-LH) • RVO AmuZa-Invest & Doorderegelingskant PT Energie • 3 jun 2019

92

5.2 Een 'anti'-gemeente die in twee maanden toch viel voor een windpark

Windpark Lage Rooijen

Presentatie voor Coöperatie Bommelerwaard

Jorick Messink | Hans de Boer

23-01-2017

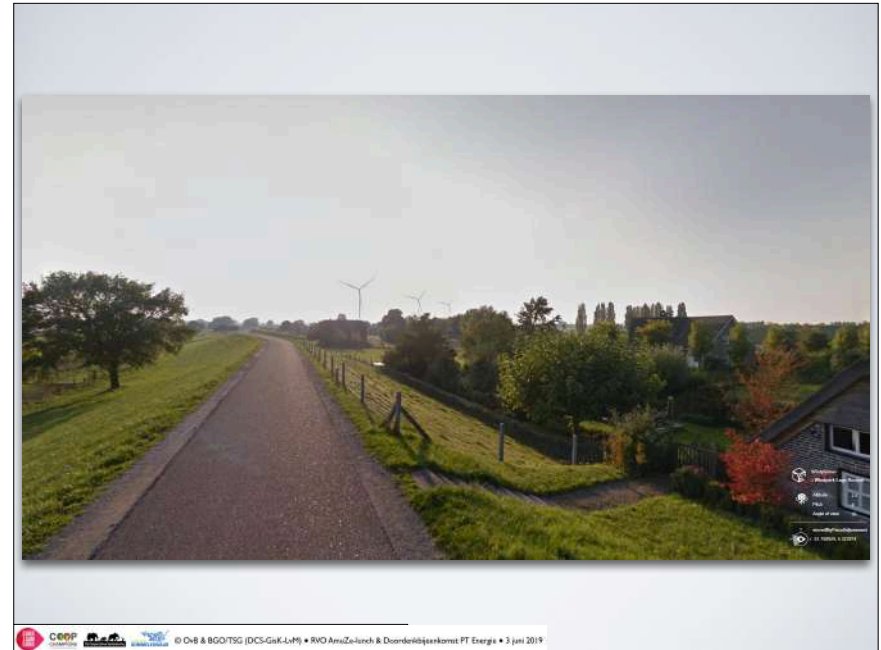
www.greentrust.nl

Green Trust
changing energy

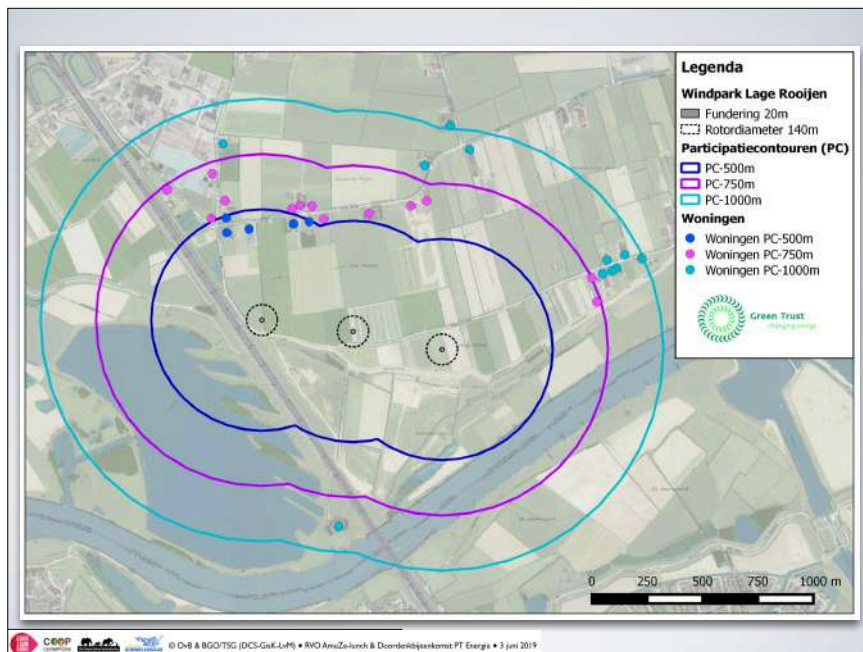

97

98

99

100

Maasdriel Raadsvoorstel
Kernstuk

Demeenteraad 28 maart 2019

Kerkhof 31 januari 2019

Onderwerp
Principeverzoek van Green Trust voor Windpark Lage Rooijen

Beslisapunten

Beslisapunten

1. Geen medewerking te verlenen aan het principeverzoek van Green Trust voor het realiseren van Windpark Lage Rooijen en initiatiefnemer via bijgevoegde conceptbrief hierover informeren.

© O&B & BGO/TSG (DCS-G&K-LtM) • RVO AmvZa-Loech & Doenderh&B&J&K&M PT Energie • 3 juni 2019

101

Maasdriel

De gemeenteraad van Maasdriel
Via Griffe

De brief van: Raamtelijke Ontwikkeling
Aan: Bestuur
Onderwerp: 002047
Aanvang: 14 maart 2019
Aankomst: 19 februari 2019
Verantwoord: 28 FEB. 2019

Onderwerp
Raadsinformatiebrief Regionale Energiestrategie Fruitdelta Rivierenland en aankondiging werksessie energieopgave Maasdriel op 3 april 2019

Met deze brief **elbinnen wij** over de stand van zaken rond de regionale energiestrategie en over **de afspraken voorafgaand aan het raadsbesluit**. Tevens willen wij u informeren over de stand van zaken en actuele ontwikkelingen rond de regionale energiestrategie, de relatie aan dit document tot het Klimaatakkoord en welke stappen er de komende maanden genomen zullen worden. Wij vragen hierbij speciaal aandacht voor het **besluit dat in het kader van het Klimaatakkoord door de regio moet worden vastgesteld** aan het Rijk. Aan onderdeel van de regionale energiestrategie moet in 2019 (juni en 6 maanden na het ondertekenen van het Klimaatakkoord) een regionaal bod aan het rijk worden aangeboden voor energieopslag en duurzame energie. In dit bod zal onder andere moeten worden aangegeven hoeveel duurzame elektriciteit de regio zal opwekken in 2030 en 2050. Dit is dus een optelsum van alle duurzame opgewekte energie van alle gemeenten in de regio. U leest hierover meer in bijgevoegde informatiebrief.

Blijven
Informatiebrief Regionale Energiestrategie Fruitdelta Rivierenland

Aan: Bestuur
Raamtelijke Ontwikkeling

© O&B & BGO/TSG (DCS-G&K-LtM) • RVO AmvZa-Loech & Doenderh&B&J&K&M PT Energie • 3 juni 2019

102

Maasdriel vindt drie windmolens te veel, maar zou er acht moeten hebben

KERKDRIEL - Ze zijn er in de Maasdrielse politiek heel stellig over: die drie grote windmolens langs de A2, die komen er niet. Maar in een brief aan de gemeenteraad legt het college uit dat het er eigenlijk acht zouden moeten zijn.

Bertjan Kers 02-03-19, 07:30 Bron: BD

© O&B & BGO/TSG (DCS-G&K-LtM) • RVO AmvZa-Loech & Doenderh&B&J&K&M PT Energie • 3 juni 2019

103

BD Regio Algemeen Sport Video Koken & Eten

Tilburg e.o. Den Bosch, Vught Oss e.o. Uden, Veghel e.o. Waalwijk, Heusden e.o. Meierij Bommelerwaard

Wind waait in Maasdriel uit andere hoek: windmolens zijn toch zo gek nog niet

KERKDRIEL - Groene energie had in Maasdriel letterlijk en figuurlijk wind tegen, maar daar komt verandering in. In het bestuursakkoord van 2018 wordt het nog met één zinnetje afgedaan: 'Het plaatsen van windmolens heeft niet onze voorkeur.' De wind waait nu uit een andere hoek, om in de beeldspraak te blijven.

Bertjan Kers 16-03-19, 06:00 Bron: BD

f t e

Een principeverzoek van Greentrust en energiecoöperatie Bommelerwaard heeft de politiek achter de oren doen krabben. Van de forse opbrengst van drie flinke windmolens zouden de inwoners van Maasdriel wel eens behoorlijk kunnen profiteren.

© O&B & BGO/TSG (DCS-G&K-LtM) • RVO AmvZa-Loech & Doenderh&B&J&K&M PT Energie • 3 juni 2019

104

MOTIE

Griffiesnummer: (valt de griffie in):
 Raadsvergadering van: **28 maart 2019**
 Behorende bij agendapunt:
 Onderwerp: **Principeverzoek Windmolens**

Draagt het college op:

1. Het principeverzoek aan te houden en in gesprek te gaan met coöperatie Bommelerwaard om uiteindelijk in de raadsvergadering van 20 juni 2019 (of zoveel eerder als mogelijk) met een aangepast principeverzoek te komen, met daarin de volgende punten meegenomen.

Besluitenlijst: Gemeenteraad 28-03-2019

9 Principe verzoek Green Trust

De heer Nettenbreijers licht M2019-05 toe, die vrijwel raadsbreed wordt ingediend. De overige sprekers geven aan te begrijpen dat het college gezien het bestuursakkoord niet anders kan dan het verzoek af te wijzen. Daarom geven de fracties, om diverse redenen aan, dat ze met de motie het college de ruimte geven in gesprek te gaan met green trust.

Wethouder De Vries geeft aan dat het college het voorstel niet aanhoudt, maar de raad. Het college zal met de motie aan de slag gaan.

Besluit: **het principeverzoek aan te houden, motie 2019-05 aan te nemen.**

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-Insch & DoenderH&B&K&M PT Eergra • 3 juni 2019

105

Nieuws - Sport - TV - Radio - Gemist - 75 jaar vrijheid - BuitenGewoon - De Belofte - GLD Helpt
 VRIJDAG 20 MAART 2019, 09:30 DEEL DIT ARTIKEL:

Mogelijk toch windmolens in Maasdriel

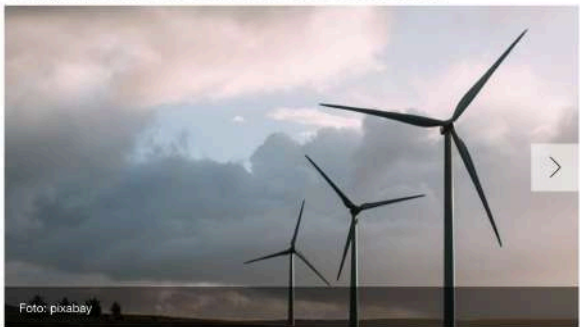

Foto: pixabay

KERKDRIEL - De gemeente Maasdriel gaat meepraten over de komst van drie windmolens. Ook al staat in het bestuursakkoord dat windmolens niet de voorkeur hebben.

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-Insch & DoenderH&B&K&M PT Eergra • 3 juni 2019

106

Raad van de gemeente Maasdriel
Postbus 10000
5330 GA Kerkdriel

Oosterbeek/Ammerzoden, 6 mei 2019
Betreft: Windpark Lage Rooijen, aangepast principeverzoek

Geachte leden van de gemeenteraad van Maasdriel,

Allereerst willen wij, Coöperatie Bommelerwaard en Green Trust, gemeente Maasdriel en de gemeenteraad van Maasdriel in het bijzonder bedanken voor de constructieve betrokkenheid bij ons initiatief. Wij hopen dan ook de prettige samenwerking te kunnen voortzetten en het planologisch traject in nauwe samenwerking met de gemeente vorm te kunnen geven.

Op basis van de op 28 maart aangenomen motie M2019-15, en het door ons op 16 april gevoerde gesprek met wethouder de heer van Hoften, mevrouw Zweerus en mevrouw Hofmans, ontvangt u hierbij ons aangepaste principeverzoek ten aanzien van Windpark Lage Rooijen (kenmerk 563253) en bijlagen 5 en 6.

In dit aangepaste principeverzoek geven wij u een verdere verduidelijking over de beoogde locatie en participatiemogelijkheden. Aanvullend reageren wij op de diverse overwegingen van de door de raad aangenomen motie.

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-Insch & DoenderH&B&K&M PT Eergra • 3 juni 2019

107

Raadsvoorstel
Kenmerk:

Gemeenteraad	20 juni 2019	
--------------	--------------	--

Kerkdriel, 14 mei 2019

Onderwerp
Aangepast principeverzoek Coöperatie Bommelerwaard en Green Trust voor Windpark Lage Rooijen

Beslispunten

1. Een positief principebesluit te nemen inhoudende dat, met de partij GreenTrust en Coöperatie Bommelerwaard, de mogelijkheid voor een windpark nabij de A2 langs de Hoenzadrielsedijk nader wordt onderzocht.
2. Een voorbereidingskrediet beschikbaar te stellen ter hoogte van € 170.000,- voor de ambtelijke voorbereiding van het project en de begeleiding van het ruimtelijke- en het vergunningstraject.
3. Alle kosten die de gemeente moet maken om het windpark mogelijk te maken zoals de kosten van het voorbereidingskrediet, de legeskosten, kosten beoordeling onderzoeksrapporten, MER kosten, eventuele planschade) middels een anterieure overeenkomst (en planschadeovereenkomst) te verhalen op de aanvrager.

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-Insch & DoenderH&B&K&M PT Eergra • 3 juni 2019

108

omroep **gld**

Nieuws - Sport - TV - Radio - Gemist - 75 jaar vrijheid - BuitenGewoon - De Belofte - GLD Helpt

VRIEDAG 21 JUNI 2019, 10:57

DEEL DIT ARTIKEL:

Komst windmolens Maasdriel stuk dichterbij

Foto Pixhere

HOENZADRIEL - De komst van windmolens in de gemeente Maasdriel is een stuk dichterbij gekomen. De gemeenteraad is donderdagavond met een minime meerderheid (tien tegen negen) akkoord gegaan met nader onderzoek naar de mogelijkheid voor een windpark bij de A2.

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-lorch & Doerden&jskanst PT Eeriga • 3 juni 2019

109

5.3 Wat was onze positionering en argumentatie?

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-lorch & Doerden&jskanst PT Eeriga • 3 juni 2019

110

Coöperatie **BOMMELERWAAR**

MAASDRIEL

Naar een duurzame Bommelerwaard

Slides voor gesprek met Gemeente Maasdriel
dd. 27 februari 2017

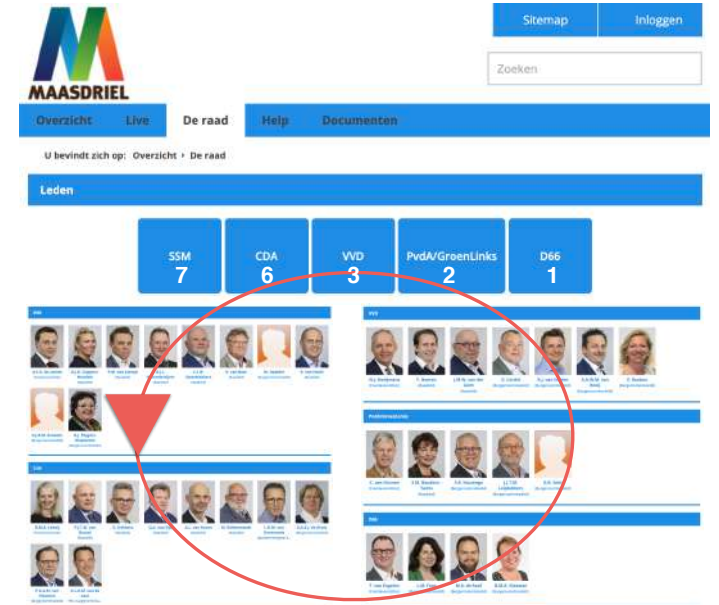
Windpark Lage Rooijen: Plangebied

Green Trust
changing energy

Coöperatie **BOMMELERWAAR**

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-lorch & Doerden&jskanst PT Eeriga • 3 juni 2019

111

Sitemap Inloggen

Zoeken

MAASDRIEL

Overzicht Live De raad Help Documenten

U bevindt zich op: Overzicht • De raad

Leden

SSM	CDA	VVD	PvdA/GroenLinks	D66
7	6	3	2	1

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmisZa-lorch & Doerden&jskanst PT Eeriga • 3 juni 2019

112

Aan: Bewoners van Hoenzadriel
 Datum: 15 augustus 2018
 Betreft: Gesprekken over windproject nabij Hoenzadriel

Beste medebewoners van de Bommelerwaard,

Aan: **Bewoners van Hoenzadriel**
 Datum: **15 augustus 2018**
 Betreft: **Gesprekken over windproject nabij Hoenzadriel**

Beste medebewoners van de Bommelerwaard,

In de Bommelerwaard gebruiken we veel energie, maar we zijn nog enorm afhankelijk van vervuulende, eindige fossiele brandstoffen die bovendien steeds duurder worden. Daarom zullen we de overstap moeten maken naar **duurzame energie**. Gelukkig zijn er goede mogelijkheden ook om samen zelf lokale duurzame energie op te wekken. Specifiek één van die mogelijkheden willen we graag met u bespreken.

Met cooperative groet,

 Dries van Bakkum • bestuur@bommelerwaard.nl • 06-4498 8005 • www.bommelerwaard.nl

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lerch & Doenderikbijkomst PT Energie • 3 juni 2019

117

Overzicht **Live** De raad

U bevindt zich op: Overzicht > Vergadering Commissie Ruimte 30-01-2019

Ingekomen stukken

[Verzoek tot vaststelling bestemmingsplan voor windpark Lage Rooijen](#)

3 Spreekrecht burgers (geagendeerde onderwerpen) 00:12:44

- De heer Van Bakkum over agendapunt 9, Ingekomen stukken, Windpark Lage Rooijen Hoenzadriel
- De heer Keesmaat over agendapunt 9, Ingekomen stukken, Windpark Lage Rooijen Hoenzadriel

 VanBakkum Bommelerwaard Inspraaktekst Commissie Ruimte Maasdriel **Document** 53.51 KB
 Windpark Hoenzadriel

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lerch & Doenderikbijkomst PT Energie • 3 juni 2019

118

Aan: Gemeenteraad Maasdriel, Commissie Ruimte
 Datum: vrijdag 30 januari 2019
 Betreft: **Principeverzoek Windpark Hoenzadriel**

Voorzitter, geachte Commissie,

Dank u voor deze gelegenheid om enkele gedachten met u te delen over ons principeverzoek, samen met Green Trust Consultancy, voor een windpark nabij Hoenzadriel. Onze Coöperatie van bewoners en ondernemers van de Bommelerwaard bestaat nu 2,5 jaar en wordt langzaam maar zeker steeds professioneler.

6) We beseffen ons dat de **druk op windenergie** vanuit het Klimaatakkoord en ook vanuit de Provincie groot is. Gaan we proberen windmolens tegen te houden of zeggen we liever "ja" op een beperkt aantal windmolens, met behoud van eigen regie, maar die dan ook een goed rendement opleveren voor alle inwoners zelf, in en om Maasdriel? En meteen als standaard van hoe we hier met elkaar en met de energietransitie om willen gaan, ook straks binnen de Regionale Energie Strategie: van, voor en door de Bommelerwaard; de winst eerlijk voor ons allemaal - en alleen onder die voorwaarde.

- De belangrijkste is dat dit ene windpark kan voorzien in de actuele stroombehoefte van zo'n 10.000 huishoudens en kleine gebruikers in en om de gemeente Maasdriel - beoogde toekomstige leden van onze Coöperatie. Wat een rijdom als we dit deel van de energietransitie voor de komende 20 jaar in één keer allemaal zouden hebben opgelost!
- Naast het voorzien in duurzame energie, levert een windpark financieel flink wat op. Als huishoudens van Maasdriel betalen we nu jaarlijks 6 miljoen euro voor elektriciteit. Dat geld stroomt nu het gebied uit. Jaarlijks een bedrag meer dan de investering voor één windmolen. Als we dit park snel kunnen realiseren binnen de Provinciale regeling, zorgt Bommelerwaard-Stroom jaarlijks voor enkele miljoenen aan energiebelasting-teruggave. Dat is dan super-laagdrempelig, want zonder voorafgaande investering; iedereen kan straks dus deelnemen in dit park! Na aflossing van de r de duizenden

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lerch & Doenderikbijkomst PT Energie • 3 juni 2019

119

Informatieavond Wind Gemeente Maasdriel
 Green Trust
 25 februari 2019

Aan: Gemeenteraad Maasdriel
 Datum: 25 februari 2019
 Betreft: **Realisatieinformatieavond / burgerparticipatie / Windpark Hoenzadriel**

Deel 1: Bommelerwaard voor coöperatieve gebiedsontwikkeling (1-5 min.)
 Geachte leden van de Raad,

- Als bewoners en leden van bewoners uit Maasdriel / de Bommelerwaard staan we vooroverd met de wettelijke energietransitie "bottom-up" en zoveel mogelijk "local for local" en inclusief "bottom-up" en inclusief "bottom-up" en inclusief "bottom-up".
- Wij willen "blauwe blazen" en "groene blazen". Dat betekent energie opwekken voor lokaal gebruik, en zoveel mogelijk lokaal opgewekt, met zoveel mogelijk bewoners, en met een eerlijk rendement in kosten & levertijd.
- Staat u weet in Coöperatie Bommelerwaard in juni 2018 opgericht en heeft nu zo'n 180 leden. Van de meeste andere partijen zijn er ook leden in, maar onze coöperatie heeft geen participatie kluis.
- Als opening van ons eerste samenwerkingsverband in juni 2018 is de gebiedsrijke aanpak van Bommelerwaard-Stroom die we nu vooral bezig met de realisatie van twee gebiedsprojecten met ongeveer 3.000 inwoners. De eerste daarvan, in Hoenzadriel, we vorig week bekend gemaakt. Met deze twee projecten zal ons lokale rendement flink gaan stijgen. Maar de u nog geen lid bent, is het hier niet met te wachten tot u van één van onze eigen projecten stroom kunt afhalen!
- Bommelerwaard heeft een **brede gebiedsontwikkeling**
  - Dat begint, vaak genoemd, met het realiseren van collectieve duurzame energieprojecten, die veel aan impact hebben op de lokale leefomgeving en die we dus als gebiedsprojecten willen realiseren, zeker met het realiseren van de Driegrading.
  - Naast gebiedsprojecten, de waartoe transitie, energieopslag, en alle gebiedsontwikkeling - allemaal goed het voor de gebiedsontwikkeling en op de gebiedsontwikkeling.
  - Daarnaast bijvoorbeeld een groenheids, biodiversiteit en klimaatbestendigheid - en mogelijk de gemeentelijke en lokale gebiedsontwikkeling, zodat iedereen kan profiteren van de voordelen van de transitie - ook dat is bij uitstek een gebiedsproject. Samen moeten we ervoor zorgen dat Maasdriel geen "dwaal" wordt.
  - En het hebben van een structurele achtergrond van A tot Z, samen te vatten in de coöperatieve, duurzame gebiedsontwikkeling, het voor in de Bommelerwaard" Maasdriel

Gemeenteraad Maasdriel / Realisatieinformatieavond / 25/02/2019

© D66 & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lerch & Doenderikbijkomst PT Energie • 3 juni 2019

120

De Coöperatieve Samenleving

Verklaring van wederzijdse vertrouwen en gedeelde overtuigingen

De Coöperatieve Samenleving en lokale Coöperatie Bommelerwaard werken vanuit bestaande statutaire doelstellingen synergisch samen aan de realisatie van een coöperatieve, publiek toegankelijk, kleinschalige, humane gebiedsontwikkeling, mede als Dienst van Algemeen Economisch Belang.

Daarbij wordt, binnen de brede doelstelling van een 'local for local'-transactiesysteem voorziet in huishoudelijke behoeften en in de optelsom daarvan de realisatie van grote maatschappelijke opgaven van het gebied als geheel, bij aanvang gefocust op een inclusieve, bottom-up en participatieve energietransitie van, voor en door de Bommelerwaard, op basis van het lerend Rijnlands Gebiedsarrangement verbonden aan "Het Gebied is de K(l)as": een certificeerbaar, onderwijskundig, meerjarig gebiedsontwikkelingsproces en een Rijnlands gebiedsbancair waardenmodel gericht op waardebehoud en waardeontwikkeling van de 'commons' en de sociale cohesie en economische structuurversterking van het gebied - een en ander zoals beoogd regionaal te verankeren binnen een Omgevingswet-bestedende Regionale Energie Strategie en dito Regio Deal(s), zo mogelijk en wenselijk aangevuld met bijpassende gemeentelijke Deal(s) voor Duurzaamheid.

Door de samenwerking tussen beide coöperaties zijn de gebiedsvisie en de context van de veranderende Europese en nationale spelregels in lerend, samenhangend en veilig evenwicht tot elkaar te brengen. Zo wordt handhavingsovergewicht geflankeerd door waar overheid en markt slagen en samen met meer in staat zijn antwoord te geven op de grote maatschappelijk-economische opgaven van deze tijd.

Naam: De Coöperatieve Samenleving
Naam: Coöperatie Bommelerwaard

Edward Roelofs
Onno van Bekkum

Datum en plaats: 25 februari 2019, De Meern

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lernd & Doenderbijkamst PT Energie • 3 juni 2019

121

Vergadering Commissie Ruimte 14-03-2019

DRIE WINDMOLENS VOOR MAASDRIEL?

Onno van Bekkum
Commissie Ruimte,
13 maart 2019

Bekkum, O. van (inspreker namens Coöperatie Bommelerwaard) 00:02:42

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lernd & Doenderbijkamst PT Energie • 3 juni 2019

122

1

Coöperatie BOMMELERWAAR STROOM

- **Niemand** heeft een 'voorkeur' voor **windmolens**, maar: **“met het klimaat kun je niet onderhandelen”** en Parijs, het Klimaatakkoord, de Elektriciteitswet, de RES, het GEA, 'van het gas af' enz. **dwingen het af** - we zullen **iets móeten doen!**

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lernd & Doenderbijkamst PT Energie • 3 juni 2019

123

2

Coöperatie BOMMELERWAAR STROOM

- **Laten we** (gemeente+gebied, NB: Omgevingswet!) er in algemeen gebiedsbelang **sámen het beste** van maken:
  - Met behoud van **lokale regie** en **participatie**;
  - Goede compensatie voor **(direct) omwonenden**;
  - Goed voor **de gemeenschap**: panelen op scholen enz.;
  - **Breed voordeel** ('spaarpotjes') voor de bewoners.

© DeB & BGO/TSG (DCS-G&K-LvM) • RVO AmvZa-lernd & Doenderbijkamst PT Energie • 3 juni 2019

124

3

Coöperatie BOMMELERWAAR STROOM

- De bijdrage van drie windmolens aan het **behalen van de energiedoelen is groot:** tot 10-12.000 lokale huishoudens voor hun huidige elektriciteit in één keer **‘energieneutraal’**.

(En wat kun je vervolgens nog meer met deze ‘community?’)

4

Coöperatie BOMMELERWAAR STROOM

- Tot **100% van de stroom** voordelig *van, voor & door het gebied zelf* en -in lijn met Klimaatakkoord- met ten minste **50% breed lokaal eigendom**.

5

Coöperatie BOMMELERWAAR STROOM

- Als **afnemer** van Bommelerwaard-Stroom ben je **eigenaar zónder** te hoeven **investeren***; **iedereen** (met een energierekening) **kan dus deelnemen**.

* Want we lossen geleend geld af met de energiebelasting-teruggave.

6

Coöperatie BOMMELERWAAR STROOM

- **Kans en uitdaging:** landelijke primeur om ‘wind’ (deels) binnen de **‘Postcoderoos’** te organiseren: 15 jaar energiebelasting-voordeel*;
Snel handelen is geboden, want de **regeling eindigt** voor nieuwe aanvragen ws. vanaf **2020!**

** x10-12.000 huishoudens = max. € 50 mio (<->aanschaf: ~€ 13 mio),
ALS en naar mate ‘iedereen’ deelneemt!*

7

Coöperatie
BOMMELERWAAR
STROOM

- De **gemeente** kan helpen door o.a.:
  - **Snelheid** op het proces: < **2020!** (“**Het kan.**”);
  - Een rol binnen de **financieringsconstructie?**;
  - **Vergroening leges** (> Windfonds?);
  - Gezamenlijke **communicatie** met bewoners/deelnemers.

8

Coöperatie
BOMMELERWAAR
STROOM

- **Landelijke** uitstralende **koplopersrol** in de energietransitie 'nieuwe stijl': Bommelerwaard (met de Gemeente?) in zesjarige 'couveuse' / leerprogramma “**Het Gebied is de K(I)as**” (RVO-DCS) om dit windpark **Omgevingswet-bestendig** te maken.

9

Coöperatie
BOMMELERWAAR
STROOM

- Met dit windpark als leercasus: laten we **samen** (gemeente & gebied) kijken naar de **beleids-uitgangspunten** voor evt. toekomstige grote energieprojecten en een **gebiedsplan maken**.

NB: we vertellen graag meer over de kansen van een 'Rijnlands Gebiedsarrangement' (DCS).

Coöperatie
BOMMELERWAAR
STROOM

*Drie windmolens voor Maasdriel:
Gaan we het samen doen?*

WWW.BOMMELERWAAR.NL

5. Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaard

➔ **Hebben we hier een overdraagbaar/leerbaar model voor de participatieve energietransitie?**

Samenvatting: De essentie van de insteek

1. **Maak het all-inclusive: deelname, eigenaarschap & eigendom**
2. **Organiseer (transacties) vanuit behoeften i.p.v. vanuit geld (bizcase: ROI): coöperatief**
3. **Gebiedsgericht (in gebiedsregie) (i.p.v. ketens/sectoren): Local-for-local, bottom-up (waarde in het gebied houden)**
4. Σ **Individuele behoeften (belang) $\equiv$ Gebiedsopgave (belang)**
5. **Publiek-burgerlijk-privaat als nieuw (gebieds)arrangement**
6. **Buiten de markt: sociale cohesie en economische structuurversterking van het gebied**
7. **Boven de politiek: algemeen economisch (gebieds)belang**
8. **Versnel (wendbaarheid) op wat móet, mág en kán**
9. **Omgevingswet als kader en als koevoet**
10. **Maak het (systemisch en systematisch) lerend**

Einde 5. Het verhaal van Bommelerwaard

Verhaallijn

1. **We staan voor een reusachtige opgave; het besef daagt: het huidige systeem (“A”) is niet volhoudbaar > Parijs; Klimaatakkoord**
2. **De wijze waarop we het deden/doen, gaat niet werken want roept teveel weerstand op (“Het gebied is de klos”): Systeem A-**
3. **Kunnen we het anders doen? Participatief zoals de Koning wilde en “O jee, de Omgevingswet komt eraan!”. Gaat (het met) A+ lukken?**
4. **Kunnen, moeten en mogen we het écht anders doen: “Systeem B”? > “Het Rijnlands Gebiedsmodel” van De Coöperatieve Samenleving**
5. **Het Rijnlands Gebiedsmodel in de praktijk: Het verhaal van Bommelerwaard (Windpark Hoenzadriel)**
6. **Leren in de weerbarstige praktijk: Kwartiermaken in de Rijnlandse Gebiedsontwikkeling: eigen ervaringen als ‘change agent’**
(maar dat zal vandaag ws. niet lukken: later even over hebben!)

COOP CHAMPIONS COÖPERATIE-ONTWIKKELING

Coöperatie BOMMELERWAAR

De Coöperatieve Samenleving

Bedankt voor uw komst!

Dr. ir. Onno van Bekkum
 Tel: 06-3614 5231

- Coöperatiedeskundige, CO-OP Champions
vanbekkum@coopchampions.com, (www.coop...)
- Bestuurder, Coöperatie Bommelerwaar
onno@bommelerwaar.nl (www.bomm...)
- Bestuurder, De Coöperatieve Samenleving
onno.vanbekkum@decooperatievesamenleving.nl (www.deco...)

© OnB & BGOITSG (DCS-GSK-LvM) • RVO AmisZu-Inrch & DoenderHijerkanst PT Energie • 3 juni 2019